

ЧИТАЛНИЦЕ

ГОДИНА III

Книжка 10.

1873

Юлий 31

НИКОЛА КОПЪРНИКЪ. *)

*« Народъ, който не почита
своитъ великаны, не почита
самъ себе си. »*

Словенскыятъ народъ брѣе доста такѣва мѣжи, които съ това дѣло посветили животътъ си на науката, прославили сѣ не малко своитѣ еднородци, своето отечество и народъ. Нѣ безъ противорѣчіе първо мѣсто мѣжду тѣхъ държи славныятъ реформаторъ на Астрономіята Полякътъ — наштъ покръвныи братъ — Никола Копърникъ, за когото безъ сумнѣніе съкой отъ четцытъ ни е слушалъ да са говори въ астрономическото земеописане, ако и подъ испорченото му име — Копърникъ. Ето вече четиристотинъ години сѣ ся изпълнили и заминали отъ какъ са е родилъ мѣжтъ, на когото смѣлата мисль не само че съ нова епоха, съ епоха забѣлжителна сдобы звѣздобройската наука, нѣ и че тя нанесе на всички-

*) Матеріалъ за члена си сѣмъ черпалъ най-вече отъ двоица чехскы біографы авторы, именно отъ Д-ръ Дурдинка и професоръ І. Крейчи. —

тъ човѣшки мнѣнія за тойзи свѣтъ найрѣшительно влѣяніе. За тая причина, т. е. за истичането на 400 год. отъ появленіето на тази първа по голѣмината си звѣзда на научныя словески хоризонтъ, приготвени всичкиѣ образуваны общества, а най вече Поляцытъ и Чехытъ празнувахъ и ославихъ вече на 19 Февруарій (п. к.) юбелеятъ на нашътъ славенъ звѣздарь. Ний-мыслимъ, че ще позадоволимъ нашата публика, като опишемъ до нѣгдѣ, животътъ и дѣлата на този мѣжъ, на когото името трѣба да папълнюва сърдцето на свѣкый народолюбивъ Словенинъ съ почестъ и съ благородна гордостъ.

Прѣди да изизмѣри Никола Копърникъ най-главното свое изнамиране 1) т. е. че земята и сичкыѣ други планети са движатъ около слънцето, и че слънцето е неподвижно и центръ на нашътъ свѣтъ, то всичкиѣ хора си мисляли — и царьтъ и говѣдарьтъ — че работата была наопаки. Тъ си т. е. мисляли че слънцето са върти заедно съ всички звѣзды около земята, както напстина са чини намъ и както мислятъ безкнижныѣ хора и до нинѣ, безъ да са същатъ че са лъжатъ; при това мисляли че нашата планета сир. земята е центрътъ на свѣтътъ: о това мнѣніе са държали старыѣ Египтяни, както и Гърцитѣ. Него мнѣніе събралъ чакъ въ 2-й вѣкъ слѣдъ Христа Проломей въ Александрія и на това мнѣніе вѣрвали хората въ цѣлыятъ срѣдний вѣкъ още много врѣме подырь Копърника. Нъ трѣба ли да са чудимъ на това? Не, защото е естествено нѣщо си, дѣто популярността всѣкогашъ повече са оставя да са води отъ повърхныѣ явенія и въображенія, отъ колкото да вѣрва на доказаната нъ ней непонятната истина, която нѣкога была по-скрита, отъ явеніе явно ако и лъжовно. Мнѣніето на едноврѣмешныѣ звѣздобройцы са нарича земесрѣдно, или геоцентрическо, нъ отъ когато бащата на новата астрономія доказа че слънцето, а не земята е срѣдоточіе, това мнѣніе са замѣсти съ слънцесрѣдното т. е. илюцентрическото. Цѣлата астрономія сир. цѣлата наука за звѣздытъ са измѣни вече, нъ говорянето ны останъ се сжщото. Трѣбаше напр. да

1) Трѣба да знаемъ че Копърникъ досга е спомогилъ съ свои изнамиранія и на математиката, и на физиката.

казваме: *земята заслѣднѣ*, а нѣй думаме: слънцето заслѣднѣ. Нѣ когато знаймы *схитото значеніе* то не врѣди, стига да си разбираме синца. Едно врѣме мисляли, че земята была доло а небето горѣ; сега, когато са доказа вече че земята са носи волно въ безкрайното пространство, небето е вече *около нея*.

Сега нека видимъ на що най-много са основавалъ нашъ Копърникъ, та изнесѣ на свѣтъ своята мисль, ако и да е была толкова разпространена идеята за недвижността на земниятъ ваякъ (глобусъ) посрѣдствомъ списаніе на Птоломея и ако да вървали въ негово врѣме малцина въ нея.

Първиятъ му доводъ былъ, че земята не е достойна по причина на своята незабѣлжителность и несъвършенство да са почита за сръдоточіе на сичкиятъ свѣтъ. Хитъ възможно нѣщо ли е да обикаля всичкото великолѣпно небе съ опѣзи ми ти ясни звѣзды въ всѣхъ 24 часа около земята? Възможно ли е напримѣръ да иска човѣкъ да ходи около единъ кръстъ съ черковата? Не е ли аджаба то на опаки: съ кръстѣтъ околъ черковата? Чудно нанстина и невразумително е като са рѣче, че вжтрѣ въ едно депоношіе са завръща небето около насъ.

Второ, че още отъ паметивка владѣла въ сръдцата на хората почестъ къмъ слънцето, като най-добродѣлно съ свѣтлината и съ топлината си, които сж неизбѣжнъ за животѣтъ. За тази причина и Копърникъ твърдѣ много почиталъ добродѣлното слънце и го намиралъ за по-достойно да се нарича центръ на свѣтътъ — лампа въ сръдъ тойзи свѣтъ.

Трете, прѣдлагалъ си Той, както и вжтрѣ въ 30 г. доказалъ, че по тоя способъ можѣтъ са разснн силетелнѣ пѣтища на планетитѣ. Дѣто нѣкъ са струва на насъ, че земята си се стои, то са лѣжимъ тѣкмо тѣй, както са лѣжимъ и когато сме на гимія или на каляска, като мислимъ че не вървимъ нѣй ами околнината.

Таквизи доказателства Копърникъ ималъ *повече*; нѣ 3-тъ стигатъ тука за да са увѣримъ и поопознаемъ съ Копърниковото ученіе; на което основата, (както и погорѣ споменавахме за това) е слѣднѣто:

Слънцето е свѣтливата звѣзда въ сръдцата, обиколѣ-

на е тя съ планетитѣ, изъ които една е нашата земя, на която живѣемъ. Слънцето са не мѣсти, нъ земята, както и всѣка друга планета, са мѣсти — върти са около себе си, а освѣтътъ туй и около слънцето. Около себе си са обръща въ 24 часа веднѣжъ, а около слънцето обикали само веднѣжъ въ 365 дена и токо-рѣчи още 6 часа. Както планетитѣ около слънцето, тѣй и около планетитѣ са въртятъ мѣсечинитѣ. Отъ тѣзи най-сетѣ движениа са разясняватъ небеснитѣ явленія и всичкитѣ измѣненія, които са отнасятъ къмъ земята ны: едно по дружито идане на видѣлината и тъмнината, на деня и нощта, постѣпенността на годишнитѣ врѣмена и всичкитѣ мысливы пѣтища на планетитѣ. Тази система е съставилъ Копърникъ и тя е побѣдила старитѣ системи. — Наистина имало е прѣдъ Копърника (както и самъ казува) нѣколко други остроумни главы щонедързновенно поменуваха за движението на земята; нъ това не намалява неговата заслуга, а повече я уголѣмява, защото той са осмѣлилъ да побѣди онова учение, което май 1500 години не само по обичая было са вкоренило нъ и съ библията са утвърдило. Вѣроятно е че той са не страхувалъ за туй, за което прѣдъ него и съ него хората са бояли да помыслевать, нити пѣкъ очаквалъ да срѣщне такова съпротивление, каквото горкыятъ щѣлъ да срѣщне ако не го повикалъ отъ тойзи свѣтъ Създателтъ, койго наредилъ да са върши всичко на земята и на небето спорѣдъ опредѣлены правила и закони.

За да си прѣдставимъ както трѣба важноста на Копърниковата мысль, нейното пълно значеніе, то е нѣщо голѣмо, то са простира по-нататѣкъ отъ междитѣ на неговото учение. Хората по причина на това, захванжлы свѣтътъ друго да мыслятъ за свѣтътъ. — Нека да са прѣнесемъ съ мыслитѣ си въ срѣдніятъ вѣкъ, въ врѣмето въ което живѣялъ великыятъ Копърникъ и което са нарича срѣденъ вѣкъ за туй, защото е между старыятъ и новыятъ вѣкъ, сир. между врѣмето въ което живѣяли хората отъ създаване на свѣтътъ чакъ до подырь нѣколко години послѣ І. Христовото рождение, и между врѣмето което почива май тогази, когато Копърникъ живѣялъ. Голѣмо е было образованіето на старитѣ народы, именно на Гър-

цѣтъ и на Римлянитѣ, и голѣма образованность са разши-
рочава сега въ новиятъ вѣкъ. Нъ старото образование
съвсѣмъ исчезнало по причина на голѣмытъ военны бури
и поради прѣселеніето на народытъ, и дору са яви добръ
образованіето на наштъ вѣкъ, изминѣли сѣ са май 1000
години — това е епохата на сръдний вѣкъ. Нъ въ това
врѣме са сѣ открили на еднажъ нѣкои нѣща, които зна-
чительно измѣнили цѣлото положеніе на човѣчеството въ Е-
вропа, и които погрѣбали сръдниятъ вѣкъ. Ще уведемъ
тукъ именно нѣколко отъ тѣхъ. Първо ще споменемъ *ста-
рытъ книги*. Щото голѣмо и хубаво свършили старитѣ
образовани народы, останѣло до нѣидѣ опасно въ книги-
тъ: повечето книги нанстина са прахосады нъ останѣли-
тъ были достатѣченъ квасъ и съдържали толкова щото и
до днесъ са образуваме отъ тѣхъ. Хората сѣ са захва-
нѣли о тѣзи останки и сполуката была такава щото на-
укытъ и искусствата были уведены въ блѣскавата епоха
на *новорожденіето* си. Втората случайность, която нане-
сла силенъ прѣвратъ въ душевныятъ животъ е изнамира-
нето на книгопечатането. Гуттемберговото туй изнамира-
не (въ 1441 г.) колко е важно съкой може си сега прѣд-
стави, като си напомиа що нѣщо книга са печати и какъ
сполучливо помагатъ книгытъ заради разширочаването на
образованността, на истиннытъ мысли за свѣтътъ — и че
срѣщу това стои образъ на вѣкъ, въ когото всичко това
нѣмало, когато книгытъ сѣ са описвали, както до нынѣ на-
божнытъ хора у насъ си описвать: сънѣтъ на Прѣсветая
Богородица и пр.! Тогази имало много малко книги и са-
мо нѣколко хора умѣяли да читѣтъ и да пишѣтъ. Да си
помыслимъ напр. че тѣзи ми нѣколко листа изрѣченія и-
щѣ да ги разпрѣстѣжъ съ описване! Колко малко врѣме
трѣбаше да прѣписвамъ това си словце? Безъ сумнѣніе
не было бы са толкова размножило образованіето, както
сега безъ книгопечатаніето, безъ това оръдіе въ свѣтътъ,
съ което са боримъ заради правдата, заради просвѣщеніе-
то, . . . въобще заради добросѣстояніето си.

Третето приключеніе е *изнамираеніето на Америка*
отъ Колумба — хората въ Европа ограничени были; мал-
ко было туй, що наричали тѣ земя или свѣтъ. Въ това
врѣме знаніето нмъ са уголѣмило — показалъ имъ са

цѣлять «Новый Свѣтъ» а съсъ това растла и човѣшката мисль. Дошло вече врѣме да са *пъкнѣе около земята*; за това са наелъ еднѣ Португалець Ф. Магелланъ, който като закачилъ да плава отъ отечеството си непрѣстайно по една посока къмъ западъ дошълъ подыръ три години пакъ тамъ, отъ дѣто тръгналъ да плава. Съ това са опознало че земята е валчаста. Въ тѣзи врѣмена, когато човѣшкыятъ духъ са обогатилъ съ тѣзи и съ други много еще познанія дошла и арѣвратната Копърникова наука: Земята е не само валчесто тѣло, тя не само волно висп въ свѣтовото пространство ами и *са върти*. Копърниковата наука, трѣба да забължимъ, въ туй отношеніе стои на първо мѣсто. За доказателство доста е да си припомнимъ какъ си прѣдставлялъ срѣдновѣковыятъ човѣкъ «свѣтътъ». Земята му была равна на площъ, дълбоко нѣгдѣ подъ земята былъ пжкельтъ, надъ нея распрострѣно небето, въ което Богъ седѣлъ на прѣстолътъ си съ праведныгъ и ангелыгъ. Образованыятъ тогавашенъ човѣкъ зналъ може бы при това имената на нѣкои планеты, и че сж прикачени на прозирны билюрены валяцы, отъ които на най-близкыя до земята былъ закаченъ мѣсецьтъ, а на другыгъ валяцы были закачени познатыгъ тѣмъ планеты. На кжко да кжжемъ прѣдставляли си звѣздыгъ, както намъ са види на очигъ. Нѣ цѣлата земя си мысляли въ срѣзната, заради нея свѣто ушь было създадено, заради нея свѣтjало слнцето, мѣсецьтъ и звѣздыгъ, заради нея са въртели звѣздыгъ на около ѳ и служали на нея, т. е. на човѣка. Всичко си мысляли може да са движи, само земята не. Тогази на земята былъ свѣтскый и духовный господарь папата. Ето веднага са извѣстило на тѣзи хора, че земята не е въ срѣзната на свѣтътъ, че са носи отъ движеніето и че са върти около осьта и около слнцето, както другыгъ планеты.

Вѣроятно е, че огромно трѣбало да е това дѣйствие въ човѣшката мисль. Ако и да са е изявила тая знаменита истина въ разумътъ на хората, пустовѣріята обаче до днесъ сжществувать между необразованыгъ людие. Но астрологическыгъ прокобенія, които сж останкы отъ голѣмото суевѣріе, въ косто тжнjало човѣчеството пжпълно прѣди да са докаже тая Божа нарѣдба на небесныгъ тѣ-

ла, и до ний са споглѣждатъ дѣритъ имъ въ словеницѣ-
та. Въ тая епоха, въ която човѣкъ съ своятъ мозакъ
въ 19 й вѣкъ станъ съвършенъ господарь на природата,
не въпра вече на словеницитъ никой разуменъ човѣкъ.
Астрологіята, това заблудително искусство, което бѣше с-
сновано на старата система, т. е. *че земята е въ срьдъ*
свѣтъ и че стои, съсипа са, изчезна отъ мало много
просвѣтенитъ хора. Изчезнахъ и много още пустовѣрія
заедно съ това. Да си прѣдставимъ поганцитъ, напр. грѣ-
цкыятъ народъ, докль вѣрвалъ въ своитъ безчетны бого-
ве. Що бѣше за чудны и дивны образы, които тогати си
правяли хората за божествата! Най-гольмыятъ имъ богъ,
Зевсъ, бащата на боговетъ и на хората, сѣдалъ на вы-
соката гора Олимпъ, и съ него другитъ богове; всѣкой
ималъ особна сила, нъ въобще всички были хора на-
чены съ всичкитъ страсти и прищѣвки на човѣшката при-
родность. Сега да кажемъ че са яви наведиждъ въ тойзи
многоброенъ роякъ богове Копърниковата наука открыва-
щецъ небесата и безкрайностьтъ на свѣтътъ. Какъ бы
са сравнила съ това маловажнотьта на допнышнытъ бо-
гове! Не бы ли трѣбало да са измѣнятъ съвършенно по-
ради естествянь резултатъ вситъ образы, които хората и-
мали за боговетъ? Нанстина, старитъ богове са оттегля-
ли и човѣкъ естественно былъ воденъ къмъ това, дѣто
да си състави по-достойна, по-благородна и по-великолѣ-
пна прѣдстава за най-вышнето сщество. Най-вышнето сж-
щество са немѣнява съ това, което ный хората си мы-
слимъ за него, нъ колкото сме по-образованы, колкото
повече възлаземе въ развитіето на знането си, толкозь по
важно и благородно става нашето въображеніе за Бога.
Тѣй е было и съ христіанството. Никой не може отрѣ-
че, че христіанството обнемаше много пустовѣрія, сирѣчь
такыва мнѣнія за най-вышната сила, които не й сж до-
стойны. Всичкы тѣзи заблужденія распрѣенжхъ са прѣдъ
свѣтълната аа знаніята а въ това първа рола има звѣздар-
ството. Отъ тая страна наштъ Копърникъ направиль съ
своего ученіе голъмъ прѣвратъ и съ право е нарѣкълъ
своята книга за *прѣвратытъ* или за *революціитъ* на не-
беснытъ тѣла. Що притегльмъ сиромаштъ съсъ своето у-
ченіе, което было и е противно на писаното въ библията

ще видимъ по-надолъ. Разумѣва са и до днеска библията са брой като прѣпъвателенъ камыкъ противу научнытъ испытванія; сжществува хора, които иматъ библията, тази достойна книга и най-старъ паметникъ на евреитъ, не само за светый источникъ на правила и членове побожны, ами и за влагалница на вситъ възможны научны знанія. Нъ какъ стояла библията, когато живѣялъ Копърникъ? О, тя была авторитетъ надъ всичко наше помышленіе; тогази да продума човѣкъ противъ библията, было е проти черковата била и проти Бога. Копърниковата система се тѣй благополучно работи и до днесъ, защото не е свършила още ролята си. Науката сама расте. Едва ли доста сетнѣ слѣдъ смъртътъ на Коперника захванъ истинното дѣйствиѣ на дѣлото му. Астрономіята, или звѣздарството и до нынѣ се са усъвършава и потрѣбно е, когато са образувать младытъ да са обраца надлѣжното вниманіе и на нея. — Нека ны бжде дозволено да подадемъ единъ краткъ изводъ отъ животописътъ на тойзи великъ мъжъ, за да са запознаемъ по-добръ и съ животътъ му.

Славныятъ нашъ звѣздаръ Никола Копърникъ родилъ са въ градътъ Торунъ (Thorn) въ Полша на 19 Февруарія 1473 г. отъ срѣдне състояние родители. Баща му пекаръ и почтенъ гражданинъ ожененъ былъ за Барбара Васселродова, сестрата на варминския епископъ, той приелъ зестра една къща, която и до днеска стои въ улицата на св. Ана въ Торунъ, градъ, който тогази принадлежалъ на Полското царство а сега на Пруската имперія. Издырено е че дѣдо му ся прѣселилъ отъ Чехія въ Краковъ, и че Копърникъ не былъ Нѣмецъ, както ищятъ да кажтъ нѣмцитъ, ами былъ Словенинъ — Полякъ, («natio polonica»).

Още въ слабата си младость Копърникъ показалъ особены дарбы, като научилъ между обыкновеннытъ школы прѣдмѣты латинскыятъ и гръцкыятъ языкъ. Той остана на 10 годишната си възраст сираче, че умрѣлъ баща му. Тогазъ го поелъ уйка му епископътъ, който ималъ благородна душа. Като сторилъ Копърникъ 19 години вѣзълъ въ Краковската висока школа, дѣто са знамавалъ най-главно съ философіята и съ лѣкарството, гъ въ сжщето врѣме ревностно посѣщавалъ и звѣздарскытъ

прѣподаванія на прочутыя звѣздарь А. Брудзевскій. По причина че тойзи професоръ на звѣздарството напустилъ Краковскыятъ университетъ, Копърникъ намыслилъ да иде въ Италія да довърши наукытъ си; защото тая земя была него врѣме на всичката образованность, былъ ѿ насталь златный вѣкъ на всички умѣянія и знанія, и изъ цѣла Европа са стичали тамъ вситѣ тогавашни учеполубци. За да сполучи повече съ туй си пѣтуване, Копърникъ посветилъ всичкото си свободно врѣме, което прѣкаралъ въ Краковъ, прѣди да трѣгне за въ Италія, на живописство, и дѣйствиетелно испекълъ го толкова, щото умѣялъ да изобразява доста живо не само крайща ами и ликове.

Слѣдъ четиригодишното си штудуване въ Краковскыятъ университетъ, завърнжлъ са на бащиното си огнище, дѣто като са разлѣчилъ съ майка си и уйка си трѣгнжлъ и пристигнжлъ благополучно въ Италія. Най-напрѣдъ застоялъ са въ Падовъ, за да слѣдва философіята и дѣкарството, подиръ три години удостоилъ са и станжлъ докторъ на тѣзи науки. Славата на прославеныятъ тогази астрономъ Regio-montana была нова подбудителна причина на Копърника да са учи на тази наука, която му отваряла безмѣрното и до днесъ неиспытаното пространство. Съкой са тогази чудялъ и на Колумба, който на основане отъ дълбоки знанія, съ хыляды прѣчки, открилъ Америка. Копърникъ воденъ отъ своята си воля и отъ съвѣтътъ на Брудзевскій, утвърденъ въ своето прѣдиріятіе по примѣра на Колумба, докопалъ са отъ астрономіята. Послѣ отишълъ въ Бононія (Bologna), дѣто доста разширичиль познаніята си отъ астрономіята, върху която часто работили съ пріятельтъ си Доминика де Феррара. Въ година 1499 спорѣдъ съвѣтътъ на Ферраре былъ именованъ за професоръ на математиката въ Римскыятъ университетъ. Той не малко са занимавалъ и тукъ съ астрономіята, осыщаль недостатъцитѣ на дотогашната ѿ теорія, дору най-сѣтне честито дошълъ до края на славното си изнамиране. По причина на настанжлытъ тамъ размирицы Копърникъ, слѣдъ тригодишно прѣбыване въ папската столица, завърнжлъ са въ Краковъ (въ 1502 л.). Ако да искалъ той да са улови о печалба можаль съ голѣма спо-

лука да са занимава съ лѣкарски дѣлжности; ако да желаялъ да са прочуе името му, лесно е можалъ да стане наставникъ на учителя си Брудзевскій (*). Славолюбіето му са боряло съ много по-высока цѣль. Непрѣставалъ да са надѣва че ще доизнамѣри истенската система на свѣтътъ. За това му трѣбало тихъ животъ; поспството му набавяло туй што си желаялъ. Прочее като са приготвилъ отъ Краковскыятъ епископъ Конарскій, за тойзи чинъ, посвѣтилъ са за попъ. Въ 1510 г. станжалъ канонникъ (chanoine) въ градеца Фраенбургъ, който принадлежалъ тогази на Польша а сега на Прусія. Тукъ са занимавалъ чакъ до смъртыта си съ голѣмы трудове. Испылявалъ свещеническата си дѣлжность, испытвалъ законитѣ на небето и съврѣменно лѣчилъ спромасытъ. Освѣнъ това ималъ и други още много заниманія, които му сж налагали поради способността му. При сичко туй, той като неблагодаренъ отъ системата на старитъ звѣздобройцы, се издириалъ и са пыгалъ: защо е земята неподвижна и срѣдоточіе на цѣлая свѣтъ, когато и тя е вѣдчасно тѣло, както другытъ планеты. И тѣй съ трудолюбіето си и посоянството изработилъ вѣтръ въ 5 години (1502 — 1507) повата своя система. Отъ това врѣме захванжалъ да пише голѣмото си списаніе de revolutionibus. Посвѣщавалъ на това само третита часть отъ врѣмето си. Самичкъ правилъ потребнытъ орждія да прѣглѣжда звѣздытъ, тѣ наистина простичкы были, нъ се пакъ тѣй дѣйствителны. Ако сравнимъ паралактическогo отъ него съставено орждіе съ сегашнигъ отъ тойзи родъ машины по звѣздарнищытъ, при туй, ако си напомнимъ врѣмето въ което Коперникъ живѣлъ, врѣмето въ което нѣмало нито телескопы нито хронометры, ще са сличаме още повече съ остроуміето на тази глава. Коперника можеме уподобя на оизи архитектонъ, който начерталъ голѣмыятъ планъ на славното зданіе а прѣброяването на потребнытъ каманя другумы оставилъ. Тридесетъ и шесть години работилъ

*) Професорътъ на математиката въ Витенбергъ, Георгій Ретикусъ, напустналъ учителствованіето си, за да стане, както казва самъ, по-добре ученикъ на такъвъ майсторъ, отъ коикото да прѣвава учението на старытъ.

славниятъ нашъ звѣздоброецъ дору изработи голѣмото си списане, на което тиглата была Nico'ai Copernici, Torunensis, De Revolutionibus orbium coelestium libri sex — то естъ: Николая Копърника, Торуньскаго, За прѣвратитъ на небеснытъ тѣла книги шесть. Първиятъ готовъ екземпляръ отъ това списане донесенъ былъ доста на врѣме въ Фраенбургъ, нъ списательтъ му вече лѣжалъ на смъртныя одаръ. Копърникъ не былъ честитъ да я глѣда въ рѣцѣтъ си пове-че отъ нѣколко часа, защото починалъ тихыятъ нашъ ге-ній, когото Всевишній не е ни още наградилъ. Повыкалъ Създателтъ на 24 Маія 1543 г. Коперника и той тихо и спокойно му прѣдалъ духтъ си на възрѣсть 70 годи-шна. Умрѣлъ както живѣлъ, казва славниятъ звѣздобо-рецъ Гассенди, говорящъ за смъртъта му.

Копърникъ былъ жалостно оплаканъ отъ сиромасѣтъ и отъ пріятелитъ си. Нъ възможно нѣщо си ли е да не оплачатъ правдолюбивытъ хора човѣка, на когото достой-ныятъ характеръ, благоразумната мысль и високоуміе бы-ли принасяли надлѣжнытъ плодове? Копърникъ много те-глялъ отъ неприятели; тѣ го провъзгласявали и за лудъ, нъ той исплащалъ тойзи укоръ съ добродѣяне; къщата му была съкогы отворена и за тѣзи, които на публичнытъ мѣста са смѣяли и ругаяли достойныятъ тойзи мъжъ. Ко-пърникъ като нѣкой мѣдрецъ, който съ обнасянего си из-образува вънкашныятъ рѣдъ на свѣтътъ, не обръщалъ никакъ вниманіето на гнуснавытъ нападенія. Хората публи-чно си правяли смѣхъ отъ него. Той не обръщалъ вниманіето си на туй ами написалъ спокойно че «мыслитъ на човѣкъ философъ сж отдалечены отъ обсъдата на денгубцытъ».

Онова качество, което е потребно за сѣко велико дѣло, т. е. смѣлостъта, трѣбало да царува напълно въ него. Трѣба са-мо да си напомнимъ що проповѣдалъ: *земата са върти!*

Тѣлото на Копърника е было погрѣбено въ Фрауен-бургскыятъ храмъ.

За споменъ на Никола Копърника стоятъ сега въ Вар-шава и въ Торунъ отъ металь излѣяны паметници; тѣ обаче не ще траятъ толкова, колкото безсмъртного му списане.*)

*) Собственно отъ Копърника написанытъ той ръкописъ: За прѣвратитъ на небеснытъ тѣла пазн са, казватъ, въ Златни

КРАТКЫ ОЧЕРКЫ ВЪРХУ ПРИРОДАТА И НАРОДЫТЪ ВЪ ЕВРОПА.

—0—

ШВЕЙЦАРІЯ.

(Продълженіе отъ брой 9-ый)

Физический очеркъ. Швейцарія дѣжи на сѣверъ отъ Италія и има за границы на западъ Франція, на югъ Италія, на вѣстокъ Австрія, на сѣверъ Германія. Сичкото пространство на Швейцарія е 740 четв. мили. Мѣстото има три главны черты: на югъ и истокъ Алпійскытѣ планины, на западъ планина Юра а между тѣхъ высоката вълнообразна равнина Литтельландъ. Ще каже, Швейцарія е страна планиниста. Швейцарскытѣ Алпы са раздѣлятъ на четири голѣмы бърда: на сѣверъ Фирвалдштетскы Алпы, на западъ Берискы и Валлискы, на вѣстокъ Граубинденскы. А за центръ на сичкы тѣзи служи групата с. Готардъ, която прилича по формата си на ромбъ, и има на роговетѣ высокы върхове, а въ срѣдата равнище съ 30 малкы езера.

Фирвалдштетскытѣ Алпы сж замѣчателны не толкози по своята природа, колкото по историческытѣ въспоминанія за Швейцарцытѣ. Сѣка стѣпка тука наумѣва за нѣкой случай отъ юнашката борба на Швейцарцытѣ съ австрійскытѣ притѣснители. Тука лежатъ тритѣ опѣзи кантона, които най-напрѣдъ направили съюзъ срѣщу Австрія. Тука стои группа Дьоди, на която высокытѣ върхове

Прага, въ библіотеката на Графа Ностице. Дружеството въ Торунъ смѣтало да напечата драгоцѣното това списаніе заради тържеството, което станѣло въ Полша на 19-ый Февруарій въ честь и слава на четърстотингодишнытѣ юбилеумъ на Коперника, ако и Нѣмцытѣ да си го присвоаватъ искравашецъ името му отъ Нѣмскы корѣнь (kupfer) на който даватъ различни ортографически форми: Көррерпиг, Көрпигпиг. Издырено е обаче че былъ записанъ въ Болонскытѣ университетъ въ патио polonică и че името му е словенско (отъ копръ, Копръникъ).

прѣзъ лѣтнего съмѣстоуаніе бивать освѣтены отъ слънцето деня и пощя.

Берискытъ Алпы са простирагъ отъ с. Готарда, до Женевското езеро и са раздѣлягъ на много грушны съ толкова изострены върхове, щото снѣга не може да са закрьпни на тѣхъ и тый са чернѣягъ отдалечъ като прѣголъмы рогове или пирамиды. Группа Діаблере е станжала извѣстна по своитѣ обрывы, първы пѣтъ са обрушила на 1714: отъ най-напрѣдъ са чуло шумъ подъ земята, сѣтитъ подземны удары, а подырь това гората поченжала да са разрушава и прѣзъ нѣколко дни наредъ да проважда голѣмы канары надолу кѣмъ долинытъ. Двѣ отъ тѣзи канары падижали върху една овчарска колиба, нѣ по такъвъ начинъ, щото надъ колибата са образовалъ сводъ и челоувѣка можилъ да проживѣе отдолу цѣлы три мѣсеца. Като са хранилъ съ сиреніе и вода, той сполучилъ наконецъ да отвори една дупка и да излѣзе на свѣтъ Божій, като въскрьснжалъ мъртвецъ.

Балнискытъ Алпы отдѣлягъ Швейцарія отъ Италія и сж забѣлжителны по своитѣ върхове. Тука са намирагъ грушны: Монроза, най-голѣмата группа въ Швейцарія, Монбланъ, най-высокій върхъ въ Алпытъ, голѣмый с. Бернаръ, дѣто италіанскы монахъ Бернаръ направилъ странноприемнически мѣнастырь въ IX вѣкъ и го прѣдалъ на гръжыгъ на августинскытъ монасы. — Граубинданскытъ Алпы са простирагъ на истокъ отъ с. Готарда и са раздѣлягъ на два клона отъ двѣтъ страны на рѣка Инна. Группа Аернина е най-замѣчателната въ тѣзи планины.

Прѣзъ тѣзи высокы планины сама природата е прѣкарала естествены пѣтища, проходы, а челоувѣка доправилъ тѣзи пѣтища тѣй, щото сега може да са минава по тѣхъ безъ голѣмы трудове. Въ Швейцарскытъ Алпы има шесть прохода, три на западъ и три на вѣстокъ. Най-удобный отъ тѣхъ е Люкманъ, по конто лесно може да са прѣкара желѣзентъ пѣтъ; нѣ най-замѣчателентъ е Симплонскый, който е подправентъ по заповѣдъ на Наполеона I и за който сж похарчены около 80 мил. грошове. Отъ многото достопамятны дѣла на Наполеона това е най-славното, защото челоувѣчеството има голѣмы ползы отъ него. Работницытъ сж имали голѣмы мѣкы на този пѣтъ, за-

щото е трѣбвало да прокопаватъ цѣлы канары, да прѣкарватъ пѣть подъ земята и да пробивать отгорѣ дупкы за освѣщеніе. Най-чудный огъ тѣзи подземны ходове са намира въ долината Веріола; той има до 300 стѣпки дължина и са е работилъ 17 мѣсеца отъ 1000 работници. Построеніето на мостоветъ не е было по-лесно, защото често е трѣбало да са прѣкарватъ прѣзь страшны пропасти, въ които са цѣпи и реве нѣкоя рѣка. Сега прѣзь Симплонъ върви желѣзень пѣть. По леснопроходимостята си Сенъ-Готарскый проходъ стои на второто мѣсто а Сен-Бернарскый на третето. Последній съединява Швейцарія съ Италія. На пай-высоката му точка (7500 стѣпки надъ морето) са намира голѣмо камъняно зданіе, мѣнастыря на св. Бернара, дѣто живѣять до 20—30 монасы съ слугы и кучета. Мѣстото е диво, страшно и необитаемо; зимата са продължава 10 мѣсеца, дори и лѣтъ вечерь и сутрина водата замръзнува; цѣла година бучатъ буригѣ и вихрушкыгѣ и само прѣзь 10 деня въ годината врѣмето бива ясно и тихо. Службата на монасыгѣ е да търсятъ загубеныгѣ пѣтници и да имъ помагатъ. За тая работа сѣкы день монасыгѣ излизать отъ мѣнастыря и едни възлизать на горѣ, другы слазять на долу; кокого по-силны биватъ буригѣ, толкова търсеніята ставатъ по ревностны. Много помагатъ на монасыгѣ въ тая служба кучетата, които подушаватъ челоуѣка отъ единъ часъ надалечъ. Огъ тукашныгѣ кучета има таквызи, които са отървали отъ смърть до 40 челоуѣка прѣзь живота си.

Швейцарскыгѣ долины са дѣлятъ на вѣсточны и западны. Първыгѣ сѣ высокы и мѣстото имъ е сурово, населеніето имъ рѣдко. Първа между тѣзи долины е Енгадинската. Въ по-высоката часть зимата е продължителна, природата бѣдна, небето сѣкога ясно. Огъ хлѣбныгѣ растенія ставатъ само овеса и ячмиза; плодовигы дръвесы нѣма. Въ долината часть земледѣліето е по-засилено, но мѣстото е способно повече за скотоводство, нежели за земледѣліе. При сичката бѣдностъ на мѣстото тука има 28 села съ 12 х. жители. Тукашныгѣ къщя сѣ голѣмы и хубавы, чистогата имъ е удивителна и са простира дори до ахжрыгѣ. Жителигѣ сѣ работливы, търпеливы, а доста образованы. Тый живѣять охолно и вѣдятъ много

добитѣкъ. Отъ западнѣтъ долины по-главна е Валлиска, дѣто чловѣческото око срѣща и страшното величїе на природата, и нейнѣтъ хубости. Тука сж съединены сѣверный и южный климатъ на Еврона, сѣвернѣтъ и южнѣтъ растенїя и животны на Еврона. Въ низкѣтъ мѣста природата е Италианска, а въ по-высокѣтъ срѣдне или сѣверо-европейска, жителѣтъ на тая долина не сж до тамъ трудолюбивы; тѣ са занимавать най-много съ скотоводство, сѣтъ съ земледѣліе, градинарство и винодѣліе, нъ въ сичко показвать Италианско небръженіе, Тука са намира село Лейпъ или Бадень, дѣто извиратъ двадесятъ топлы извори, отъ които главный Лоренца има температура 40° отъ Реомира. Съкы кладенецъ има по 4 голѣмы водохранилища (хавузы), дѣто са кѣпятъ болнѣтъ. Понеже болнѣтъ киснѣтъ въ водата по 5—6 и дори 8 часа, то за да ги развѣчатъ около баннѣтъ става расходка, а надъ водата плаватъ массы съ книги, вѣстници, съ закускы, съ сладкы работы и др. подобны. Жителѣтъ на тая долина възлизатъ до 90 х. и съставлявать особенъ кантонъ.

Планина Юра стои на западнѣтъ прѣдѣлы на Швейцарїя, а между нея и Алпытъ са простира равнината Мителъландъ Между Алпытъ и Юра има голѣмы различїя. По състава си Алпытъ състоятъ отъ гранитъ, а Юра отъ варовица; по устройството си Алпытъ сж разнообразны и въ долинѣтъ, и въ върховетъ, и въ бърдата си, а Юра въ всичко е еднообразна. Алпытъ сж достѣпны и прѣзъ тѣхъ може да са прѣминава, а Юра нѣма проходы, нъ треба постоянно да са катришь и да слазшь, за да я прѣминешъ, Юра има тая особенность, че по нея са намиратъ много пещеры и празны мѣста, дѣто рѣкытъ често са загубвать и послѣ пакъ извирають.

Мителъландъ е широка равнина, по която са издигатъ малкы неравности като вълнѣтъ на морето. Земята е плодородна, поенїето обилно; нъ най-главната хубость сж езерата, по които плаватъ ладїи и параходы. Трудолюбїето на жителѣтъ е прѣкарало много искусствены пѣтища, шосета и желѣзны. Срѣдствата за живнїе и за сѣобщенїе като сж многочисленны, населенїето е гѣсто. Отъ 22 Швейцарскы кантона, 14-тѣхъ са намиратъ на тая равнина, ако и да не залавя тя повече отъ $\frac{1}{3}$ отъ

цѣла Швейцарія. На една миля са падатъ по 4000 жители, а въ Цюрихъ и Базелъ до 8000. По самосебе си са разбира, че и народната дѣятелность на таквози мѣсто трѣба да бѣде твърдѣ разнообразна. И наистина тука процвѣтова и матеріалната дѣятелность, като земледѣліе, скотоводство, фабрики, търговія, и духовната, като училища, университеты, образование.

Отличителнитѣ свойства на Швейцарскитѣ езера сж : намаляваніето на водата имъ, прозрачността и вапсуваніето на водата. Отъ нанасяніето на рѣкитѣ, езерата са испытвватъ постоянно и обема имъ са намалява. Сега бръговетѣ на езерата стоятъ много надалечъ отъ онѣзи мѣста, които едно врѣме са мыѣли. Повърхнината на водата наврѣмени става червена, морава или желта. Това дохожда отъ чурупкитѣ на милионы дребны животинки, които умираатъ въ езерата и чурупкитѣ имъ исплаватъ надъ водата. Швейцарскитѣ езера са дѣлятъ споредъ положеніето си на *высоки*, които биватъ повечето врѣме прѣзъ годината замръзнали, на *низки*, каквото е Лаго-Маджоре и Фирвалдштетско езеро, и на езера Мителъландскы. Отъ послѣднитѣ по-главны сж Женевското и Баденското, отъ които първото има $10\frac{1}{2}$ квадратны мили повърхнина, а второто $9\frac{3}{4}$ мили. Най-хубаво отъ Швейцарскитѣ езера е Цюрихското ($1\frac{1}{2}$ кв. мил.). То е постоянно покрито съ параходи и ладіи, които расхождатъ пѣтниците отъ цѣла Европа, дошли да са насладжтъ съсъ прѣлеститѣ на мѣстото и на езерото. Отъ водопадитѣ забѣлжителны сж Рейнскый и Аарскый. Първый са намира по-долу отъ градъ Щавгаузенъ и има высочина 30 лакты, а второй има высочина до 90 лакты. Най-высокий водопадъ въ Швейцарія е Штауббахъ; той има высочина около 500 лакты и водата пада долу на ситенъ прахъ.

Етнографическый очеркъ. Швейцарцитѣ сж смѣсень народъ: въ старо врѣме тука живѣли Гелветы, за което и страната са наричала Гелвеція. Въ врѣмето на Римлянитѣ въ нея са поселили нѣколко Латины, а подырь Христа живѣли тамъ Алеманы, Бургунды, Остготы и Франгы. Отъ това смѣшеніе, въ което по сетитѣ влѣзли Нѣмцы, Французы и Италіяны, са е съставило сегашното население на Швейцарія.

Външният изгледъ на Швейцарцитѣ носи печата на природата. Главнитѣ чърты на тоя изгледъ сж: *якото тѣло и жилавитѣ части* отъ постоянното естествено упражненіе по неравното мѣсто; *широкитѣ и слажки* гръды отъ дълбокото дѣшаніе на чистый въздухъ; *силното здравіе* отъ приучаваніе къмъ внезапнитѣ промѣненія на студено отъ топло, на сухо отъ влажно. Най хубавелцы сж жителитѣ на долина Гасли, а отъ женитѣ най-хубавы сж женитѣ въ Базель. Жителитѣ на равнината сж по-долны по тѣлеснитѣ си качества отъ горцитѣ. По долинитѣ са срѣщатъ и таквызи хора, които сж сака-ты и душевно и тѣлесно и които са наричатъ кретины. Това сж злочесты слабоумници, глухонѣмы, съ голѣмы кормы и съ гуши. Този сакалъкъ дохожда отъ недостатъкъ на прѣсна вода и на слънце, което са показва въ нѣкои долины само нѣколко дни или нѣколко часа въ годината.

И душевнитѣ свойства на Швейцарцитѣ носятъ печата на прѣкрасната, нѣ страшна природа. Швейцарцитѣ сж набожны, защото природнитѣ сили съкы частъ имъ наумѣватъ за върховното сжщество; по сжщата причина тѣх-ный умъ е пѣленъ съ суевѣрія, които каратъ простый горець да мысли, че въ сѣка гора, въ сѣко езеро, въ рѣкитѣ и въздуха живѣятъ вѣлшебны сжщества, отъ които зависятъ естественнитѣ явленія. Смѣлостта и юначеството на Швейцареца произходятъ отъ постепенната борба съ силный непріятель — съ природата, съ буритѣ и гръмоветѣ, съ разрушеніето на скалитѣ, на снѣга и на леда, съ приливаніето на рѣкитѣ. Често като остава побѣденъ въ тая борба, швейцареца са научава да разбира страданіята на другитѣ и да бжде състрадателенъ. Той съчувствува на ближния си, бива чловѣколюбивъ и гостеприименъ. Той съ благодареніе приема въ кжщата си пжтника даже и по срѣднощъ, защото и нему са е случвало да испыта, какво нѣщо е да са заблуди чловѣкъ въ пжтя и въ буритѣ. Щомъ са случи на нѣкого зло, напр. изгори му колибата, завлече ѣх водата или ѣх сѣси-не снѣга и леда, сжкытѣ съсѣди тичатъ да помогнатъ на злочестия, безъ да ги выка, защото знаятъ, че и на тѣхъ може да са случи таквози зло. Дори и любовта на

Швейцареца къмъ отечеството дохожда отъ вліяніето на природата, За Швейцареца е сичко скъпо, сичко драго: за колибата си той употребява страшни усилія, защото матеріяла ѝ трѣба да носи на гърба си отъ долу нагорѣ доста на високо. И като я направи, той трѣба да са гръже да не бы да са сгромоли на нея нѣкоя канара или да не я потопаи нѣкой потокъ. А пъкъ додѣто си добіе домакинство, като скотъ, нива, градина, лозіе и др. под. той употребява и много мъжы и много врѣме. За сичко това Швейцареца мъчно са отдѣля отъ своята кѣщица и отъ своето домакинство, и ако му са случи да са отдѣли, той са разболѣва и умира отъ тъга за отечеството си,

Швейцарскыѣ кѣщи сѣ чисты и скопосны; най-хубавыѣ европейскы гостинници са намиратъ въ Швейцаріа. По направага на кѣщята Швайцарія са дѣли на двѣ части: планина и равнина. Кѣщыѣ на равнината твърдѣ малко са отличаваѣтъ отъ кѣщыѣ въ другыѣ европейскы държавы, само по селата кѣщята иматъ нѣкакво различіе. Тамъ напр. покрывыѣ отстрана толкози сѣ наведены и продължены, щото са допиратъ почти до земята. Пространството между стѣната на кѣщата и покрыва служи за яхъръ, за сушеніе на праніето и даже за стая. Кѣщыѣ быватъ на два етажа и около горній стѣкога има галерея (балконъ) съ напѣстрена прѣграда. — Кѣщыѣ въ планината сѣ просты колибы, струпаны повечето отъ неотдѣлны дървета. Дупкыѣ между дърветата са запушватъ съ мъхъ. Колибата има само една стая, въ която правятъ сиреніето, до тая стая стои яхъра, а надъ нея чардакъ за спаніе. Постелката на горцыѣ е мъха и трѣвата, възглавницата — една пыта сиреніе, а покѣщнината — пѣнуве. Горцыѣ са отличаваѣтъ отъ поляныѣ и по яденіето си. Първыѣ са хранятъ съ сиреніе, млѣко и зеленчуцы, а хлѣбъ и мѣсо не употребяваѣтъ; напротивъ поляныѣ ядѣтъ хлѣбъ и мѣсо, пиятъ вино и са хранятъ подобрѣ отъ другыѣ европейцы. Сичкыѣ Швейцарцы ядѣтъ много, защото многото мърданіе и чистый въздухъ имъ докарватъ охота. — Колкото до облѣклото, Швейцарцыѣ обычатъ чисты и охолны дрѣхы а не модны. Нѣ и тука народното облѣкло става рѣдко, защото сичкы са облачатъ по европейскы. Кѣщыѣ женскы сукманы и дѣл-

гытъ бѣлы ризы съ шиты полы и рѣжавы са срѣщатъ сега твърдѣ рѣдко по селата на равнината. Най-добръ са облачатъ селянкытъ около Бернъ. На глава имъ сламена шапка съ широки полы, на снага имъ бѣла чиста риза съ широки рѣжавы, сукманитъ имъ бывать обшиты съ червена или алаяп лента и стегнѣты съ поясъ; на крака имъ бѣлы чорапы съ чървени пѣстрила и пантовки.

Общественный животъ на швейцарцытъ е живъ, веселъ, отворенъ и свободенъ. Швейцарцытъ обычатъ да са събиратъ на гости и да са веселятъ. Тѣхнытъ веселія приличатъ повече на гимнастическы упражненія. Отъ тѣзи игры първа е борбата. Събиратъ са отъ различни села и градища до сто и повече борцы и са борятъ прѣдъ многочисленны зрители. Който повали единъ противникъ два нѣти, той са признава за побѣдителъ и съ удобрителны выкове са издига на рѣцѣ. Сетнѣ иде хвърганіето на камъни до 40-50 оки тежки. Безъ да са помѣстятъ отъ мѣстото си Швейцарцытъ хвъргатъ тѣзи камъни 8 и 10 раскрача на далечъ, нѣщо което показва жилищната на швейцарскытъ рѣцѣ. (Между увеселителнытъ упражненія добро мѣсто залавя и мѣряніето съ пушка. Съкы градъ и съко село има своитѣ стрѣлцы, които са събиратъ на състязаніе въ мѣряніето. Благодареніе на тѣзи упражненія и на любовта на Швейцарцытъ къмъ ловството, тѣзи хора сѣ първы стрѣлцы въ Европа. Хората, играта на топъ, на негли и други подобны сѣ нѣотемлета часть отъ общытъ удовольствія.

Въ Швейцарія не са употрѣбыва единъ языкъ. Два-найсятъ кантона съ $1\frac{1}{2}$ мил. жители говорятъ по нѣмскы, съ особенно произношеніе и почти на 40 нарѣчія. Всяка долина си има своето нарѣчіе. Въ западнытъ кантоны са говори французскый языкъ на повече отъ 20 нарѣчія; по границытъ съ Италія говорятъ по италіянскы. Въ нѣкои долины на границытъ съ Италія употрѣбывагъ языкъ, който е смѣсь отъ латинскы съ ретійскы.

И по вѣрата си Швейцарцытъ не прѣдставляватъ едно цѣло. По-голѣмата половина отъ жителитѣ държи реформатската вѣра, а другата часть католическата вѣра, нѣ и католицытъ и протестантытъ живѣятъ размѣсенъ, съ тая

разлика, че въ горскыѣ кантоны прѣобладава католическото, а въ равнинскыѣ протестанството.

Ще каже, швейцарскый народъ не състои отъ една народность, нъ отъ три: германска, французска и италианска; не говори единъ языкъ, и не държи единъ еднѣ вѣра. При все това Швейцарцытѣ съставляватъ единъ народъ, защото исторіята и отечеството имъ сж сжщыѣ. Юнашката борба за свобода съединила не само разноязычныѣ, нъ и разноплеменныѣ кантоны въ едно цѣло, а добитата свобода отъ 400 години насамъ е придала еднаквость на политическыѣ имъ наредбы, на обычаитѣ и нравыѣ имъ. Каквыто и да сж вѣрата, языка и происхожденіе на горцыѣ, природата сичкыѣ направила еднаквы духомъ и тѣломъ — горцы. Съ своята желѣзна твърдостъ тя не само имъ е показала начина, по койго трѣба да живѣять, и занятіята, нъ еще имъ е опрѣдѣлила и кръга на мыслитѣ, желаніята, надеждыѣ. Отъ примѣра на Швейцарія можемъ да са увѣримъ, че вліяніе на природата и на исторіята е сжщо тѣй силно и даже повече силно, както и вліяніе на языка, вѣрата, единородството и на другыѣ връзки, които съединяватъ чловѣцыѣ въ единъ народъ.

Причины, по които спорядъ Цимермана не сж все еднаквы умственныѣ способности у хората.

— 0 —

Мыслѣть, защо не сж еднаквы умственныѣ работы между различныѣ чловѣчески племена, отдавна е станала прѣдмѣтъ за дѣятелны придираванія. И тѣзи, които искатъ да дадѣтъ едно развързваніе на тоя отвлеченъ въпросъ, ся обръщатъ камъто Анатоміѣтъ и Физиологіѣтъ, отъ които ужъ были разбрали че народитѣ, по които умственныѣ способности нестоятъ толкози високо, имали черепа си по-дребенъ и съ таквыѣ форми (прѣположеніе), чтото и мозъкътъ имъ въ него бывалъ все по-малко отъ мозъка на народыѣ, които сж по-способны отъ тѣхъ.

За измѣрваніе голѣминякъ на черепыты, ные иѣмамы нѣкоіж общж мѣркѣ, казва Цимерманъ. Нѣ да си прѣд-сталимъ нарисованы като примѣръ за това, три различни черепа: единъ на нѣкой Негъръ, другъ на прочутя И-таліянскы гѣдуларь Панани, и третія — черепътъ на Гръцкыя генераль и дипломать Мавро-Михали.

Сега кой може опрѣдѣли по вънкашныя тѣхень о-бразъ, кому отъ тримата тыя мъжи умственнытъ спосо-бности сж были по-голѣмы? — Исторіята, туй оглѣдало на народытъ, ни казва, че съ ученіе на въковеты, единъ и сжщый народъ може да прѣмине прѣзъ твърдѣ различни стѣпени на своето развитіе, и да падне отъ най-горніѣтъ точки на цивилизаціѣтъ въ мрака на невѣжеството. Пы-та ся прочее, да ли въ черепа на сегашныты Гърцы или Италіянцытъ мозкътъ е по-малко отъ оныя что сж имали тѣхнытъ прадѣды въ врѣмето на Александра и Цесаря? Не вѣрвамъ да има нѣкой, да ни отговори потвърдително зашто причинныты, на които образованіето у едны наро-ды ся възвышава, а у другы пада, сж и днесъ още една тайна неразгадана. Нашитъ свѣдѣнія, които можемъ да и-мамы за необразованыты племена, не само не ся тѣчны, ами и много побърканы; ные още не познаваме нѣкой такъвътъ пѣтешественникъ, който въ разказытъ си за тѣхъ мысли и сжди като за *хора*, ами все като за *диваци* безъ никаквы прѣдразсждѣци, — и който да разбира отъ философскж точки зрѣнія цѣлыя бытъ на нѣкой такъвъ народъ. Колкото знаемъ за тѣхъ, то не е само нѣкаквы си частны расказы или описанія за тѣзи или онѣзи стра-нж отъ живота на оныя народы, които си ги смѣтамы по-долни отъ насъ, само за това, зашто не мыслятъ, не жи-вѣять и не сж нравственны като насъ.

За да разберятъ тоя въпросъ за умственныты спо-собности на различниы чловѣчески племена, хората ся задовольавать съ заключеніето на естествоиспытатели, че черепътъ на единъ негъръ приличаль много повече на черепа на единъ маймунъ, нежели черепътъ на единъ е-вропеецъ, па ся заключили отъ това, че и умственныты му способности были по долни отъ способноститы на е-динъ челѣкъ отъ кавказскж влакж.

Нѣ това тѣхно въззрѣніе явно, не може да издържи

нѣкоѣ строгѣ критикѣ. — Причардъ и Енгелъ много право бѣлѣжатъ, че въпшната форма на черепа не може да даде понятіе за количеството на мозъка, който ся заключява вътрѣ въ него. Тѣй много сѣ измамени онѣя, които сѣдять по очертаніето на главѣтъ и за пространството ѣ, дѣто извътрѣ ся вѣща мозъкътъ, защото ако лѣбѣтъ на нѣкоѣ главѣ ся случи тѣсенъ и низкътъ, то пакъ заднята ѣ частъ ще да е по широка и по висока та ще ся възнагради на пѣлно съ нѣѣкъ тѣснината му, и наопаки; когато едната частъ само на нѣкоѣ главѣ е помалка, то другыта ѣ пакъ ще да сѣ порасширены, та ще ся равновѣсва сякогы. Френологыята (наука за мозъка въ главѣтъ) не е още до тамъ разработена отъ физиологыты. Пръвъ е Вайцъ, който сполучи да покаже неоснователностьтъ на тоя приведенъ отъ насъ погледъ. Ето сѣщыты думы на тоя мѣдрецъ: « Индогерманскыты и Семитическыты народи само сѣ были до сега прѣдставители на образованіето, и съ развитіето на свой мозъкъ прѣвѣсхождатъ сичкыты другы народны племена, нъ все пакъ не смы въ правото си да признаемъ, че очертаніето и величината на черепа можѣтъ ни послужи като мѣрило на душевныты способности. »

Отъ формѣтъ на черепыты тая на гръцкыя ся смѣта за най-свършенна; слѣдъ него дохожда римскый черепъ. А при все това Гръцити и Римлянети сѣ ся изгубили отъ историческыя свѣтъ по-рано отъ Нѣмцыты.

Сякой е съгласенъ, че Гръцити сѣ были най-отлични по своето умствено развитіе, което безъ друго трябва да е было свързано съ количеството на мозъка въ черепыты имъ. Нъ при все това, Гръцката глава не е толкози голѣма. Освѣтъ това, истата форма на Гръцкый черепъ ѣкъ имѣтъ и Грузинцити на Кавказъ. Когато е тѣй, пыта ся, защо и тѣя хубавци не сѣ отышли толкози напрѣдъ въ попрището на образованіето като Гръцити?

Турцити и Маджарети сѣ народи отъ първѣтъ Азіатскы влакѣ, и сглобата на черепыты имъ не е до тамъ гыздава, пакъ сѣ покорили подъ властьтъ си Кавказциты, и толкози врѣмя сѣ были плашило и ужасъ за Германциты и другы Европейци.

Прочутый Френскы физиологъ, Паршиппъ, въ съчи-

нението си « *Recherches sur l'encephale*, » ся постаралъ да опрѣдѣли обема на главѣтъ по различни чловѣчески племена. — Камъ сѣщѣтъ тѣзи цѣль ся стремилъ и Лоренсъ; физиологъ Тидемонъ пакъ придиравалъ прѣимѣстивно мозъка на негрыты, сравняваещъ го съ мозъка на другыты чловѣчески племена. Нъ, ако сравнимъ сичкыты результаты, произлѣзли отъ измѣрваніето и тегляніето на мозъциты, ный шемъ намѣримъ едны числа, които си противурѣчатъ едно на друго.

По мнѣніето на нѣкои физиологы, най-голѣмѣтъ събирателность ималъ черепътъ на хората отъ Кавказско племя; слѣдъ тѣхъ доажада черепътъ на негрыты, та че — на Американциты, а на Малайциты мозъкътъ былъ най-малко. По Лоренса пакъ тѣ стоятъ между Европейциты и негрыты, а Американцити — между Европейцити и Монголыты. Нъ нѣмскый физиологъ Тидемонъ казва (основанъ на измѣрваніето и тегляніето на мозъциты), че мозакътъ на негрыты былъ твърдѣ малко (една десята) по-малкъ отъ мозъка на Европеца, а равенъ съ мозъка на Малайца.

Тѣй *величината* на черепа не може да послужи какъ мѣрило на душевныты способности. На Индійциты, — тыя първобытны прѣдставители на цивилизаціѣтъ, и на Египтяныты, които были достигнали до такъвъ высокъ стѣпень на образование, чтото го прѣдали и на другыты народы, черепътъ дѣйствително е най-малкъ въ сравненіе при сичкы народы отъ Кавказско племя; напротивъ жители по Южныты крайща на Америкѣ и на Новѣ Голландіѣ, както и Ескимосити на Сѣверъ имѣтъ много голѣмы главы. Гърцити, които природно были проникнѣти камъ гыздавето, имали на честь *малкѣтъ* главѣ, та за туй си изображавали и боговеты, а особито и красныты хора — съ малкы главы. Още и онова, чтото казахмы по-горѣ за Гърциты и Римляныты явно и положително оборва тоя поглѣдъ, че способността камъ образованіето ужъ завыси отъ голѣмыя черепъ и многото мозъкъ.

Въ живота на частны хора, както и на цѣлы народы, образованіето ся появлява нѣ само послѣдователно, ами ся добыва и скѣпо — съ много трудове. Не стига да има нѣкой голѣмѣ главѣ, за да стане голѣмъ челѣкъ; такъвъ

или онакъвъ былъ черепътъ у нѣкой народъ, той не може да му исклучи способността къмъ образованіето до единъ опредѣленъ степенъ. Человѣкъ было, или народъ първоначално ся намиратъ въ естественното си състояние, което много навѣрно може да е было еднакво за сички народы. Много безосновно наричамъ диваци днесъ оныя хора, които сѣ още въ естественното си състояние: ние имъ даваме това названіе, основаващъ си изводи ты върху сравняваніето необразованыты племена съ просвѣщенныты народы.

Още по-смѣло е и онова заключеніе, дѣто ужъ у кавказскытъ влакы организирани мозъка были по-добрь развити отъ организирани у другыты челоуѣчески племена. Тая въпросъ принадлежи на Френологытъ, основанъ въ началото на настояща вѣкъ отъ единъ Швабскы лѣкаръ Галла, изъ градеца Тифенброннъ, и разработенъ отъ много други учены, — прѣимжественно отъ Шлуцгейма. Отдавна сѣ познавали хората, че мозъкътъ въ черепа е основата на сичкыты умственны работы; тѣ не сѣ знаили, дѣ собственно ся крѣе челоуѣческата душа, нѣ все сѣ мыслили че сѣдалището ѝ трѣба да е въ мозъка на черепа. При все това физиологити пакъ не сѣ могли да опредѣлять, въ коѣкъ именно неговъ частъ ся заключава изворътъ на тѣзи или онызи нашы умственны способности. Галлу припадѣжи тая заслуга, по коѣкыто душевныты ни способности сѣ распредѣлены на отдѣльны органы изъ мозъка: по негово мнѣніе, всякой свѣтъчецъ отъ мозъка въ главѣтъ ни е надаренъ съ по единъ извѣстнъ работъ, и служи като една исходна точка на опредѣлены стремленія. Тая отдѣльны частици на мозъка, той ги нарѣкълъ органъ (грьчка речъ, която собственно значи *членъ* или *члестъ* — *орядіе*).

Спорядъ него, сичкыты душевны способности у челоуѣка съставятъ единъ вроденъ удѣлъ, като инстинктъ или природныты побужденія на животныты. Памятьтъ, волютъ, разума той счита за общы свойства, свойственны (при сѣщы) на сѣкой челоуѣкъ, ако и въ различенъ степенъ; още — че могатъ да ся развиють отъ упражненіе до единъ голѣмъ или и малѣкъ степенъ, нѣ нѣ и да ся създадѣтъ нѣкога искусственно.

Тѣхното проявленіе въ какъвъ да е, малкъ или голѣкъ степенъ завьси отъ вѣспиганіето ии работжѣ. Человѣкъ, при благопріятны условія, при едно дѣятелно раз-работваніе на вроденны си умственны силы, може да стигне до едно по възможность сѣвършенство: напротивъ при едно недостатъчно образуваніе, неговыты природны дарбы си оставать неразвыты. А понеже не може отъ рано да ся опрѣдѣлять условіята, по които ся развивать дѣ-цата, то не може и да ся прѣдрече, по каквы именно ду-шевыны способности ще може да ся отличава испослъ и еди-кое си дѣте.

Развытіето на другыты части отъ челѣшкыя органи-змъ нѣма никакво вліаніе върху неговыты душевыны спо-собности: единъ гърбать и. при. може да има много по-вече уль отъ другы напетъ челѣкъ; другъ, който е ни-зѣкъ — да има чювства по высокы отъ оня, който е съ высокъ растъ. Само отъ количеството на мозъка, спорядъ Галла, завьси силата на пашиты душевыны работы: Той (мозъкътъ) былъ единъ съборъ отъ сичкыты отдѣлы за тѣхъ органы, който два по два были распрѣдѣлены сим-метрически на двѣтъ му страны извѣтрѣ, а — и извѣтъ тѣй отъ двѣтъ страны на черепа могли да ся распозна-вать по едны по-голѣничкы или по-малкы граничкы. Тѣй, спорядъ него, съ напипваніе по пашія черепъ, може да ся опрѣдѣли много ли, или малко сѣ развити тія отдѣлы на мозъка ии органи, отъ които въ сѣкой единъ ся крое по една отъ познатыгы ии умственны дѣятельности.

А отъ това разнообразіе помежду частичкити му ся обяснява и неговата неуморность. Нашій мозъкъ ся нами-ра въ единъ непрѣсякванъ дѣятельность, нъ никога не ра-боти сичкій изедно, ами сѣкой единъ отъ отдѣлыты му свитьчета ся работять единъ по единъ, замѣняещъ ся тѣй, чтото кога едни отъ тѣхъ си почивать вече отъ работж-тѣ, кождо сѣ работили, другыти лѣкъ работять. При то-ва още не треба да ся мысли, че сичкыты наши душевыны работы постоянно сѣ все у единъ, кой да е неговъ ор-ганъ сѣсърѣдоточены: тѣ навѣрно ся вършать отъ нѣколко сродны помежду си неговы органы.

И понеже душевыны способности на хората отдѣлно сѣ твърдѣ много различни, то по Галла, и формыты на мо-

зъциты имъ трябало да сж твърдѣ много разнообразны; нѣ понеже на бѣбпатыты мѣста на нашія мозъкъ, при сичкътъ му мягкотъ, си отпечатвать форматъ и на черепа ни, то за туй по външното лице на главѣтъ, по нейнѣтъ гладкость или нѣ, може да ся опрѣдѣли и до колко сж развыты втрешныты и чясти.

Психологыти испрѣди не ся придръжали о тѣзи системѣ, сега вече тѣ дѣлятъ душевныты ни способности и съотвѣтствующыты тѣмъ органы на мозъка на два главны класса: — единъ общы и за челѣка, и за животныты, — и другъ, принадлежащы исключительно на челѣка. А за да докажѣтъ какъ стоять разныты свитѣчета на мозъка, въ които ся крѣпѣтъ неговити отдѣлни органи, служатъ ся съ чъртежъ, върху който гы назначавать съ различни картинкы. Ные ще ся помѣчимъ да дадемъ по възможности едно разясненіе за тоя чъртежъ на черепа, безъ да го поднасямы прѣдъ очиты на читателиты, и да имъ посочимъ до нѣйдѣ, на кѣе мѣсто върху му ся намира сѣкой единъ отъ тыя свитѣчета, и подъ каквѣ картинкѣ е прѣдставенъ въ него сѣкой единъ отъ мозъчныты органы.

Близу до грѣбнака и мозъка му, най-главныя тоя органъ за жизненныты ни работы, стоять изворити на оныя наши дѣятелности, които имѣтъ вліяніето си, не само надъ жизненныя ни процесъ, ами и надъ родовото ни въспроизведение.

Тѣй на дьното въ тыла на главѣтъ ни ся намира подбудителный органъ камъ плѣтско смѣшеніе, прѣдставенъ съ образи на Люличка (еротосъ); надъ него е изображенъ ликъ на четъ младоженци, подъ които ся прѣдставя органътъ на съпружескѣтъ любовь, която сѣщенно не е като физическата. До нейжъ отдѣсно въ заднѣкътъ чясть на главѣтъ стои органътъ на любовьтъ камъ дѣцата, прѣдставенъ въ образа на една майкѣ съ нѣколко дѣца. А надъ органа на съпружескѣтъ любовь ся намира органътъ на братолюбіето между дѣца отъ едны и сѣщы родители, изобразенъ съ двѣ пригърнѣты дѣвойчета; задъ него пакъ отдѣсно стои органътъ на любовьтъ камъ отечеството. Отъ лѣво на прѣдъ до органыты на съпружескѣтъ и братскѣтъ любовь ся намира органътъ на распрѣтъ и на войнството, а до него камъ лѣво, отгорѣ

Задъ тѣхъ пѣкъ отъ страныты въ черепа ни ся кры-
іть само оныя чюства и стремленія, които сѣ свойствен-
ны исключительно на челѣка. На лѣво подъ органа на свое
правіето и до привѣтливостѣтъ, лѣжи органътъ на добръ-
тъ съвѣсть, изображенъ чрѣзъ едно лице съ вѣсы въ рѣ-
къ; а още по на лѣво подъ него, и до органа на краж-
бѣтъ — органътъ за наклонность камъ то высокы стре-
мленія. На лѣво пѣкъ подъ органа на уваженіето и до
тоя на добрътъ съвѣсть стои органътъ на надѣждѣтъ, а
подъ неѣ до органа за высокыты стремленія — идеално-
то чюство; на лѣво пѣкъ подъ органыты на добродушіе-
то и на уваженіето, до органа на идеалното чюство стои
органътъ на убѣжденіето, а до него подъ органа на до-
бродушіето само, — органътъ за подражаніе.

Отъ върха на челото до края му надъ носа съществени единъ слѣдъ другъй организи: първо — за при-

дирване на чельшкѣхъ природѣ, второ — за сравненіе и изслѣдваніе, трете — за помняніе и четвърто — за наблюдаваніе. А до органыты за подражаніе и придирване на чельшкѣхъ природѣ, все по челото отъ странѣ, стои органтъ за наклонность да ся показыва хубавци, — кокетството; и подъ него, до органыты за сравненіе и изслѣдваніе, — органтъ за опрѣдѣляваніе причины; подъ него пѣкъ до органа за помняніе — органтъ за помняніе страны; а подъ него, до органа за наблюдаваніе ся намира органтъ за мѣряніе и сравняваніе съ око. И още по на странѣ на челото, камъ ухото, подъ органыты за подражаніе и кокетство, помежду органыты за идеалното чюство и за опрѣдѣляваніе причины, стои органтъ за наклонность камъ смѣхъ; а между него и органыты за идеалното чюство и на скжнотіѣхъ — органтъ за способность камъ Механикѣ. Между органыты за смѣхъ и помняніе на страны стои органтъ за опрѣдѣляваніе врѣмя; а между него и органа за мѣряніе съ око ся намира органтъ за способность въ гимнастикѣ, при който отъ странѣ пѣкъ стои органтъ за любовь камъ порядѣтъ, а между него и органа за стремленіе камъ обществото — органтъ за свѣтаніе. Между него пѣкъ, и органыты за любовь камъ порядѣка отдолу, и за броеніе на врѣмято, и за механикѣ отгорѣ, стои органтъ за способность камъ музыкѣ. А върху бѣлото на око, задъ корена на носа, ся намира органтъ за изучваніе языци.

Като ся разгѣдять на конецъ една по една сичкыты тѣхъ отдѣльны работы на чельшкыя умѣ, и като ся сравняють отъ такѣхъ точкѣхъ зрѣніѣ, цивилизованихъ народи съ по-должны чельшкы племена, не ся показывать никаквы положительны слѣдствіѣ. За туй безъ да обрѣшама вниманіе камъ това, дѣто врѣмято силно е расклатило вече тѣзи Галловѣ системѣ, искамы да речемъ, че е твърдѣ възможно, да ся не случи сичко това по вѣншното лице на единъ Монголскы или Етіопскы черепъ, както бы ся показало върху черепа на единъ образованъ Европеецъ, и пакъ да не остане пѣкакво си скжнѣніе, че казаныты тѣхъ душевны способности могѣть ся срѣщѣхъ дору и по овыя народы, конто различно стоать и на най-низскыи стѣпень въ образованіето. При това тѣхъ прѣдполаганіе, че могѣть ужъ

да ся познавать по външното лице на черепа, органи на мозъка, както и извыкващеты умственны силы отъ тѣхъ, и у Европеца не можъ да бждъ все въ еднакъвъ степенъ развиты.

Тука не можемъ да не ся съгласимъ, че първобытно-то умственно състояніе на сичкыты чловѣчески племена, и у сичкыты народы е имало все еднакъвъ характеръ, и безосновно щаше да е, да ся приписва нѣкакъвъ высокъ степенъ отъ цивилизаціѣ на тоя или на оня народъ, който си има честито природныты дарбы. Тѣя различни стѣпени на цивилизаціѣтъ можъ ся доказа твърдъ просто и като случайни, ако глѣдамы на щастливыты условія, по които живѣе единъ народъ, или на малко много благоприятны климатъ, въ който е населенъ, както и на малко много лесното удовлетвореніе на необходимыты му нужды, или на развитіето на отдѣльныты му душевны работы, что може да произлѣзе отъ него, — и на другы таквызи като тѣхъ.

Д. Т. Душановъ.

Шлъенъ, 1873.

СИРОМАСЫ СМЫ, КАКВО ЩЕ ПРАВИМЪ.

—о—

Жаловиты и твърдъ тѣжны сѣ гласовѣтъ, които идѣтъ отъ всѣтъ краища на нашата татковина касателно нравственого и умствено положеніе на селата и нѣкои отъ градищата ни. Жаловиты и тѣжны сѣ тѣ, по ещѣ потѣжны и даже сърцераздирателны сѣ гласовѣтъ, които са раздавать отъ вси страны, за промишленото и икономическо пропаданіе, за сиромашіята и бѣдностьта, които са налѣгнали народната масса.

Сиромасы смы, нѣма никакъвъ поминѣкъ, кяръ не-останѣ отъ никдѣ алъшь-веришь са застоялъ — такви-зѣ сѣ формулытъ израженія съ които ще Вы посрѣщ-нахъ въредъ кждѣто отидете въ пространната наша татковина.

Търговецътъ, ако трѣба да нърѣчемъ съ туй име продавачъ, който продава чужды произведенія на мѣстны-

тъ жители, когато отъ алжшь-веринъ то не можалъ да сколаса, онуй честито време отлѣтяло, нѣма го.

Занаятчѣтъ кълне злата си орисницѣ, кълне тежкытъ денье, настанѣли за него, въ които той освѣнъ като не може да спечели нѣкоя парица за да я тури на страна, ами еще не може да расправи отъ изработеното си по-не колкото е потребно за поминаванъето на многобройната му челядь.

Земледѣлецътъ оплаква блаженното онова време, когато земята съ малко трудъ и работа давала доволно произведениѣ, отъ които отъ какъ е прекарвалъ единъ колко-годѣ честитъ и спокоенъ животъ, артисвало му е за да продаде нѣщо на пазарь, за да може да си набави нѣкои кѣщны потребицы.

Овчарътъ тоже обръща погледытъ си къмъ завидното минѣло и съ дълбока отчаятелна въздышка нито може да разбере промѣната на времето, което е за него съкашъ парочито дошло пълно съ злочестинѣ.

Всичкы безъ исключение оплакватъ заминѣлото честито време, кълнѣтъ злата орисницѣ, выкѣтъ противъ тежкытъ данъцы. А никой, или почти никой не погледва на работата по-отъ далечъ.

Никой не дава трудъ да потърси кореннытъ причины на икономическото ни западанье и да изнамери нѣкои възможны средства за олекотяване на тежкытъ ни бѣды и неволи.

Народътъ, массата народна е бѣдна, сиромашка до нѣмай-кѣдѣ. Бѣдна е, това трѣба да го чуе всѣкы, комуто е мило и драго бѣдѣнето на този народъ. И за подобреніето му ако са непотърсѣтъ по бързы средства, кой знае каквы еще по-злочести денье ще настанѣтъ за него. Като бѣденъ и сиромашъ, той не може да мысли за нѣщо по-высоко; като е безъ средства, той не ще може да си добави необходимото ученье — най-здравата основа върху която въ днешне време са съзижда трайното благоденствие на народытъ. Та наистина, какъ може да мысли за наука, за высокы нѣща, онзи на когото отъ главата не излѣзва единичката тѣзи мисль: какъ да намѣри хлѣбъ да са нахрани.

Прочее, ето защо въпросътъ за вещественното по-

добрение на нашия народъ трѣба да бѣде взетъ подъ вниманіе отъ всички учены съотечественници. Всякой въ своя кръгъ трѣба да са погрыже за да развие този въпросъ и да спомогне както може за оздравяването на тези ни опасна общественна болка.

Залисаны токо-речи само подиръ поддържаніето на една идея: да придобиемъ духовна независимостъ, ний бѣхмы оставили всички си други общественны работы да отиватъ какъ да было. На въпросы отъ много голѣма важность, ний нито быля погледвахмы съ проста една мысль, че като са устрои свободната ни черкова, другыте работы, като второстепенны ще додѣтъ отъ само себе си да зематъ своя редъ. Че ний смы были излѣганы и твърдѣ много излѣганы въ смѣтката си, времето доде да ни го покаже. То ни учи, и тежко ни ако не умѣемъ да са ползуваме отъ хубавытъ му уроцы, учи ни казватъ, че нашего спасеніе не е нито въ независимы черковы, нито въ незнамъ каквы си народны водачы и първенцы, разбирамы като таквызъ, каквыто искатъ да са държатъ тѣ: отдѣлены единицы отъ народното цѣло. Спасеніето ни е въ самы насъ, то е въ задружнытъ силы на народа, на всички конто са мыслятъ като неговы части мірскы или чѣрковныцы были тѣ.

Народната ни поговорка: каквото сполучишь да си постелешь, на таквозъ ще можешь да си легнешъ, има пълно приложение въ дѣйствителный животъ. Тѣй е бывало, и тѣй ще бѣде выпадъ! Ако единъ народъ самси земе инициатива за своето подобреніе, ако самси, безъ да са облѣга на помощи отъ независимы черковы и высоко сѣдѣщи личности, са погрыже за излѣкуване на болнытъ си мѣста; то на тойзи народъ е сѣдено да живѣе животъ честитъ, да има бѣдеще сигурно даже и блѣскаво. *Самодѣтельность*, — *трудъ* този е лостътъ, всемогущый лостъ на който никаква сила, никаква спѣшка не може да са опре.

И каквы грамады успѣхы щѣхмы да направимъ ний, ако не бѣхмы цѣлинички предадени само на едно поддържаніе: придобиваніе на независима черкова! Каквы подобренія можахмы да введемъ въ западналата си промышленность, и долинѣ си запаеты, ако са свѣстѣхмы по-

отвреме и са заловяхмы на работа? Само половината отъ времето, което расточително разнесохмы подиръ въпреса, само половината разумно икономисано можаше да ни принесе огромны ползы.

II

Да са оплакваме че смы сиромасы, да казвамы че нѣма поминѣкъ, че Господь си дигналь берекеця отъ насъ, то ще рече да не оцѣняваме безбройнытъ богатства, съ които е надарила природата нашата татковина. Гѣсты бранища и джбравы покрыватъ безлѣсны пространства; хубавы поля и богаты ливады са хубавѣйтъ на-ввредъ; въ пазвата на земята и природата е закопала най-полезнытъ минералны произведенія — желѣзо, соль, камъны въглища, цѣлебны воды.

Богата и прѣбогата е нашата татковина но ный смы сиромасы отъ кѣмъ умѣяніе, сиромасы смы отъ кѣмъ добра воля за да са ползовамы отъ нейнытъ богатства. Ный стоимъ и стоимъ все на едно мѣсто, безъ да са осмѣлимъ да направимъ поне една крачка въ патриархалный си животъ. До дѣто свѣтътъ върви все напредъ, додѣто огромны новы улучшенія ставатъ въ живота на нашитъ съседы, въ промышленностьта, занаятытъ и търговіята имъ, ный лека по-лека си я карамы, тѣй както си я карали дѣдо и баба. И съдижъ нашій занаятчія да са оплаква че нѣма-ло работа; нѣма-ло поминѣкъ, когато туземнытъ суровы произведенія, вълна, кожи, коприна и др. таквизъ оставатъ непогледнаты, или цѣкъ са продаватъ на чужденцытъ. Като продава тѣзи произведенія нашій търговецъ мысли че сторилъ търговія и спечелилъ двѣ пары. Забравя обаче че на тѣзи двѣ пары той не слѣдъ много продава еще двѣ, останали отъ добро време или спечелены отъ другагъ, за да купи часть отъ същото произведение. Чужденецътъ е разуменъ, купи той нашата сурова стока, иде си у тѣхъ, пообработи я, пооглади я, полъсне я, и тогазь — ный му давамы скѣпо и прѣскѣпо за същото нѣщо. Да показваме примѣръ за една работа толко извѣстна е безумѣсно ако не безполезно. Тогазь, кой ни е кривъ? Кого боли сърцето за занаятчійтъ, ако той са не погрыже самъ за подобреніето си? Кой ще са смили надъ бѣдността на орача и овчара? Кой ще имъ достави потре-

бънѣтъ новы усъвършенствованія въ работата, за да бжде тя по производителна, по благодатна? Кървавъ потъ покрыва тѣхнѣтъ чела, когато са на работа, педѣли цѣлы губять тѣ за нея, докато, разбира са съ други средства, тѣхнѣтъ чужденцы събратя въ единъ день и весело-весело свършватъ сжщата работа и по-хубаво, и по-за прѣдъ хора. Кой ще доде на тѣхна помощ за да ги научи какво трѣба да правѣтъ, дѣ главата си да ударѣтъ?

Нашата независима черкова ли? — Но тя си има своитѣ многобройны залисы, и главоболія, и отъ тѣхъ не може да са види освободена никога. Народнѣтъ първенцы и водачи ли? — но тѣ почти всичкы са заловены въ други свои работы и закачки, които не сж толкозъ близкы до тѣзи най-необходима потрѣба на народа ни?

Тогазъ кой остава, чужденцытъ ли? — Но тѣ сж наострили зѣбы да ны погълнѣтъ живы. Тѣхъ ги не боли ни най-малко сърцето за насъ; тѣй както е посочило, съ своитѣ хубавы расположенія къмъ насъ, тѣ, не е далечъ, кога, отъ какъ станѣтъ притежатели на природнѣтъ богатства, ще захващѣтъ да ны употребяватъ насъ за слугы и работници а майкытъ и сестрытъ ни за ратакыни и робини.

О, видите ли каква участь е приготвена за гордытъ, достойнѣтъ едно време завоеватели на Балканскый полуостровъ? Видите ли какво бждеще очаква този народъ, който съ своитѣ природны дарбы и преимущества, можаше, и пакъ ще може, ако иска, да държи първыи редъ въ Южна Европа. И предъ видъ на туй, ний стоимъ еще съ скръстены рѣцѣ безъ да си дадемъ трудъ поне да размыслимъ що трѣба да са прави, каквы мѣрки да са зематъ за прѣмахваніето на туй голѣмо зло, за изслѣдуваніето на тѣзи болка, която изъ день въ день пуца по-дълбокы корени въ народното ни тѣло!

III.

Та какво можемъ направи съ празднѣтъ си рѣцѣ, какво ще спомогнѣтъ слабытъ ни средства въ грѣмидны работы, каквыто са изискуватъ за подобреніето ни; сиромашіята, бѣдностьта не ни позволяватъ да направимъ нищо или почти нищо? ще кажѣтъ онѣзи, които не обычатъ да му прѣмыслижѣтъ твърдѣ на дълго и широко.

Ей, ний смы сиромасы и много бѣдны. Слабытъ и

разъединены наши сили едва ли могатъ стори нѣкоя ма-ка работа въ тѣзи ни неволи. Да не припознавамы туй, ще каже да бждемъ слѣпы. Толкозь е ясно то. Но ако разъединенытъ ни сили сж слабы, ако отдѣлынытъ единицы нѣматъ потребната заможность, да ли не могатъ направити нѣщо силно когато нѣколко отъ тѣхъ са събержтъ въ едно цѣло? Когато единъ отъ нашитѣ занаетчи не е въ сила да расположе достаточенъ капиталъ за да си достави потребнытъ за едно фабрично заведение, то нѣколко таквизъ капиталы не могатъ ли извърши туй.

Като са сбержтъ нѣколцина отъ тѣхъ, направжтъ си едно дружество и вложжтъ всѣкий по единъ влогъ, тѣ ще могатъ да си доставжтъ всякытъ потреби, около отваряніето на една фабрика за сукна или други платове. Една таквазъ фабрика отворена въ единъ градъ, управляна разумно, може да принесе огромны ползы не само частно за оизи градъ но и за цѣлата околность. Търговцы нѣколцина могатъ да са сговоржтъ дружественно за да прекупуватъ произведеніята на фабричното заведение. Като разбрани Българи, тѣ ще направжтъ туй на драго сърце и ще гледатъ да распродаватъ мѣстнытъ сукна и казмири нежели чуждытъ. И тѣй нашитѣ пары ще си останжтъ пакъ у насъ, и ный съ народна гордость ще са обличама съ нашинскы матеріи. Множество работници ще са поминувать по край заведението и ще благославятъ тѣзи които сж направили това за доброто и ползата на народа си, толкозь колкото и за частнытъ си интереси. —

Таквизъ дружества могатъ да направжтъ и земеделцытъ. Като са събере единъ достаточенъ капиталъ, тѣ ще могатъ да си набавжтъ съ него нѣкои по-потрѣбны орждія отъ усъвършенствуванытъ въ днешне време за тѣхното занятие; тѣ ще могатъ еще да си доведжтъ единъ въщъ чужденецъ, който ще ги научи какъ да обработвать по-съ малко трудъ и по-съвършенно нивята, ливадытъ и лозята си и какъ да употребляватъ новытъ орждія. Земеделското дружество ще може да испрати двѣ или повече селенчета въ нѣкое европейско земеделческо училище и въ малко време помежду си членоветъ му ще имать твърдѣ въщы въ работжтъ си земеделцы.

Сжщото трѣба да сторжтъ и другытъ ни работни-

чески съсловія — кожухары, табацы, обушары, свѣщары и др.

Дружества! тѣ сж, които ще направѣтъ най-много за нашата татковина, за нашето бъдѣще! Тѣ ще подигнатъ западналата наша промышленность и ще подобриатъ бѣдното ни економическо положеніе.

Кога гледамы чудесныѣ направы на чужденныѣ, кога са чудимъ на тѣхныѣ съкашы не работены съ рѣжа произведенія, — ный не трѣба да забравямы че все това тѣ го дължатъ на дружествата. За всичкыѣ успѣхы, за всичкыѣ усъвършенствованія направены въ многоклонната чловѣческа дѣятельность тѣ дължатъ на дружествата, на съединеныѣ силы. Ако днесъ една рѣжа може да върши работата на стотина рѣжы, ако днесъ може за единъ день да са изминатъ пространства, за които едно време е трѣбало недѣлы и мѣсецы, ако днесъ въ една минута може да са прави взаименъ разговоръ отъ едина край на земното кълбо до другый, ако днесъ има средства да са лѣти по въздуха и безопасно да са прохаждаѣ безмѣрныѣ океаны — то всичко са дължи на дружествата, на задружныѣ силы.

Като е тѣй що друго трѣба да сторимъ и ный за да излѣземъ отъ тынята на дрѣмалостьта и опадналостьта си? Каквы други средства можемъ расположи по-сполучливо, отъ грѣмьдныѣ средства, които могатъ ны даде задружныѣ силы? — Дружествата изнай-напредъ може и да не сполучать, изнай-напредъ тѣ може да ни са покажѣтъ че излѣгватъ надѣждыѣ които смы полагаѣмъ върху тѣхъ — нѣщо твърдѣ естественно въ всичкы първоначалны предпріятія, особито въ тѣзи на хора новѣцы, хора неопытны. Впрочемъ постоянството и рѣшителностьта въ предпріятіето ще докарать ако и бавно очакваныѣ ползы. Времето награжда богато вынѣжы трудолюбивыѣ и пристойно-работящыѣ. Тогазы къмъ дружествата и пакъ къмъ дружествата трѣба да са обьрне нашій народъ въ тѣзи свои бѣдственны часове. Тѣ сж само, които могатъ направи нѣщо за насъ, за милата наша татковина.

Еще двѣ думы за да свѣршж. Народътъ ни е бѣденъ и твърдѣ сиромѣхъ. Бѣденъ е отъ къмъ наука, бѣденъ отъ къмъ търговіята и промышленность, бѣденъ ный

послѣ и отъ кѣмъ добра воля за да работи самъ за себе, за своето подобреніе. Хлабавостъ нѣкаква си, лѣхатостъ, дору отчаянне, сѣ са вмѣкнали въ редоветъ на народната ни масса. Истина е че на нѣкои мѣста духътъ на социалността, и духъ на гражданственостъ са е проявилъ и са проявява. Но тѣзи слабомѣждѣющы звѣздицы, хубавы надѣжды за едно чувствително Българско сърдце, едва ли личатъ при непроникуваната тъмота, която покрыва по-голямата частъ на нашата татковина.

Да са трѣгне една-две стѣпки и да са излѣзе поне малко отъ застоялостта, — нито е помислювано на много мѣста. А застоялостта е смъртъ за народътъ. Органическитѣ тѣла не могатъ да живѣятъ ако въ органитѣ имъ са неизвършватъ онѣзи дѣйствія, които природата имъ е наредила да бѣдатъ редовны и неизмѣнны. Не могатъ нито народитѣ да живѣятъ ако въ клончето на многото имъ части не са извършватъ тѣже извѣстны дѣйствія; които природата имъ е опредѣлила, като на свои дѣца.

Ще каже че този въпросъ, въпросътъ за вещественото ни подобреніе е отъ твърдѣ голяма важностъ. Той е въпросъ за животъ или смъртъ на нашия народъ, и за неговото рѣшаваніе трѣба да са заематъ всички които обичатъ неговото бѣдѣще. Развиваніето му, като са не виждамъ кадъретъ да направѣтъ, азъ оставямъ на онѣзи учены наши съотечественници, които иматъ изискована вѣщина, както по опытността си тѣй и по голѣмата си далегледностъ въ самата природа.

С. Б.

ЗА КОПРИНАРСТВОТО

—о—

(Продълженіе отъ брой 9-ий)

Нѣ въ врѣмето на пресѣбличаніето трѣбва въздуха да бѣде малко влаженъ при предписаната топлина, защото въ този случай погмата на бубитѣ да са прѣблечатъ по-лѣсно. А да постигнемъ това най-добрѣ ще направимъ ако, или по стаята попрыскаме съ малко чиста вода, или ако обѣсиме нѣколко чисти ленени кърпи въ стаята.

3. За чистота. Хрананіето на бубитѣ бива често пѣтъ за го-

ва лошо, щото не сме обръщали доволно внимание на нужната чистота.

Остатъкът на изгризания листъ, старитъ кожии които оставатъ подиръ събличаніе на бубитъ и тора образуватъ често такива остри испарения които имъ съ много вредителни. За това, трѣбва непременно да ги пречистваме. Тука трѣбва да пазимъ и на това че, ако имъ е тора (лайната) валчасть и чвърстъ, то е знакъ че съ тѣ здрави, а напротивъ когато е мѣкъ, рѣлакъ и лѣпливъ то е знакъ че са измѣжлу тѣмъ намѣрватъ нѣкои болни които трѣбва веднага да отстранимъ. Отъ прахъ и димъ трѣбва тѣмъ също да ги вардимъ.

4. За храната и храненіето. Чвърстъ и малко сухъ листъ е по-добъръ съкогачъ за храна, отъ колкото сочнія и влажнія; за това трѣбва да изсушаваме малко листътъ, съ който мислимъ да хранимъ бубитъ. Добрія листъ са познава по това че, като са раздѣвчи дава отпоренъ смоленъ вкусъ, а влювката са подиръ него протѣга като конецъ.

Трѣбва да знаемъ, че не само коприненитъ по и сичкитъ буби, когато са намѣрватъ въ природното си свободно състояние, само тогава отиватъ да си търсѣтъ храната, когато са росата лигне т. е. когато са деня малко стопли. За това е нужно по-напрѣдъ нѣколко пѣтя да са пребарне и исуши мокрія листъ, щото въ противенъ случай, могатъ да са разболѣмъ бубитъ много лесно. Най-добъръ когато е сухо врѣмето да си наберемъ листъ за повече врѣме, което особено трѣбва да правимъ въ 4-тъ или 5-тъ вѣкъ т. е. когато доде врѣмето на голѣмото храненіе,

Скоро набранитъ листъ не трѣбва да даваме на бубитъ, защото тѣ съ много студени и бубитъ или са уплашватъ или настипатъ отъ тѣхъ. Това трѣбва да напиемъ най-много при пресъбличаніето.

За младитъ буби въ първія и вторія вѣкъ, можемъ да нарѣжемъ листътъ по-надрѣбно, за да можемъ да ги растелимъ по-лесно и по-равно, а пакъ бубицятъ да могатъ да ги поогризатъ отъ съвсѣхъ страна. Това трѣбва да правимъ само тогава когато приближава врѣмето да нахранимъ бубитъ, щото листъ може лесно да исхване и окорте на това мѣсто гдѣто е разрѣзанъ, ако го оставимъ така да стои дълго врѣме. При това трѣбва да вардимъ: 1) на листето които нарѣзваме да не падне прахъ и 2) ножътъ, съ когото рѣзимъ трѣбва да го обършимъ веднага слѣдъ рѣзаніето на листетъ, щото онязи ражда, която става на ножа ако остане и при второто рѣзаніе на листъ много лесно може да отрови бубитъ.

Да са исхранятъ 100,000 буби до врѣмето на тѣхното порѣ-

стваніе, т. е. до когато вече захващатъ да завиватъ трѣбва имъ около 1800—1900 оки листье, а за това е нужно да имае около 20 добри и здрави, отриснали и голѣми чърнци, за да можемъ да изхранимъ горѣреченното число буби.

На рѣченното число буби, въ първия вѣкъ, до първото имъ събличаніе (пресѣбличаніе) т. е. за първитѣ 5 денье трѣбватъ около 53 оки листье.

Въ вторія вѣкъ, отъ първото до второто пресѣбличаніе т. е. за 4 дена потрѣбватъ около 38 оки листье.

Въ третія вѣкъ, отъ второто до третѣто си пресѣбличаніе, т. е. за 6 дена потрѣбватъ около 80 оки листье.

Въ четвъртія вѣкъ, отъ третѣто до четвъртѣто пресѣбличаніе потрѣбватъ около 250 оки листье.

Въ петія вѣкъ, отъ четвъртѣто пресѣбличаніе до завиваніето си въ пашкули т. е. за 10 дена потрѣбватъ около 1420 оки листье.

Отъ туй слѣдователно виждаме че колкото повече бубитѣ растятъ, толкова повече храна а и мѣсто потрѣбватъ; само когато са приближи прѣсѣбличаніето имъ, тѣ изгубватъ апетита си (ищаха), а когато спятъ, което се случва прѣдъ прѣсѣбличаніето, нищо не ѣдатъ и сдвигатъ подиръ прѣсѣбличаніето захващатъ по малко да огладняватъ. Когато изгризятъ добръ листьтъ (до петелка), не трѣбватъ да имъ се дава веднага нова храна но, трѣбва да са почака малко додѣ имъ са смели и сварил въ стомаха добръ, погълнатата храна. За това не е добръ да имъ даваме на единъшъ много листье, по добръ да имъ са дава по малко но често прѣзъ дена, особено на това трѣбва да пазиме отъ началото. И прѣзъ ноцъ даже не трѣбва да ги оставяме безъ храна, за да могатъ по добръ и по-скоро да нарастятъ.

Първата храна трѣбва да имъ се даде когато слънцето рано изгрѣе, втората въ 5 6 часа т. е. прѣдъ обѣдъ, третата въ 3 часа подиръ обѣдъ, а четвъртата подиръ залезваніето на слънцето.

Листьтъ трѣбва да се настилатъ връзъ бубитѣ на всеждъ равно, не близо при края на постѣлката за да не паднатъ бубитѣ съ листьтъ заедно.

5. За еднаквото раздѣленіе на бубитѣ по постѣлките. Бубитѣ не трѣбва да сѣ тѣй на често, щото да лѣжатъ една връзъ друга. Когато пораснатъ до толкова щото вече имъ е тѣсно на една постѣлка, тогава трѣбва да се размѣстятъ и по други постѣлки.

Ако оставиме бубитѣ гладни 1 или 2 часа, то тѣ ще преминатъ на друга постѣлка гдѣто има листье. Но да не става таквазъ

бъркотия ни е можемъ да ги премѣстимъ на друга постѣлка по съвдѣлюющія начинъ: когато са гладни, тургаме надъ тѣхъ нѣколко клона съ дѣстѣе, тѣ са покачватъ на тѣхъ да ѣдатъ и пий тогава можемъ да ги прѣнесемъ много спокойно на другъ креватъ. Когато настѣпи вече голѣмото хранѣніе, тогава трѣбва да ги оставимъ нѣка са катерятъ по другитѣ постѣлки, защото това катерѣніе имъ служи да бѣдѣтъ здрави, а при това са въ тѣхъ приготвюва и прѣработва матеріята отъ която са образува коприната.

Въ първѣя си вѣкъ трѣбва да иматъ сѣкогашъ повече мѣсто. Реchenното число отъ 100,000 можемъ да раздѣлимъ тѣй, што:

Въ първѣя си вѣкъ до първото си прѣсѣбличаніе да сѣ раздѣлени на 3 постѣлки.

Въ вторѣя си вѣкъ, до второто си прѣсѣбличаніе да сѣ раздѣлени на 10 постѣлки.

Въ третѣя си вѣкъ, до третото си прѣсѣбличаніе да сѣ раздѣлени на 15 постѣлки.

Въ четвѣртѣя си вѣкъ, до четвѣртото си прѣсѣбличаніе да сѣ раздѣлени на 35 постѣлки.

Въ петѣтъ вѣкъ, до завиваніето си въ пашкуля да сѣ раздѣлени на 60 постѣлки а нѣкой пътъ завзематъ и повече мѣсто.

Въ врѣмето когато бубитѣ спятъ или са пребличжтъ не трѣбва никогда да са убезпояватъ съ прѣнасяніето отъ една постѣлка на друга.

6. За раздѣленіето на бубитѣ по врѣмето на тѣхната старость. Който иска да введе рѣдъ и еднаквость въ тѣзи си работатой трѣбва тѣй да отгѣжда бубитѣ, што сичкитѣ да иматъ еднаква величина, сичкитѣ заедно да изѣдватъ храната си, сичкитѣ въ едно врѣме да спятъ, въ едно врѣме да са прѣсѣбличжтъ и завиватъ въ пашкулитѣ си.

Докарватъ голѣма врѣда, и изискватъ много трудъ и главоболіе ако лѣжатъ буби на една и сѣща постѣлка отъ различна старость. Тѣзи врѣда сѣкой день ще е по-голѣма а неурѣдностѣтъ ще е още по-голѣма. Въ този случай едни буби вече ще изѣркватъ отъ пашкуля, додѣто други едвамъ ще захванатъ да са завиватъ. За това думамъ че, трѣбва да са постарайме за еднаквото имъ раздѣленіе, като земемъ въ вниманіе врѣмето на тѣхната старость, ако искаме да си поулиснимъ работата и да са ползуваме както трѣбва отъ трудъ си.

Вече знаиме, че голѣмата топлина и многото храна по-много храни бубитѣ и по-ускорѣва тѣхния животъ, и вече знаиме че на-

противъ по-слабата топлина и по-малката храна задържава тяхното израстваніе, а отъ това ний можемъ да се ползуваме съ туй че можемъ да върдимъ въ единъ вѣкъ сичкитѣ буби които отхранваме като напр. младитѣ бубници които сѣ са излупили до три дена могатъ да са върдѣтъ въ единъ вѣкъ съ онѣзи които сѣ са излупили по-напрѣдъ отъ тяхъ. Въ това отношеніе можемъ да постигнемъ така: сичкитѣ онѣзи бубници които сѣ са излупили въ първия день, трѣбва да са държатъ на малко по-студенъ мѣсто и да имъ се дава по-малко храна, а тогава самичко отъ себѣ си са разумѣва че тѣ ще иматъ потребъ отъ повече врѣме за първия си сѣжъ.

Познато ни е че стантѣ сѣ при тавана много по-топли, нежели при одъра (дюшелето); а имаме ли въ стаята си полици отъ различна височина, тогава бубитѣ, които сѣ са излупили въ първия день, могатъ да са турятъ въ най-долната полица, а бубитѣ които сѣ са излупили въ втория день ще туримъ въ втората или третата полица, а онѣзи които сѣ са излупили въ третия день тѣхъ ще поставимъ въ най-горната полица и така по този начинъ ще постигнемъ намѣреніето си, а това е причината на онова правило което е назначено при излупваніето на бубитѣ т. е. че трѣбва да са забѣлзва съ нумера или рѣски колко дена сѣ стари бубитѣ.

За да блде работата по-лѣка и за да имаме по-добъръ успѣхъ въ копринарството или храняніето на бубитѣ додаваме тука още и единъ кратакъ прѣгледъ на работата, която сме длѣжни да извършваме сѣки день.

а) За сѣкидневнитѣ работи въ първия вѣкъ. Този вѣкъ трай 5 дена, до първото сѣбличаніе. Топланата въ стаята трѣбва да е около 16° Реомирови. Въздуха въ стаята трѣбва да са расхлажда и ублажава само чрезъ одишката която са намѣрва на вратата. Ако е вѣнка доволно топло, тогава и прозорцитѣ можемъ да отворимъ. За храна въ това врѣме са употребяватъ много млади даста; постѣлнитѣ са облагатъ съ книга.

Блѣдше че въ този вѣкъ трѣбва да прѣдземемъ раздѣленіето на бубитѣ по времето на старостѣтъ имъ, за това сѣга ще поговоримъ за храняніето имъ.

Бубитѣ които сѣ въ първия день излупени и на най-долната полица турени, добиватъ:

Въ първия и втория день само напладѣ, и то много малко храна която са сѣстонъ отъ наръзани листа, или листата могатъ да блѣдѣтъ и на сѣмѣтѣ млади клончета.

Въ третия денъ добиватъ два пята; сутрѣна и рано и подиръ младѣ; много млади чисти и наръзани листѣ.

Въ четвъртия денъ са пакъ два пята хранятъ; а прѣзъ вечеръ-тъ на този денъ захващатъ вече да спятъ.

Въ петия денъ прѣспатъ цѣлъ и за това не потребватъ никаква храна.

Бубитъ които сж са излупили въ втория денъ и които са турени въ втората или третата полица, добиватъ:

Въ първия денъ два пята ситно наръзани меки листѣ.

Въ втория денъ тъй сжщо както и въ първи.

Въ третия денъ добиватъ храна три пята; ако на своето лѣ-глю, лѣжатъ гжсто една до друга, трѣбва да ги разрѣдимъ и да ги прѣнесемъ на друга постѣлка съ книга обложена и то съ помощта на младитъ лиснати клончета, които като туримъ на бубичкитъ, тѣ ще са накатеркъ да ѣдатъ и ний тогава можемъ спокойно да ги пренесемъ, на друга постѣлка.

Въ четвъртия денъ добиватъ храна три пята но по-малко. Въ този сжщия денъ захващатъ вече да дрѣматъ, а на сутрешния т. е. петия денъ вече спятъ и не ѣдатъ нищо.

Бубитъ когато сж излупени въ третия денъ и които са турени въ най-горнята полица, добиватъ:

Първия денъ храна два пята, която е ситно наръзана и която състои отъ млади листѣ.

Втория денъ добиватъ храна три пята.

Третия денъ пакъ три пята.

Четвъртия денъ два пята, сутрѣна и на плади, и сѣга вече захващатъ да спятъ.

Петия денъ сичкитъ спятъ и захващатъ вече да са събуждатъ.

Въ врѣмето на пребличаніето трѣбва добръ да пазимъ да бжде въздуха въ собата умеренно топадъ, защото въ това врѣме бубитъ сж много чувствителни и лесно са поврѣждатъ.

Ако и подиръ първото сбличаніе бубитъ още не сж еднакви, то трѣбва да бждемъ увѣрени че до второго пребличаніе ще бждемъ вече еднакви; само трѣбва по-младитъ на горнята полица по-вечко да ѣдѣ храниме.

Сѣга вече нека рѣчемъ че сж сичкитъ еднакви, за това нека вървимъ по-нататкъ. т. е. нѣка разгѣдаме какво трѣбва да правиме.

б) *Въ втория вѣкъ.* Втория вѣкъ трай обикновено до второто пребличаніе т. е. четири дена. Топлината въ стаята трѣбва да е о-

около 18° Реомпрови. Ако е хубаво времето можемъ да отворимъ прозорците за да влезе чистъ въздухъ въ стаята.

Храната вече въ този въкъ може да бжде по-сдра, и не сме при нудени да я паръзваме. Но пакъ трѣбва да избираме чисти, млади и добри листа.

Първия день, когато вече сичките буби захванатъ да шаватъ съ главичките си самъ тамъ, дава имъ са храна три пѣти и то съ-кога постепенно по-много.

Втория день, пакъ три пѣти но съкогашъ повече и повече тъй щото да са употребятъ въ този день около 8 оки листе. *) Въ този същия день трѣбва да пазимъ ако лѣжатъ на гѣсто да ги разрѣдимъ.

Третия день, добиватъ пакъ три пѣти храна но повече. Стаитъ трѣбва да са провѣтряватъ въ този день.

Четвъртия день добиватъ храна само два пѣти, и то много по малко нежели въ третия день; около 3 оки е довольно, защото вече заченатъ да дрематъ и спятъ.

Петия день са сабуджатъ и тогава трѣбва да пазимъ както и при пребличаніето да не настинатъ.

е) *Въ третия въкъ*. Този въкъ трае 6 дена, до третъто пребличаніе. Топлината въ стаята трѣбва да е пріятна и да бжде около 17°. Но ако е хубаво времето и грѣе слънце вѣнка, отварятъ са прозорците и собитъ са провѣтряватъ. Малката одпшка която са намѣрва при прагъ на вратата трѣбва непрестанно да е отворена.

Чистеніето на тора трѣбва въ този въкъ поне два пѣти да са извърша, и то прѣдъ второто и третъто пребличаніе.

Храната не трѣбва вече да са разрѣзва.

Постѣлните които са за примѣстваніето на бубитъ, определенни, трѣбва вече да сж приготвени.

Шестия день. Ако въ този день още нѣкой буби спятъ, трѣбва да ги туримъ на по горните полци и когато са сичките пробудитъ, трѣбва да нахраниме. На онѣзи пакъ буби които сж съвсѣмъ будни въ този день, даваме добъръ листъ и то се въ по-големи порція, за което потрѣбва около 7 оки.

Втория день хранятъ са четири пѣти, и съкой пѣтъ добиватъ се по-много храна. Въ този день са употребява съкога 24-25 оки

*) Забѣлжка. На съкакъ трѣбва да разумѣваме за 100,000 буби които списователи употребилъ въ туй си списаніе като при-мѣръ.

листе; сичкитѣ буби трѣбва да са раздѣлятъ на 15 постѣлки, а тора трѣбва въ този день да са очисти.

Третія день, добиватъ храна въ 4-тѣхъ пѣтя 26-27 оки листа. Собитѣ са отварятъ и въздуха са обновява.

Четвъртия день пакъ вѣдѣтъ 4 пѣтя, само че трѣбва да са употребѣн за храна около 15 оки, защото вече зачснватъ да са приготвяватъ за третія сѣмъ.

Петия день могатъ още два или три пѣтя да са нахранятъ, а за това е доволно 8 оки листе; защото въ този день обикновенно сичкитѣ заспаватъ; за това е нужно да бѣде въ собата умеренна топлина.

Шестия день захвататъ да са събуждатъ; и чакъ тогава когато са сичкитѣ събудятъ можн да имъ са даде храна двѣ оки листе на сичкитѣ имъ стига въ този день.

а) *Въ четвъртия вѣкъ*. Този вѣкъ трай 7 дена до четвъртото преблѣчаніе. Стаята трѣбва да е 16—17^о топла. Въ този вѣкъ непременно е нужно да пускаме новъ, чистъ и здравъ въздухъ въ стаята. Когато е врѣмето много топло, трѣбва да отворимъ вратата съвѣстмъ, а втората (отвѣтрѣшната) т. е. съ мръжестото платно, трѣбва да затвориме. Тѣй сѣщо трѣбва да отворимъ и прозорцитѣ които сѣ отъ къмъ сѣверъ. Ако вали дъждъ, тогава са въздуха чисти съ кладниіею на огъня близо при вратата на собата (къмбето), както вече и по-горѣ за това казахме. Дордѣто оганя гори въ собата то можемъ честичко да отваряме вратата и прозорцитѣ, но само малко.

Многото остатѣци отъ листетѣ както и лайната на бубитѣ които сѣ най-главната причина да се разваля въздуха въ стаята, трѣбва да изфѣргаме сѣкой вторій день вѣника. Бубитѣ сѣга вече може да са раздѣлятъ на 30—36 постѣлки.

Въ това врѣме трѣбва вече да са постарайме за най-много листе, защото отъ день на день ни се по-много трѣбватъ. За това е нужно да си наберемъ листе, когато е хубаво врѣмето за 5—6 дена напредъ.

Първия день когато са бубитѣ лѣка полѣка разбудятъ, добиватъ храна повече пѣтя на дена, около 26 оки добъръ, чврстъ и мастенъ листъ.

Втория день добиватъ на 4 пѣтя 44—45 оки листе. Въ този день са очистватъ сичкитѣ нечистотіи.

Третия день добиватъ на 4 пѣтя 62 оки листе; стаята са провѣтрява.

Четвъртия денъ имъ са дава на 4 пѣтя 75 оки листье; тора са изсѣрга.

Петия денъ не имъ са дае много, дава имъ са на 4 пѣтя само 30 оки листье.

Шестия денъ спѣтъ. Кадѣто виждаме че има будни трѣбва да имъ дадемъ малко листье. Ако са употребѣтъ въ този денъ 7—8 оки листье, това е много.

Седмия денъ захващатъ бубитѣ да са сабуждатъ вече, тогава не имъ трѣбва нити най-малко храна. Дорѣ са пребѣжѣтъ, топлината трѣбва да бѣде еднаква въ стаята.

д) Въ *петия вѣкъ*. Този вѣкъ трае 10 а нѣкой пѣтъ и 11 дена до завиваніето. Въ това врѣме трѣбва да е топлината въ стаята около 16°, никакъ по голѣма, щото въ прогивенъ случай, бива много голѣмо испареніе, което е много вѣднително на бубитѣ. За това комуто е възможно нѣка са по-голѣмата частъ отъ бубитѣ хранятъ въ хамбаритѣ, пѣвинитѣ или на други нѣкой мѣста които сѣ за това згодни.

Чѣ топлината въ такива мѣста може често да са промѣнява, да не ни е много грижа. Когато е хубаво врѣмето вѣнце нека са отжарятъ и прозорцитѣ и вратата. Когато е голѣмъ пекъ а при това суша, трѣбва въ стаята да попрѣскаме стѣгисъ тогисъ малко чиста водица. Чистия и здравія въздухъ а при това и умерената топлина сѣ много потребни въ този вѣкъ.

Надъ чистотата трѣбва да внимаваме много, защото бубитѣ прѣдъ завиваніето си много поганѣтъ (лайнѣтъ). Храна, трѣбва да приготвиме за нѣколко дена напѣдѣ, щото бубитѣ въ този вѣкъ са хранятъ и повече отъ 4 пѣтя на дена, и то тѣй, щото като изѣдѣтъ постѣленитѣ имъ листье, веднага трѣбва да имъ са постѣлятъ други, а това трай цѣлъ денъ чакъ до самата тъмнина.

Първия денъ ѣдѣтъ 4 пѣтиѣ, и то сѣкой пѣтъ по-много; трѣбва имъ сѣдователно 48 оки листье.

Втория денъ ѣдѣтъ 5 пѣтя, за това имъ трѣбватъ 74 оки листье, стѣга трѣбва да ги раздѣлимъ на по-много постѣлки.

Третия денъ ѣдѣтъ 5—6 пѣтя и потребватъ около 100 оки листье, стаятъ трѣбва добръ да са провѣтриватъ и тора сѣ сичкитѣ нечистотин трѣбва да са изсѣрга.

Четвъртия денъ пакъ ѣдѣтъ 6 пѣтя но само повече, изѣжатъ около 156 оки листье, трѣбва да провѣтряваме и очистваме стаятъ.

Петия денъ ѣдѣтъ 7 пѣтя, и изѣждатъ 230 оки листье. Тора

са чисти непрѣстанно, вратата и прозорците са отварятъ да са чисти и поднови въздуха.

Шестия денъ сѣщото което и въ петия.

Седмия денъ ѣдятъ 8 пѣтя но изяждатъ само 240 оки, да се чисти и провѣтрява стаята.

Осмия денъ дава имъ са да ѣдятъ 6—7 пѣтя, но въ по-малки порции, тъй щото изяждатъ едвамъ 169 оки. Въ туй врѣме много отъ бубитѣ захващатъ вече да губятъ охотата си къмъ ѣденіето.

Деветия денъ имъ даваши 4—5 пѣтя на деня; много отъ тѣхъ печо и не ѣдятъ, за това стигатъ само 134 оки листье. Пакъ да са чисти и провѣтрява стаята.

Десетия денъ можн да имъ са даде храна само за опитъ 2—3 пѣтя, за това въ тоя донъ ни стигатъ 56 оки листье. Въ този денъ вече могатъ да са приготвятъ за завиваніето, и тогава когато са бубитѣ изчистятъ добръ, сѣ готови да са завиватъ въ пашкулитѣ.

Сичкото което до тука рѣкохме бѣше работа която трѣбва да са извърши до завиваніето на бубитѣ.

Сѣга трѣбва да са постарайме за тѣхъ дордѣ са не завиятъ съвършенно.

Знацитѣ за завиваніето на отрасналитѣ буби са показватъ въ 10-тъ денъ подиръ послѣдніятъ имъ сѣмъ а тѣ са познаватъ така:

Тѣ малко ѣдятъ, дагатъ главитѣ си нагорѣ и се нѣщо търсятъ около себе си; тѣлото имъ е малко; корема имъ е прогледенъ, тъй щото когато ги държимъ на срѣщо свѣтлината, виждаме имъ въ устата тънки копранени конци. При вратѣ и гърдитѣ имъ свѣтлѣса онази жѣлта матерія, отъ която прѣждѣ коприната.

Като видимъ сичкигѣ тѣзи знаци, тогава вече трѣбва да имъ туримъ потребнитѣ нѣща (храсти и др.) за завиваніето на постелката. Нашитѣ копринари съ много добъръ успѣхъ употрѣбаватъ храститѣ. Само трѣбва да пазятъ да не сѣ много буби на единъ клонъ.

Двѣ буби които захващатъ да са завиватъ на едно мѣсто трѣбва веднага да ги раздѣлимъ ако е възможно.

Въ разстояніе на 3—4 дена сичкигѣ здрави буби са покачатъ на клоноветѣ и захващатъ да са завиватъ, тъй щото за 6—7 дена сме свършили сичката си работа, бубитѣ са завиятъ, а ний трѣбва да ги обереме, продадеме или умъртвиме.

Бубитѣ обикновено въ 12-тъ и 15-тъ денъ подиръ завиваніето си исфъркатъ изъ пашкулитѣ си които подиръ не струватъ много, а за да избѣгнемъ отъ това, ако не можемъ веднага да продадемъ пашкулитѣ си, хората сѣ измислили начинъ, какъ са буби-

тъ умиртвяватъ въ пашкулитъ, тъй щото коприната да са неразвѣли. По този начинъ пашкулитъ са до тогава държѣтъ, дорѣтъ си не намѣри прилика или да ги продадемъ или да ги испредемъ самичкы.

Който иска да умиртви бубитъ въ пашкулитъ той трѣбва да направи това най-много слѣдъ 6 дена, подиръ събираніето имъ отъ клончетата на храститъ.

При събираніето на пашкулитъ отъ клончетата трѣбва да пазимъ да са неповрѣдѣтъ т. е. да са неразмачка бубата въ пашкуля, щото отъ това са омърсява коприната.

Онѣзи коприна която окръжава пашкуля, трѣбва тъй също да са събере отъ клончетата и да са остави нѣкадѣ; защото и тя когато са чисто държи, има своята цѣна.

Пашкулитъ са раздѣлятъ на четири класи и сѣкѣ отъ тѣзи класи има своята особна цѣна, както :

1. На сѣкътъ добри и твърди, тѣзи сѣ най-скѣпи.
2. Несъвършени, меки и дупчasti, тѣзи сѣ по-евтини.
3. Влажни, а тѣ сѣ онѣ въ които сѣ умирѣли бубитъ, и
4. Двойни, въ които сѣ са запли двѣ или три буби, тѣзи сѣ най-евтинитъ.

Освѣтъ това да отдѣлимъ и бѣлитъ отъ жѣтитъ; и когато е това спичкото извършено, трѣбва да побързаеме, или да ги продадемъ или да ги умиртвимъ.

VIII.

За продаваніето и умиртвяваніето на пашкулитъ.

Както по-горѣ рѣкохме пашкулитъ отъ различна класа, иматъ различна цѣна. Който е хранилъ и оглѣждалъ своитъ буби както трѣбва той ще да има отъ тѣхъ и доволно добри пашкули. Отъ 26 др. добро сѣме или отъ 100,000 пашкули, лесно можемъ да добѣиме около 180 оки пашкули, отъ които труда ни може да са исплати съ 4000—5000 гроша като ги продадемъ. За това нѣка са потруди сѣкой да продаде своитъ пашкули веднага въ нѣкоя копринена фабрика или ако нѣма тѣзи прилика, то трѣбва непременно да са постарай да ги умиртви.

Умиртвяваніето на бубитъ които сѣ въ пашкулитъ, постигна еа най-добръ съ топлина, и то : или съ суха топлина или съ водна пара.

Тамъ гдѣто са умиртвяватъ много пашкули на единъ пѣтъ направени сѣ особени пещи, на мѣсто които на нашитъ копривари

много добръ служи или домашната му пещъ или нѣкой котелъ.

а) *Умъртвяването на бубитъ въ пещъ.* Въ този случай са бубитъ насипватъ въ кесии и са тургатъ на дъски. Въ такава кесія трѣбва да са насипятъ толкозъ пашкули штоо дебелината и катто са положи на дъската да има око ло една дланъ. Пещъ въ която мислимъ да умъртвимъ пашкулитъ трѣбва да бѣде толкозъ топла колкото е н. пр. топла слѣдъ една четвъртина (черекеъ) на часъ когато извадимъ изъ нея хлѣба, или поне така, както можемъ да държимъ голата си рѣка вътрѣ, безъ да остѣаме болъ. Въ такава топла пещъ натуритъ са пашкулитъ съ джскитъ и затворитъ са вратата на пещъ. Подиръ два часа отвори пещъ и ако са не чува никакво пищене, това е тогава знакъ че съ избити сичкиитъ буби въ пашкулитъ. Топлината на пещъ не трѣбва да бѣде много голѣма, штоо много дѣсно могатъ да прегорѣтъ пашкулитъ. Като са извадятъ единитъ пашкули изъ пещъ, тогава са тя пакъ постопи (колко е голѣма топлината, то са испытва съ гола рѣка както по прѣди казахме), и тургатъ са на ново други пашкули; това слѣдва дорѣ не умъртвимъ сичкиитъ буби. За да са очисти пещъ отъ лошия мирисъ който остава слѣдъ умъртвяването на пашкулитъ, трѣбва, като бѣдемъ вече готови, да накладемъ въ пещъ огънъ, и то ще прѣмвни т. е. лошия мирисъ ще са изгуби.

Пашкулитъ слѣдъ като са извадятъ изъ пещъ, много са потѣтъ; за това трѣбва да ги настѣлимъ на онѣзи постелки, гдѣто съ са изхранили, за да са провѣтрѣятъ и изсушатъ.

Умъртвяването на бубитъ съ водна пара. Едно чисто дървено сито въ този случай ще ни помогне, като са насипе до половина съ пашкули. Ситото са покрій добръ съ единъ чаршавъ и тѣй са държи половина часъ надъ нѣкой котелъ въ когото водата ври. Когато прѣстане пищеніето, знакъ е вече че съ умъртвена бубитъ. Тѣй ностѣпваме непрестанно съ сичкиитъ пашкули, които искаме да умъртвиме съ водна пара. Този способъ за умъртвяването на бубитъ въ пашкулитъ, по моето мненіе мисля че е най-добриъ, защото тука никога са не бопме че ще прѣгоримъ коприна. И тука както и при печеніето, трѣбва веднага като остѣимъ че съ мъртъв бубитъ въ пашкулитъ да ги растѣлимъ, да са провѣтрѣятъ и изсушатъ — а слѣдъ като са изсушатъ добръ, можемъ тогава свободно да ги оставиме на нѣкое сухо мѣсто, гдѣто вѣтара сегизъ тогизъ подухва, (си то или въ нѣкое кюше, или въ чували), чакъ до врѣмето на тѣхното продаване или точеніе въ коприна.

Габоръ, 1 Апр. 1873.

Мирчо Атанасовъ.

ПИСМО ДО РЕДАКЦИИТЪ

Господине Редакторе!

Въ шестий брой на Читалището прочетохъ съ голѣмо удоволствие единъ членъ подъ надсловъ: *Книжественостъ*. Въ този членъ вый говорите за нѣкого си А. Дюмонъ, който былъ писалъ нѣкои писма, какъто ся и изразилъ благопріятно прѣдъ г-на Верковича за откритиѣ отъ него върху нашѣтъ древностъ пѣсни.

Този г-нъ А. Дюмонъ издаде прѣди нѣколко недѣли единъ книгъ подъ надсловъ:

Балкантъ и Адриатическо море,

Българитѣ и Албанцитѣ. —

Селскый животъ, Еленизмътъ и Панславизмътъ.

Азъ ще ся постарая прочее да преведѣ чтото ся отнася до Българитѣ, та че по-послѣ и за Албанцитѣ, като остава на странѣ, чтото ся отнася до управленіето въ Турско.

Примете искреннитѣ ми почитанія.

Парижъ. Іюлій 1873.

Д. Яколовъ.

ПЛОВДИВЪ, — СЪБУЖДАНІЕТО НА БЪЛГАРИТЪ.

Пжтуваніето отъ Одринъ до Пловдивъ не ся прави сега по-скоро отъ три четири дена, т. е, се тѣй както ся правеше въ началото на 13-ый вѣкъ, споредъ както казва Геофрой Вилгардуенскы, който ся растакалъ въ тѣзи страны по онова врѣмя. *) Това е поне утешително, че като слѣзешъ изъ Одринъ полетата почноватъ да си неприличятъ; ный оставихме безпрѣдѣлнитѣ пустини гдѣто ся издигатъ тукъ тамъ нѣкои мерджюлеющи ся дръвета, какъто и нѣкои като магарешкы грѣбъ скоклести мостове върху които никой не е миналъ отъ вѣкове насамъ. Те-

*) Разумѣва ся че тука е рѣчьта за тогазъ когато не бѣ направена желѣзницата, а то сега отъ Одринъ до Пловдивъ по желѣзницатъ ся ходи въ единъ день. *Ред.*

зи степи имать едно истинно величїе; тѣ ны напомнюваѣтъ нѣкои пустини, пустини на които обаче липсваѣтъ разналеното онова небо и всемогществото на огънѣтъ. Въ срѣдѣ тези пустини духѣтъ заспива; тяжкото захласване, което вы паляга, не може никакъ да ся сравни съ драгоценното задрямване на оныя, които сж минували прѣзъ Сирійскыѣ и Египетскыѣ песчяливы пустини, гдѣто дневното уморяване и отрудувание вмѣсто да разслабя напротизъ наострюва въображеніето. Въ отечеството на слѣзцето. *) пѣтникѣтъ, клаящъ ся върху конѣтъ или кампѣтъ, напѣднува посрѣдъ едно блкнуданіе толкова недостигаемо и толкова льскателно, какъто прїятныѣ песчяливы облаци, които ся вдигаѣтъ по небосклонѣтъ. Въ странжѣ, която посетихме, небото е сиво, полетата сж пусти и ничто не награждава или по-добрь не замѣстя тѣзи печалны монотонїи.

Пловдивската провинція, въ която влизаме сегѣ, е забьколена отъ два колосалны цѣпове. На севѣрь, Балканѣтъ описва единъ кръгъ, гдѣто можемъ да намеримъ върхове до 2,000 метра височина; на югъ Родона, която не е друго освѣтъ широко струиваніе на планины, които съставляваѣтъ едно цѣло отъ 20—30 левгы дълбочинъ. Двата цѣпове ся свръзваѣтъ на западъ. Видѣтъ на полето ся променява по сѣкъ стѣпкъ; често достига до величественъ хубость, безъ да говоримъ за зачудванїята, които ны ся доставляваѣтъ непроходимѣтъ клисури, голѣмыѣ чямовы дѣбравы, покритыѣ отъ облаци върхове, потоцитѣ, които ся губяѣтъ и появяваѣтъ. Поляныѣ нѣмаѣтъ истакъ неохалность какъто Въсточны Руманїа. Марица, която е жьлта какъто Тибрь ся подлѣзнува подъ сѣнжѣтъ на растацитѣ и върбыѣтъ и наводняза зеленѣтъ ливади; земята е по-добрь обработена и пустїята по-малка.

Тѣя провинція е населена съ повѣче отъ шесть стотини хыляды жители; статистиката, която е направена отъ турскѣтъ администрація, ся отнася само до мъжкѣте, зачтото тя по нѣкогы иска да узнае само за тѣхъ, може да ся приближава до истинныѣтъ: 112,000 Турци, 172,000 Православны, 571 Арменци, 10,474 Цыганы, 1,415

*) Горѣщыѣ климаты.

Евреи. Отъ сичкитъ тыя българското племѣ надминува сичкитъ. Сичкитъ гръцкы общества събрани на едно не надминува 60,000 (?!); Тези Еленци сѣ разирьснаты, въ главный градъ и другитъ околны градове и села, на малкы групове и като че ли сѣ на врѣмѣнно заточеніе. Полскитъ Мюсилмане не принадлежатъ на турското племѣ; те сѣ Христіане които сѣ прѣшли мохамеданството въ времето на подчиненіето. Истина е, че те ходятъ въ джаміи, тѣ, нѣ въ смѣсенитъ села тѣ сподѣлятъ съ христіанитъ сжщитъ суевѣрія, почитатъ сжщитъ агіазмы, вѣрватъ въ сжщитъ москы. Повѣчето отъ тѣхъ говорятъ Българскы, и ще ся завържатъ въ прѣвѣтѣ си вѣрѣ съ сжщитъ лещинѣ, съ която сѣ ѣж оставили. Тѣ неразбиратъ твърдѣ добръ каква е разликата между Корантъ и Евангеліето. Сиромашіята имъ гы е прѣвардила отъ многоженството, както и изоставяніето отъ мювритѣ и имамытъ гы е завардило отъ фанатизмътъ. *) Не е ново нѣщо, по тѣзи страны, побратимяваніето на много и различни вѣры. Нѣкои христіанскы инскрипции отъ 4-ый вѣкъ казватъ, че въ това врѣмѣ, Тракийцитъ ако и отъ едно и сжщо племѣ, едни бѣле погани а другы нововѣрци т. е. христіани безъ да разумѣятъ, че голѣма разлика гы раздѣля. То ще каже че тукашнытъ духове и сѣзнанія сѣ всегда въ перѣшителность.

Българитъ сѣ бѣле до сега най-мирънитъ отъ народытъ, които населяватъ Европейскѣ Турціѣ; нито при мѣрѣтъ на Бошнацитъ и Сърбытъ, нито на Гръцитъ и Арнауытъ сѣ можле да гы накарѣтъ да ся влигнатъ противъ Портѣтъ. Между това, става сега 10-тина години тѣ сѣ извършили единъ видъ революціѣ или по-добрь едно мирно промѣняваніе, което даде чудны успѣхы; тѣ почиваѣ да ся учятъ и зачинавѣтъ единъ надѣждѣ за по-добро бѣдѣще. До гдѣ е стигнало това движеніе, което е привилегія само на градоветъ? До колко ся вмѣкнова то въ селата? Какво може да ся чѣка отъ него? Това движеніе трѣбва да ся изслѣдова въ тѣзи провинція, гдѣ то прикосновеніето на Гръцитъ подостри и насърди Българитъ. Онова което привлѣча вниманіето на пѣтешественникътъ е мѣлчаніето въ което е живѣло това племѣ, по-

*) Не сподѣлямы въ всичко заключеніята на списателя. Ред.

сетаивно по малко отъ другитъ, защото живѣе въ сръдѣ-
тѣ на полуостровътъ, и естественнитъ му расположенія,
които го накаралъ тѣй лесно да приѣме отоманското го-
сподство. При другитъ, никакъ не е позволено на единъ
историкъ да прѣзирѣ по долнитъ формы на образованіето.

Каквито и да сѣ недостаткитъ на тоя племя, и ако
въ Пловдивскѣтъ провинціи то прѣдставлява 4-тѣхъ пя-
тины на населеніето, не трѣбва да забравимъ, че въ Рус-
чушкитъ вилаетъ и по границитъ на Македонія то брои
четыри милиона: което не е малко нѣщо.

Можемъ да помислимъ, че една *толкова голяма на-
родность*, ако не по умътъ до тамъ, поне по число, ще
играе съкогы второстепеннѣ ролѣ въ вътрешнитъ Исто-
ріи на Турціи?

I.

Българитъ, които населяватъ Пловдивскѣтъ областъ,
не ся различаватъ отъ другитъ, които сѣ въ Варнѣ, Ру-
се, Видинъ и въ цѣлытъ Дунавскы вилаетъ. Отъ двѣтъ
страны на Балканътъ племято е се еднакво; освѣнъ въ
Доспатъ Планинѣ, за които ще говоримъ и които прѣд-
ставляватъ сжщитъ качества и търкатъ сжщитъ недостатъци.

Българскитъ селянинъ е малкъ, завръзакъ, силно
настроенъ (*forfement bate*), не показва никаквѣ живость въ
очитъ нито голѣмо благоразуміе врѣху лицето. Гръдитъ
сѣгледали, че тѣ имѣтъ голѣмѣ главѣ и ги наричатъ
condro kerhali т. е. дѣбелѣ, (празни) главѣ. Коситъ имъ сѣ
сивы, тѣ ги бръснатъ и оставятъ само единъ кънескы
чомбасъ, който е грижливо уплетенъ на рѣдицѣ и стигѣ
до пятитъ му.

Человѣкъ сѣгледва въ тѣхъ нѣщо турско, нѣщо
славянско нъ не сѣ завардили ничто хубаво отъ чертитъ
на тѣзи племена, като че ли едно дълго западнованіе и о-
ще повѣче тѣглото сѣ заличили врѣху лицето му по от-
личнитъ черти на едно първобытно племя. Бѣдното му о-
блѣкло, забърканото му говореніе давѣтъ понятіето за е-
динъ злощастенъ и скромненъ (срамежливъ) народъ. Жени-
тъ притежаватъ рѣдко нѣкоя хубость; чертитъ имъ сѣ
обыкновенны, и, което е по за чуденіе, сжщата имъ мла-
дость не имъ дава нѣкоя прѣлестъ. Между това можемъ
да срѣщнемъ врѣху тѣзи лица доста живѣ умственность

(intelligence); физиономитъ сж експресивны. Както ся види Българката трѣбова да има голѣмо вліяніе врѣху мажѣтъ си, когато напротивъ Гръкыната е като най-голѣмото дѣте въ кѣщѣтъ.

Кога стигнете въ селото, новитъ ви гостопрѣмци вы прѣмѣтъ съ недоувѣріе: вый сте непознати; може бы и непріатели. Кехаята или по-добрь чорбаджійтъ, селачъ злѣ обличень, както и другытъ, дохожда да ся върти около васъ безъ да поговори рѣчь а другытъ стоятъ на стражъ. Вый му казвате, че имате турско тескере, той го зема съ потутваніе (hénafation) глѣда го като че разбира нѣщо си и вы завожда най-послѣ у дома си. Кѣщитъ имъ сж отъ гнилъ и сламъ. Зидовитъ сж високи три крака и съното, стрѣмнотата на покривѣтъ ѣ дава нѣкоѣжъ высочинъ. За да ся промѣжнемъ прѣзъ вратата, трѣбова да ся прѣвѣмъ на двѣ. Свѣтлината иде отъ кѣдѣ вратата или отъ кѣдѣ куминѣтъ. Въ тѣзи тѣмнинъ, на която очитъ скоро навикновѣтъ, можешъ да съглѣдашъ вътрѣшностѣтъ на тѣзи бѣднѣ колибъ: нѣколко столчета, малкѣ турскѣ софрѣи, навиты дрѣхы, които ще развѣятъ вечерѣтъ за да спѣтъ, нѣколко грѣнци закачены на дрѣвены куки и пр. Домородството е многочисленно нѣ мълчеливо. Азъ минѣхъ цѣли половинѣ дни безъ да чуѣ единъ думъ. Тѣзи хорица обаче вы прѣмѣтъ на драго сѣрдце; правѣтъ сичко, което можатъ да направѣтъ; ако си болѣнъ, тѣхнитъ лица изѣявѣтъ голѣмъ милость и състраданіе за васъ. Лесно е да видишъ, че сж добры, че бащата обыча женѣ си и чадата си, че сичкы го почитѣтъ.

Българскытъ плевны заслужѣтъ да ся разглѣдѣтъ по отъ близо: тѣ сж чисти и много урѣдны: утыканата земля служи за дюшеме, което е пометено, равно и твърдо. Скокеститъ столчета сж добри направены, домакынната омиа дрѣхытъ прѣди да ги свѣе съ голѣмъ грижъ; ако сичко е сиромашко, нищо обаче не показва негриженіе или мързель. Българинѣтъ обыча дома си и иска да си е или да му е добрь. Никакъ не е за чуденъе, да намеришъ въ тѣзи кѣщи, които имѣтъ такавъ умилиъ вънѣжашность, сходка и пріятни закускы. Питіето, което състои отъ петмесь размѣсенъ съ мѣдъ, е изрядно. Женитъ готѣтъ деликатны

лестя, които нѣматъ другъ грѣхъ, освѣнъ че сѣ малко безвкуснички (fode).

Селскійтъ животъ състои въ ораньѣ на малки нивы, които по нѣкогы сѣ работѣтъ за счетъ на нѣкой богатъ притежателъ. Самытъ забавленія, посрѣдъ тѣзи монотонія, сѣ панаиритъ и хорото. Най-голъмыйтъ панаиръ е Узонджова. (Тука списательтъ описва, дѣбелытъ коля и тишинѣ и спокойствию, които владѣѣтъ прѣвъ траянieto му.)

(Той говори подобно че, хорото дръжи прѣво мѣсто и като казва че е два вида, на прѣтъ и коло, играно по нѣкогы излека по нѣкогы лудо, говори и за нѣкоѣж игра зовонѣ : Мѣчѣ.)

« Българинѣтъ, казва, ако и да е много тихъ има обаче по нѣкой пѣтъ едно изпрѣхнованіе (exhantion) безъ мѣрѣѣ. Видѣхъ нѣкои си да цалуваѣтъ коньетѣ си и да ги миловѣтъ като лудя, или кога сѣ отгорѣ имъ, да ся прѣвпваѣтъ, разстягѣтъ и други движенія отъ най-силнытъ.»

(Тука списательтъ говори за нашето потекло, че сме Туранофинни, че Българитѣ обитавали Волга прѣди 6-ый вѣкъ и това имъ отечество ся наричало *Гольма Българія*; че кадѣ 680 минжли Дунавѣтъ, послѣ Балканѣтъ и ся населили дори до границитѣ на Македоніѣ.)

« Днесъ още тѣ обитавѣтъ тѣзи страны. До колко тѣзи завоеватели сѣ прѣобразили славянскытъ, подчинени отъ тѣхъ племена? Кои сѣ были тѣзи племена? Имали ли сѣ тѣсны сношенія съ старытъ Тракийци? Можемъ ли да намеримъ въ днешнытъ Пловдивскѣ, Софійскѣ, Русчукскѣ Епархьи дръвнытъ Българе? На сичкытъ тѣзи въпроси науката не е ни дала още точенъ отговоръ.»

Славянскытъ филолози казваѣтъ, че има въ българскытъ языкъ твърдѣ малко думы, които могатъ да имѣтъ нѣкой явенъ характеръ съ Финно-монголскытъ; колкото за да търси нѣкой Тракийскы думы, то е дързостно нѣщо, зачтото никой незнай, какво нѣщо е былъ языкѣтъ на Севтескы цѣрь, отъ другъ странѣ отъ това нарѣчіе сѣ останали само собственны имена и то и тѣ твърдѣ малко. Никое отъ тѣзи имена не може да ся прибави днесъ, съ нѣкоѣж очевиднѣ истиннѣ, на познатитѣ филологическы фамилиѣ, противо трудоветѣ на Ботишера, Асколи и Гевдзея.

(Слѣдъ това списательтъ казва че българскытъ языкъ

е изпорченъ славянскій языкъ, който е бѣденъ и нѣма нѣкое правило; че той има поне 7 Грамматики, съчинени въ растояніе на 10 год. и които ся несъгласяваѣтъ единъ съ другъ нито въобще нито частно. Едни искатъ да наложатъ правилата на днешный рускый и сѣрбскый языкъ и не държатъ счетъ за говоримый языкъ, други пакъ зимаѣтъ този послѣднийтъ и искатъ да го наложатъ на старославянскый.)

« Отъ покореніето имъ подъ Турцитъ Българитъ нѣматъ Исторіѣ. Едвамъ ли ся споменува за нѣкой хайдуть (Baikoums) и то въ песнитъ. Цѣли четири вѣка това племя стоя и ся бѣ изоставило на най-дълбокото захласваніе. Настоящето имъ събужданіе, колкото скромно и да е, показва ся вече на свѣтъ съ нѣколко значителны дѣла. Българитъ си направиха училища и потрѣсиха да ся отърватъ отъ Цариградскитъ Патріархіѣ. Пловдивското училище ся отвори въ 1850-то лѣто, бѣше едно ново щастливо приключеніе, е извадило до сега около 40 учители, които сѣ ся разпръснали по цѣлото отечество. »

Списательтъ споменува за училищныѣ программы и казва, че между другитъ има и Българскѣ Исторіѣ, нѣтъ не е пълна, защото тѣзи народъ нѣматъ никаквы личны прѣданія нито значителны нѣкои хроникѣ, а за да ся учи трѣбова да черпи изъ Византійцитъ. Самата епоха, въ която Българитъ сѣ имали нѣкое значеніе въ вѣсточный свѣтъ, тя е была въ врѣмято на Крума, Бориса и Симеона. Ако е вѣдало българскѣ цивилизація, тя не оставила, колкото азъ зная, нито единъ медалъ, ни единъ поема, ни единъ паметникъ. « Азъ намерихъ само двѣ инскрипціи отъ врѣмято на Крума (2), които означаватъ посвященіето на единъ църква. » Едвамъ стигнали на югъ отъ Дунавтъ Българитъ почнали да говорятъ языкътъ на победенитъ « нѣкой може да потвърди че партѣието на Черна Българія не е имало тѣсно сходство (affinité) съ славянскы языкъ? »

(2) Мысля, че списательтъ ся мамѣ, защото въ това врѣмя Българитъ бѣхъ Кумиропоклонци. *)

*) Писательтъ или разбира тука подъ името черква нѣкое капище и думата му е за нѣкои неизвѣстны нѣмѣ паметници, или говори за паметницитъ въ единъ отъ търговскитъ черкви (днесъ джаміѣ) въ които наистина има единъ паметникъ отъ врѣмето на Крумова братъ или сынъ Омуртага. Р е д,

« Слѣдъ това идѣтъ приготвителныѣ училища, които сѣ около 25 само въ тѣзи провинціи. Прѣвоначалныѣ училища сѣ на брой 198 — 18 за дѣвицитѣ и 180 за момчетата. За сичкыѣ тѣя нововведенія, сѣ ся похарчили, по срѣднѣмъ мѣркѣ, около 133,000 франгы, за които Българитѣ сѣ си наложили единъ данѣкъ по 6 гроша на домородство (въичило); въ сѣщото врѣмя пратихъ, на общо иждивеніе нѣколко млади момци въ Европѣ. Въ 1867 Българитѣ отъ Пловдивскѣтъ провинція считахъ пять ученика въ Парижъ, чѣтыри въ Виенѣ, седѣмъ въ Россіи, двама въ Англіи, чѣтыридѣсѣтъ въ Цариградѣ. »

« Тѣзи училища, толкова млади, сѣ днескѣ въ цѣтуеще положеніе. Пловдивското построи единъ новъ лицей твърдѣ сгоденъ и сѣ осѣяти на 1868. Татаръ-Пазарджишкото е въ добро зданіе. Учителитѣ имѣтъ добра воля и вкусъ за учителствованіето; много познавѣтъ Европѣ, по не Виена или Москва. Тѣ прѣдприѣмѣтъ личны трудове, които показовѣтъ тѣхнѣтъ рѣвность. Единъ отъ тѣхъ ми показа множество документи, отрѣдѣны за единъ Исторіи на Тракия, подписа грѣцки и латински, които събралъ въ Родопѣ; даже и припирихъ, между учителитѣ и ученыѣ Гърци, сѣ изряденъ знакъ. Гърцитѣ претендирѣтъ, че само тѣхнитѣ праотци сѣ населявали Тракиѣ и много врѣмя прѣди пристигнуваніето на Славянитѣ, Българитѣ напротивъ думѣтъ, че Геродотовитѣ и Ксенофоновитѣ Тракийци бѣе Славяни и че въ тяхны вѣны тече славянскѣ кръвь. Доказателствата, които привождѣтъ имѣтъ малѣ сѣантифическѣ стойность. Желателно е обаче, что то това припираніе да не отслабнова, може бы да извади нѣщо ново, отъ което Европа ще сѣ ползова да изясни тѣзи тѣмны въпроси. »

« На Вѣстокъ секогы когато една народность сѣ съставля, тя сѣ отдѣля отъ патріархыята безъ дѣ прави схызма. Така Фенерь нѣма никакѣвъ власть врѣху Русситѣ, Сърбитѣ и самата свободна Грѣція не припознава владычеството на Патріархѣтъ. Грѣцкыѣ епископы и архіепископы въ България не сѣ освѣтъ черковны кѣхан (fermier). Те не сѣ грижѣтъ за друго освѣтъ да събирѣтъ паритѣ които имъ сѣ длѣжни, и то не е малѣ работѣ, зачѣто тѣ имѣтъ права на много налози. Въ растояніе на толко-

за години тѣ не сѣ направили нито най-малко училище за дѣцата или семинарія за поповетѣ; тѣ налагатъ на подолный клеръ да служатъ на грѣцкы, когото не познава, не разбира народътъ: тѣ — Грѣцкытъ владыци — сѣ отговорни за печалното положеніе, въ което е живѣлъ този толкова кроткъ народъ.

« Мѣнастиритѣ сѣ изчезили по тѣзи странахъ, както и многото епископїи, които показватъ колко е изпаднало първото величіе на Византійскытъ Църквѣ. Най-значителныйтъ мѣнастирь е Бачковскыйтъ; той има за хубаво пѣщо само църквѣтъ. Келытъ, трапезарїята, гостинницата сѣ обори, прѣдъ които азъ прѣдпочитамъ най-смиренѣтъ българскѣ колибѣ. Калугеритѣ сѣ толкова груби кѣкѣто и селачитѣ но пѣмѣтъ добродушіето на послѣднитѣ. Да каже нѣкой че сѣ невѣжи, то ще имъ направи честь и хвалѣ. Между тѣя калугери сѣ избирѣтъ владыцитѣ за Българїя, на които Българитѣ не щѣтъ да сѣ подчинѣтъ.

Списательтъ продължава като казва, че при таковато печално положеніе на грѣцкыя клеръ, Грѣцитѣ не сѣ още погрижили да го поправѣтъ даже и въ свободнѣ Грѣціѣ, зачтото е народенъ и е былъ секогы на главѣ въ *патріотическытъ имъ възстанїя* и влїанїето, което сѣ изгубили надъ вѣрнитѣ и пр. и пр. Ако Грѣцитѣ обаче не сѣ грижѣтъ то славянетѣ не спѣтъ. « Въ тринадесатый вѣкъ, когато подолїето на Марицѣ быше по-образовано отъ днеска, Българитѣ направихѣ единъ схызмѣ (отдѣлъ) за да протестирѣтъ срѣщу Византійскыйтъ формализмъ и срѣщу вѣнкашното милосердіе. (?) Новата борба започна прѣди пѣколко врѣмя; за сега Българитѣ не искѣтъ освѣнъ освободяванїето на църквѣтъ си.»

Слѣдъ това, Г-нъ Дюмонъ говори за Рускытъ политикѣ на Вѣстокъ и дума: «Грѣцитѣ имѣтъ право да сѣ оплаковѣтъ срѣщу Россїя и да стрѣлятъ брошуритѣ си прѣдъ Европѣ, справедливо е обаче, и щеше да е, ако признаяхѣ онова, което е справедливо въ българскытъ исканїя, и да подпомогнѣтъ тѣ сѣщитѣ да сѣ установи тази нова църква за да пѣма нуждѣ да прибѣгнова при чуждѣ силѣ (?). Нищо не е по-ошетително за христїанскытъ общины на вѣстокъ отъ омразѣтъ, която ги раз-

дѣля, одѣ борбѣтъ, която ги изтощява прѣдъ присѣтствіе-
то на външны врѣдители подкрѣпителѣ.

« Знаковитъ за събужданіето на Българитѣ, не сж
въ покушеніето на въстаніята, които нѣматъ никакво зна-
ченіе и на които страната никакъ ся не привързва, нѣ сж
въ движеніето за училища, за които Европа малко гово-
ри и знае; тѣ сж въ усиліята които правятъ за да до-
биятъ независимостѣтъ на священството. Прѣди да трѣ-
сятъ нѣкоякъ свободѣ, Българитѣ знайтъ, че искатъ по-
голямъ непріятель да побѣдяватъ, той е невѣжеството и
друго да са измѣкнатъ изъ подъ твърдѣ абсолютивното
владичество на Цариградскый Патріархъ. Колкото щатъ
могатъ да отказватъ на този народъ една живѣ разум-
ность (intelligence), съ начинатъ обаче чрѣзъ когото той по-
чнѣ освобожденіето си (отъ патр. разумѣва ся), той даде
доказателство на едно достоинство, което е много рѣдко
между вѣсточнытъ народы: той имѣ колкото мѣдрость тол-
кова и благородіе.»

II

Литература.

Въ литературно отношеніе, Българитѣ имѣтъ само
народнитѣ песни. Нѣкои ся напечатахъ въ Пещѣ, Мо-
сквѣ, Българѣ; колко други обаче ся приговарятъ съкы
день прѣзъ народѣтъ свирка и гусла съ три жи-
ци и които не сж още никогы събраны и заслужватъ да
ся съберятъ?» (Тука списательтъ говори за сръбскытъ
песме и за грѣкытъ *tragoudia* и ги сравнява съ нашитѣ
— че сж народны разумѣва ся. —)

» За да са узнае интересътъ на тѣзи пѣсни трѣбова
да ся изучатъ и изслѣдуватъ въ пѣніето. Българитѣ
нѣматъ народны юнацы (*), и като че ли нѣматъ жела-
ніе да имѣтъ. Това не имѣ прѣчп обаче да осещатъ сил-
ны страсти. Този народъ е бавенъ, затворенъ въ себе
си (мѣлкоханъ), и прѣобрѣща много пѣти прѣзъ умътъ си
мыслѣтъ, която го наляга. *Свѣстното бѣлѣ* ся изразя-
ва съ силѣ въ песнитѣ; това чувствованіе е непознато
на Грѣцитѣ. Личноститѣ въ Българскытъ песни ся често

(*) Пасательтъ като чуждеецъ види ся да ны познава по-до-
брѣ отъ колкото ний самы себе си познаваме. *Ред.*

самоубивахъ ; тѣ оставятъ на драго сѣрдце този омразенъ свѣтъ, гдѣто страдхтъ жестоко. Кой Гръкъ е намѣрилъ до сега животътъ тежкъ ? « Въ пжжхлътъ младахъ дѣвици плахтъ, а младахъ момци ридахтъ : » сичко е по-добро отъ мраковетъ. Райтъ е слънцето, което освѣтява земята. Отъ петдесатъ години на самъ, въ Гръція сж станали само три самоубийства и то двѣтъ по влѣніе на Европейскы пѣли. *) Българскытъ песни разказхтъ съ удоволствие и угодность страшны свирепства : главы отдѣлены отъ лежовытъ, сѣждове пѣлы съ кръвъ още топлъ ; Гръкътъ ся не запира на тѣзи образи : ако гы сръщне той си възвива вратхтъ. »

Най значителнытъ Българскы песни, които не сж още публикуваны сж *Доспатопланинскытъ*. »

« Доспатъ Планина е една планиниста областъ между Пловдивъ и Сересъ. Тя обема едно голѣмо колѣно (tribu), което живѣе отдѣлно и ся посѣтява на врѣмени само отъ нѣкои катърджии, които прѣкархтъ прѣзъ Родопъ вина и масла. Това население говори славянскы и ся зове *Блмари-Помаци* ; нъ то има черты, които не приличахтъ нито на Българытъ нито на Сърбытъ. Помацихъ минувхтъ за мюсюлманы, зачото имхтъ нѣколко джамии, безъ да познахтъ Корантъ и законытъ, които имъ заповѣда. Мажете сж високи, голѣмы, живы (прѣгавы), скопосны (légants), съ живостны очи, черны косы, принадлежащи на едно силно племе ; планинитъ имъ сж гы завардили отъ съкаквж смѣсъ. Тамъ тѣ сж заповнили твърдѣ дългы поемы. Единъ жителъ отъ Сересъ г-нъ Верковичъ, събралъ отъ устата на пѣвци, които незнахтъ да пишхтъ, повѣче отъ 20,000 стиха. Този съборъ е още ржкописъ и ся нахожда у г-на Шяфарика, младый въ Българь, който ся готви да го публикува и има добринхтъ да ми го съобщи ; г-нъ Дозонъ (французскый консулъ въ Пловдивъ) прѣведе нѣколко по-значителны отломаци. Тѣзи песни сж голѣмж новостъ. Тѣ ся относхтъ на единъ сжщи кржгъ ; прѣдметытъ ако я да сж

*) Трѣба обаче да ся земе въ смѣтъж и това, колко посегателства и убийства има да сж направили гърцинтъ врѣзъ другы гърци и не гърци а колко Българитъ за да ся обсажди по-добрь характеръ на двата народа. *Ред.*

различни, сичкѣтъ обаче славятъ дохожданіето, връху Дунавътъ, Ъма и Родоѡж, на единъ завоеватель народъ, както ся види отъ арійско племѣ и си дава имѣто *Словены*. Тѣ сѣ сънамятия сѣ едно отъ тѣзи нашествія, зѣ позна-ти, които сѣ имали за театро Балканскійтъ Полуостровъ. Единъ многочисленъ народъ обитавалъ далечъ отъ Дунавътъ и Карпатскійтъ планинскы страны, които оставилъ за-что то земята не можла вече да ги храни. »

« Стигнавшъ връху Дунавътъ, той срѣщялъ фанта-стически чудовища, челоѡци въ пълнѣ дивость: той побѣдилъ първитъ, подчинилъ и укротилъ вторитъ. Боговетъ на този народъ сѣ естественнытъ силы олицетворены: слън-цето, облацитъ, огънятъ, клинътъ (*foudre*); земята е прѣд-ставена зимъ като единъ спящъ въ единъ пещерѣ женъ; слънцето ѣ отнема покрывалото, облацитъ ся женятъ съ слънцето. Едно божество, което ся не именува, види ся да е най-върховното. *Самодивитъ* и *Самовилитъ* повѣче-то отъ баснословнытъ сърбскы богове, ся нахождатъ и пеятъ въ тѣзи песни. Тѣзи песни описоватъ полскійтъ жи-вотъ. Най-проститъ на единъ раждающъ ся агрикултуркѣ успѣхы ся въспѣватъ като чудеса. Царѣе, които ся до-питоватъ до подданицитъ си и живѣятъ съ тѣхъ пріятел-скы, управляватъ единъ народъ на когото първитъ сѣ ви-ждатъ, да сѣ много кроткы. Расказътъ е простъ; нѣ има повторкы, които обемѣ 10-15 стиха. Ако и да липсова нѣкоя бляскавость на въображеніето на пѣвецътъ, тѣзи съ-чиненія обаче, ради еднаквостътъ, ради пространството и слѣдваніето на идентъ, сѣ по-горни отъ другытъ българ-скы песни. »

Тука списательтъ привожда единъ песень за да даде едно понятіе на читателитъ си, а тя е: *Свадбата на ху-бава Вжжана съ слънцето*.

« Отъ това видимъ, че тѣзи песень е като приказка, въ която народното простодушіе е пълно; между това и-ма и граціозны образи (описанія). Този състантъкъ, ако и да не е допълненъ, е обаче оригиналенъ; той очертава единъ пастирскѣ цивилизаціѣ, която трѣбова да възлѣзѣ до врѣмена отъ дълбока дрѣвность; славянското баснословіе ся намира, въ тяхъ, прѣобразено и смѣсено съ легенды

сѣвсмъ отличны, които ся не нахождатъ нито у Сърбытъ нито у Гърцитѣ.»

ОРФЕЙ (ОРПЕЙ).

Сѣкы знае, че най-постояннитѣ грѣцкы прѣданія поставятъ Орфея като жителъ въ Родопскытъ и Балканскытъ страны и че една часть отъ елинското племя прѣди да слѣзи въ Пиндскытъ подолія, ся спрѣло връху брѣговетѣ на Марицѣ; нѣкои песни отъ доспатопланинскытъ славятъ нѣкого си Орфена, искусенъ свирецъ, който обаюва (очаровава) народытъ, укротява нѣравытъ на варварытъ и прилестюва съ усъвършенствованіе на искусството си даже и злодѣющитѣ въздушны божества. Евридикыната легенда ся намира цѣла въ нѣкои отъ тѣзи песни. Орфеювата жена ся зове *Орфеница*. Свирецъ отива да придобие по срѣдъ хыляды прѣчки, връху които той възстѣржествува, благодареніе на малкытъ му *свирѣж*. Той загубюва Орфеница, намира ѿкъ и е принуденъ да ѿкъ искубны отъ Самовилитѣ и е доста честитъ да ѿкъ заведе на небето.»

«Въ еднѣ отъ тѣзи песни, Орфей ся описова като учителъ на чловѣческый родъ.»

Тука списательтъ привождя песенътъ, която ще четемъ на българскы слѣдъ малко врѣмя.

«Това ще е едно голѣмо откритіе тоестъ поемытъ връху Орфея повтаряны и въ нашитѣ дни, чтото г. Верковичъ ще срещне много невѣрници. Българското литературно дружество, на което ся подложихъ за испитъ тѣзи поемы, приема безъ двоеніе че Орфеювата легенда е жива още въ Родопѣ; нѣ Грѣцитѣ казвѣтъ че и това дружество ся интересува.

Науката не ще да стои дълго врѣмя въ незнаніе: въпросътъ е много важенъ и ученитѣ, които не глѣдѣтъ ни Панславизмътъ ни Еленизмътъ, нѣ трѣсѣтъ истиннытъ не ще ся забавѣтъ да го изслѣдовѣтъ.»

«Тѣзи бѣдны българскы страны сѣ още въ твърдѣ печално положеніе и трѣбовѣтъ имъ още много години за да излѣзѣтъ изъ невѣжеството; утешително е обаче, че тѣ поне желаятъ и го доказахъ на дѣло.»

«Данокътъ, когото си налагѣтъ за да поддържатъ училищата е колкото разумно толкова и патриотическо дѣло. Успѣхътъ ще награди тѣхнытъ усилия. Когато Бълга-

ритъ излѣзжтъ изъ апатіѣжтъ, въ която сж спали до сега, тѣ ще разбержтъ и одѣнятъ тѣхнѣтъ стары прѣданія, стойносттаж на сѣчкѣтъ тѣя легенды, които нѣй неможемъ да изучимъ напълно безъ тѣхъ, значеніето на тѣзи дрѣвны остатки, които тѣ сами можатъ да събержтъ. Родопа и (Балканѣтъ) Стара планина сж бѣле отечеството на Орфея, и люлѣжтъ на грѣцкото баснословіе, единъ отъ источниците на цѣлѣжтъ оуѣзи еленскѣ цивилизація отъ които нашѣтъ свѣтъ е живѣлъ. Тѣзи планини ще ни прѣдадѣтъ ли единъ день тайнѣтъ, които тѣ вардѣтъ отъ толксва вѣкове. »

Г. Д. Янколовъ.

Бѣснотата и побѣснѣлытъ кучета.

I.

Ума и прѣданиостѣта на кучето сж са обѣрнали вече на пословица. Куража, самоотрицаніето и вѣрността му сж тѣй забѣлѣжителны, щото хората сж списвали цѣли книги върху тѣхъ.

Като поченешъ отъ овчарското куче, което е първо образъ на цѣлата кучешка порода, до кучето на слѣпеца; въ кучешкѣя родъ прѣобладаватъ общежителны добродѣтели. Само мѣдрѣя слонъ, за който Мери ни е приказвалъ такива чудесны исторіи, може да са сравнява въ този случай съ кучето.

За зла честь обаче, това даровито животно съ сѣчкѣтъ си качества на ума и на сърцето, има единъ голѣмъ недостатѣкъ; то е изложено на една отъ най-ужасныѣ болѣсти: бѣснѣваніето.

Когато си помысли чловѣкъ за мжкѣтъ и страданіята на хората, които са хващатъ отъ тѣзи дяволека зараза, безъ двоумѣніе и вѣпрѣки всѣчкѣтъ добри качества на кучето, той бы са съгласилъ да са истрѣби сѣчката кучешка порода.

Нѣ понеже чловѣкъ никога не бы пожелалъ да пожъртува, отъ страхъ къмъ една случайна опасностъ, помощника си, който му е въ сѣщото вѣрѣе и другаръ и пріятель, за това той трѣба да познава поне симптомѣтъ

на болѣстѣта, за да може да прѣдузнава опасността и да ѝ избѣгва съ врѣме. Опитомняваніето на кучето води началото си отъ незапамятни вѣкове, нѣ и до днесъ хората не можѣтъ да са отгърватъ отъ лѣжливыѣ идеи за бѣснотата. Тѣзи дебелы заблужденія са срѣщатъ дори и между ученыѣ хора.

До сега хората вѣрвахъ, че бѣсното куче бѣга отъ водата: отъ това и нарѣкли бѣснотата *идрофобія* (водобоязнь). Това вѣрваніе обаче не е право, защото има случаи, когато кучето не само са не бои отъ водата, нѣ еше яде и пие както съкоги.

Ето какво говори за кучешката болѣстъ г. Парвилъ койго дълго врѣме е изслѣдвалъ този въпросъ съ повторителны и дългогодишны опыты.

Бѣснотата докарвала у кучетата, казвать, силно желаніе да хапять и възбуждала въ тѣхъ голѣма яростъ.

Това е голѣмъ прѣдразсѣдѣкъ споредъ г. Парвила, койго трѣба да са напусне съвършенно, защото този прѣдразсѣдѣкъ често кара хора да стоѣтъ при побѣснѣлы кучета, които никѣкъ не хапять, нѣ на които и милваніята можѣтъ да докаратъ смъртъ.

Наистинж, още въ началото на болѣстѣта, лигитѣ на кучето иматъ заразително свойство.

Първыѣ признаци на бѣснота у кучетата състоѣтъ въ мрачный правѣ и въ безпокойныѣ вълненія, които са показвать въ честото промѣняване на мѣстото и положеніето на животното.

Животното отбѣгва отъ господаритѣ си и са кріе, безъ да иска да хапи. То продължава да показва прѣдшнитѣ си чувства кѣкъ господаря си, а това трѣба да са помни. По нѣкой пѣтъ неговыѣ милванія ставатъ прѣкалены. То прѣгрѣща и ближе господаря си повече отъ другъ пѣтъ; освѣнъ това, когато болѣстѣта са усили побѣснѣлото куче прави голѣмы усилия да не ухапи нѣкого отъ тѣзи, които то обыча; при се това устата му са заплѣнятъ и лигитѣ му бывать заразителны.

Въ първый періодъ на бѣснотата по нѣкой пѣтъ у кучето са забѣлзва, между припадѣцитѣ на болѣстѣта единъ видъ блѣнуваніе. Кучето често скоква като да му са привижда нѣщо; може да са каже, че то вижда прѣдмѣты и

чува шумове, които съществуватъ само въ въображеніето му. То стои ту неподвижно и внимателно като да придебнува нѣщо, послѣ изведнѣжъ са впуска и почева да хапи нѣщо въ въздуха; ту са впуска съ яростъ и съ рижаніе срѣщу стѣнѣтъ и плѣтищата.

При по-голъмо усиление на болѣстѣта, безпокойствіето на кучето са усилива. То ходи, дохожда, върти са отъ единъ жгълъ до други и не може да са запре на едно мѣсто. Въ този періодъ то почева да показва по-голъма привязанностъ къмъ господаря си.

Ето що говори г. Парвилъ върху прѣдразсѣдка за страхуваніе отъ вода, за идрофобіята.

Много хора са лѣжатъ и държатъ при себе си побѣснѣли кучета само и само, защото ги гледатъ, че пийтъ вода. Тѣзи хора нека помнятъ, че бѣсното куче не са бои отъ водата. Далечъ отъ да са страхува отъ водата, когато му даватъ да пие, то са впуска на сѣдината и лоче ненаситно.

Въ първый періодъ на болѣстѣта кучето поядва по малко, нѣ скоро то почева да са отвръща отъ храната. като са покорява на голѣмата пужда да хапи, то почева да дере, да къса и да гълта сичко, щото му доле до устата. Когато сѣж распарали бѣсны кучета, въ тѣхъ сѣж намирали всѣкаквъ видъ остатъцы: вѣлна, камъни, плѣва и пр.

Щомъ са забѣлѣжи, че едно куче дере упорито постелкитѣ и другитѣ къщны дрѣхы, това куче трѣба да са прѣгледва.

Запѣвяніето са зема обыкновенно за знакъ на бѣснотата. Нѣ и това е едно заблужденіе. Кучето може да бѣде бѣсно безъ да са запѣня. Ето що говори за това г. Парвилъ.

Една отъ най-явнытъ чърты на бѣснотата е лаяніето. Віеніето показва твърдѣ много. Гласа бива жаловитъ и лаяніето нѣма обыкновенната звучностъ; то бива сыпливо, излазя изцѣло и прилича на віеніе. То е плачевно и страшно.

Другы характеристически знакъ на тѣзи болѣсть е това, че животно не са бои отъ страданіето и остава нѣмо подъ ударытъ. Удрай го, мъчи го, гори го, побѣ-

снѣлото куче не дава никакъвъ знакъ отъ болѣстъ или отъ нетърпение. Подай му едно нагорѣно жельзо, то ще са спусне на него съ яростъ, ще го ухапи и ще го остави на часа безъ да издаде гласъ. За вѣрване е, че чувствителността ослабва у побѣснѣлото куче; бѣснотата по нѣкогажъ достига до тамъ, щото го принуждава да са къса самичко. « Едно бѣсно куче, приказва Г. Тулей, въ припадкитѣ на болѣстѣта достига до тамъ, щото си изяде опашката дори до дѣното. »

Нека видимъ сега, какво дѣйствиѣ произвожда бѣсното животно врѣзь другитѣ животны, и наопаки.

Когато болното куче съзрѣ друго куче, то употребява сичкыгѣ средства да са хвърли врѣхъ него, и като го стигне хапи го съ голѣма яростъ. Това сѣщото са случава и съ другитѣ бѣсны животны, когато срѣщнатъ нѣкое куче. Щомъ съгледатъ бѣсното животно, сичкыгѣ животны са отчайватъ и го нападатъ; въ такъвъ случай коня са бори съ краката и збытъ си; быка и овена съ рогата си; а мирната овца съ главата си.

Побѣснѣлото животно най-много са впуща на онѣзи животны, които му сѣ прѣдали бѣснотата. Така единъ конъ, на когото были присадили бѣснотата отъ овца, показалъ са до толкова бѣсенъ, щото си покѣсалъ кожата на краката съ збы. Този конъ не са раздражнявалъ прѣдъ кучетата, нѣ щомъ му са прѣдставяла овца, той са разярявалъ и въ единъ мигъ раскѣсвалъ бѣдното животно.

Когато болѣстѣта достигне до най-высокъ степенъ на развитіето си, фізіономіята на кучето става страшна. Очитъ му блещатъ съ таквази свѣлина, която внушава страхъ и ужасъ дори и тогава, когато го гледаме прѣзь рѣшетка. При най-малкото подразнюване, то са хвърга къмъ васъ, като издава своето страшно віеніе. Ако е вързано, то грызе веригата и си чупи збытъ отъ нежъ, слѣдъ което то пада въ съвършенно изнеможеніе; послѣ то пакъ са събужда отъ дълбоката апатія, скача и са прѣдава на новы припадѣцы.

Бѣсното куче изнайнапрѣдъ са хвърга врѣзь сичкыгѣ живы сѣщества, които му са случатъ на пхтя, като прѣдпочита сѣкоги кучето отъ сичкыгѣ другы животны и

животинытѣ повече отъ чловѣка. Едно куче при чловѣ-
ка е сѣкога прѣдохранително средство отъ бѣснытѣ ку-
чета. Когато гнѣва и борбата истощатъ силытѣ на куче-
то, то тръгнува напрѣдъ, като полита, съ наведена глава,
съ повиснала опашка, съ заблуденъ погледъ, съ отворе-
ны уста, отъ които са издава синькъвъ языкъ, омацанъ
съ прахъ. Въ това състояніе то не е толкова опасно;
нѣ се пакъ намира въ себе си сила да ухапи онѣзи, кои-
то му са паднатъ на жбытѣ.

Като умира отъ само себе си, бѣсното куче умира
отъ параличъ и отъ задушаваніе. Отъ него трѣба да са
пазимъ и до послѣдната минута, защото и тогава, когато
са види да е умрѣло, и тогава то запазва инстинкта да
хапи и наистинж ухапва.

II.

Сичкытѣ болѣсти сж лошевы, нѣ нѣкои отъ тѣхъ бы-
ватъ страшны, двойно страшны, защото не само че сж
бързы и опасны, щото лѣкарското искусство не е въ съ-
стояніе да ги убори, и чловѣкъ става въ кѣсо врѣме
плѣчка на сигурна смъртъ; нѣ още, защото сж облъчени
въ една необяснима таинственностъ, която поражава лѣ-
каря съ страхъ и замръзнуване прѣдъ голѣмытѣ и бързы
усѣхы на злото, безъ да му обясни колко-годѣ какъ
става туй тѣй. Какво отношеніе може да има между е-
дна твърдѣ незначителна причина и толкова страшны по-
слѣдствія?

Между тѣзи нещастны случаи, на които е подложенъ
чловѣческыя животъ, болѣстыта нарѣчена *побѣснѣваніе*
заема безъ друго първото мѣсто. Често сж са виждали
чловѣцы ухапаны прѣды два, три, или и шесть и деветъ
мѣсеца отъ побѣснѣло куче; раната или ухапаното отко-
лѣ са е минало и хората сж забравили това малко неща-
стіе; подыръ туй обаче дълго врѣме, а че и по-късно,
ухапанный чловѣкъ стънува нѣщо лошево; на мѣстото дѣ-
то е былъ ухапанъ, усѣща болкы, които прѣминаватъ
въ главжтѣ, и изведжж са показватъ въ него бѣлѣзы
отъ най необяснимытѣ въ медицината, сир. почева да са
бои отъ водата, когато ѣж види; жаждата го мѣчи, нѣ не
може да піе, защото доближаваніето на чашата до устни-
тѣ произвожда въ него най-страшны потрясенія; той са

бон не само отъ водата, нъ и отъ сичкытъ водны тѣла. Тѣзи потрясенія не само сж просто мѣченіе за горкыя страдалецъ, нъ и знакъ на сигорна смърть; защото до сега сичкытъ почти случаи отъ бѣснота сж имали злополученъ свършакъ; въ два три деня отгорѣ болныя е ставалъ мъртво тѣло. Любопытно е обаче, че когато бѣсныя чловѣкъ носи въ себе си смъртьта, сичкытъ му почти умственны способности сж въ добро състояние. Когато по прѣстанатъ потрясеніята, или подыръ усиліята да піе вода, пулса бие като у здравъ чловѣкъ, не чевръсто; тѣлото не усѣща ни огънь, ни студенина; чувствованіето и движеніето бывать правилны; чловѣка е въ цѣлъ умъ, говори, разсжда, ходи на крака, служи са съ рѣцѣтъ си и остава тѣй до дѣто стигне *часа на смъртьта*.

Случвало са е, щото бѣснытъ при умираието си да бждѣтъ въ най-бистръ умъ; отъ тука става явно, че бѣснытъ хора не ставатъ ядовиты и не гледатъ да хапятъ другытъ хора, както погрѣшено са мысли; а свързваніето на побѣснѣлытъ съ веригы като луды, както е бывало испрѣди, не е нищо друго освѣнъ варварство на старытъ врѣмена.

За добра честь тѣзи болѣсти сж твърдѣ рѣдки у хората; има лѣкари, които въ живота си не сж виждали освѣнъ единъ или два случая отъ бѣснота; за туй нѣкои отъ тѣхъ сж отричали сжществуваніето на бѣснотата у хората, като сж увѣрявали, че това е слѣдствіе на едно уплашено въображеніе и че ухапваніето отъ побѣснѣло куче не вреди никакъ. Тѣзи идея е лъжлива, и може да ны направи още по-небрежливи за нашето прѣдпазваніе отъ кучетата. За да покажемъ колко е опасна тѣзи болѣсть и колко е пужно да са прѣдпазваме отъ кучетата, ный ще приведемъ единъ случай отъ побѣсняваніе, който случай е забѣлжилъ покойный Д-ръ Барашъ прѣди нѣколко години въ болницѣтъ за дѣца, въ Букурещъ. Случая е едно 10—11 годишно побѣснѣло момиче.

Това момиченце, дщерка на единъ слуга въ една голѣма къща, было ухапано още на Колада отъ едно малко съсѣдско куче; кучето было бѣсно и малко подыръ ухапваніето умрѣло отъ само себе си. Слѣдъ нѣколко дни ранытъ оздравѣли и момичето было здраво 3 мѣсеца, до

30 Марта. Въ това време то поченало да сънува страшни сънища, да усеща болки на ухапаното място, и незабавно следъ това са показали на него страшнытъ бълъзы на бѣснотата. Подиръ два дни довеждатъ момичето въ болницата. Въ това време момичето твърдѣ малко яло и никакъ не пило, защото видѣтъ на водата му докарвалъ голѣмо потръсваніе въ тѣлото. Пулса отивалъ полека (75 удари въ минутата). Отъ време на време горкото момиче са задушавало и подъ языка му са забѣлѣжили двѣ малки мѣхурчета, пълны съ бѣла жидкость. Д-ръ Марошери е писалъ за тѣзи мѣхурчета и ги гледа като постояненъ бѣлѣгъ на бѣснотата. По насъ хората иматъ извѣстіе отъ тѣзи мѣхурчета и казватъ даже, че понеже въ тѣхъ са съсредоточава бѣснотата, тѣй трѣбва да са отръзватъ. Марошери казва да са изгарятъ съвършенно. Това направилъ и Д-ръ Барашъ съ момичето; той му далъ и други лѣкове, нъ сичко было напразно. Злото растѣло. Недѣля было когато тежкото дишаніе стигнало до такива размѣры, щото бѣдното момиче не могло да търпи да сѣди въ кѣщи и поискало да излѣзе на чистъ въздухъ. Отъ този часъ то вече нерачило да легне и сутринята въ понедѣльникъ умрѣло въ цѣло съзнаніе. Това момиче не показало никакъвъ знакъ отъ яростъ или воля да хапи.

Каква е прочее тая страшна отрова, която влиза въ човѣчeskото тѣло, чрезъ ухапваніето на побѣснѣло животно, която *спи тамо мѣсеци и години* и следъ време, безъ да има нѣкоя позната причина, разбужда са съ нечута бързотія, и убива тѣлото въ два три деня? Има наистинж и други прилѣпчивы болѣсти, които можѣтъ да сиятъ за дълго време въ тѣлото; напр. черната тежка болѣсть, чумата, сипаницата и пр. не нападатъ изведнѣжъ на човѣка, щомъ ги приеме отъ другиго, нъ едвамъ следъ 7, 14, 21, 28, 42, дни. Прѣзъ сичкото това време човѣкъ носи чумата или тежката болѣсть въ крѣвта си, ако и да не са е показала още на явѣ, и бива здравъ както сѣкоги; нъ никогѣ, (освѣнъ отъ бѣснота) ный не намираме тѣзи періодически сънове или мжтенія на болѣстѣта да са продължаватъ цѣлы мѣсеци. Тука е необяснимата тайна. Отъ друга страна разсичаніето на тѣлото следъ смъртѣта, доказва, че тѣзи конто сѣ уирѣли

отъ чума или отъ тѣжка болѣсть (Typhus) сѣ имали нѣщо развалено въ тѣлото си; въ умрѣлытъ отъ бѣснота, разсичаніето на трупа не ни разяснява нищо.

Нѣ ако медицината не може да изцѣри бѣснотата, тя дава поне срдства за да са прѣдопрѣди тѣзи страшна болѣсть. Задачата на будущата медицина ще състои въ прѣдопрѣжданіето, а не въ цѣреніето на болѣститѣ. Прѣди да доде *Женнеръ* всѣка година въ Европа умирахъ съ стотины и хиляды дѣца и хора отъ сипаницата, при сичкото стараніе на докторытъ да имъ помогнатъ, защото медицината не знаеше още да прѣдпази хората отъ сипаницата чрѣзь присаждане. Ако прочее до днесъ не са е намѣрило нѣкакво лѣкарство срѣщу бѣснотата, намѣрили сѣ са обаче игіено-полицейскытъ мѣрky, сѣкадѣ въведени (освѣтъ въ Турско), щото едно бѣсно куче да не прѣдаде бѣснотата въ единъ день на стотина другы и да даде мѣсто на най-страшното зло въ пазвата на челоувѣческото общество. Прѣзъ години-си Д-ръ Буденъ въ рапорта си къмъ фр. Академія, доказваше, че Европа поддържа едно стадо отъ 40,000,000 кучета съ разноси 5,000,000,000 фр. на годината, за да хапятъ и уморяватъ сѣка година 500—900 души съ бѣснотата си. Ученныя докторъ не намира друго срдство за изцѣленіе на злото, освѣтъ истребваніето на кучетата.

III.

Болѣстьта бѣснота е слѣдствіе на една особенна причина. Когато бѣсното животно ухапи друго животно или челоувѣка, раната бива смъртоносна, защото въ неѣж оставатъ отровнытъ лигы на животно; подыръ много врѣмѣ този зародишь почева да са развива и бѣснотата става явна. Първытъ бѣлъзи на болѣстьта сѣ раздраженіето въ грабнакя и въ мозъга, въ дыхателнытъ и пищеварителнытъ органы. Забѣлъжителното въ тѣзи болѣсть е това, че отровата не дѣйствова всѣкоги еднакво. Когато сравнимъ наблюденіята на докторытъ врѣхъ бѣснотата, ный ще намѣримъ, че бѣлъзытъ на болѣстьта сѣ различни. Освѣтъ това и анатомическытъ измѣненія на организма не биватъ сжщитѣ въ различни лица.

Слѣдъ 15, 30, 40, по нѣкогажъ и слѣдъ мѣсецы, раната почева да работи; ухапаното мѣсто захваща да бо-

ли, да са надува, да са зачервява и да испуща желта вода. По нѣкогажъ бѣснота са показва и безъ да са съглежда измѣненіе въ ухапаното мѣсто. Изъ най-напрѣдъ болныя усѣща болѣзны, тяжесть въ главата и штрѣканія въ слѣпытъ очи; той не може да спи, лицето му бѣва распалено, образа му са измѣнява и челоуѣка става, печаленъ, неспокоенъ, раздражителенъ, гнѣвливъ и упоритъ. Той самъ не знае какво да прави. Той е изложенъ на привиденія; той трепери и са свива по сичкото тѣло; жаждата го мѣче и грѣдитъ му горѣтъ. Подига му са да бѣлва, сичкото му докарва отвръщеніе. Той усѣща болѣзны въ цѣлыя грабнакъ и едно нетърпимо стягане прѣзъ корема. На врѣмени у мѣжето са забѣлзва силно напръженіе на дѣтороднытъ части.

Въ това сѣстоаніе на болныя бѣснотата става явна. Щомъ съгледа вода или друга нѣкоя жидкость, болный захваща да са бои и да трепери. Зема чашата, туря ѣкъ до устнытъ си, нѣ на часа трѣпки побиватъ тѣлото му, очитѣ испѣкватъ и мишцытъ му са свиватъ. Гърлото и грѣдитъ му са свиватъ, като да искатъ да го задушѣтъ, и болныя не може да преглѣтне. Тѣзи припадѣцы дохождатъ и отъ другы причины, като отъ шумненіето на въздуха, на водата, или отъ лѣскавината на тѣлата. Тѣ са повтарятъ отъ врѣме на врѣме и са продѣлжаватъ повече и повече. Тѣ захватѣтъ да ставатъ по-силны и болныя е принуденъ да бѣга отъ присѣдѣствующихтъ. Въ тѣзи злы часове очитѣ на болныя са размѣжѣтъ, лигѣтъ му текѣтъ изобилно и той бѣдныя скача на около си, като си скѣрца зѣбытъ. Когато припадѣка замине, болныя са оплаква, че главата го боли и че вѣтрѣшностьта на тѣлото му горѣ. Не са минава много и той пакъ подпада на сѣщѣтъ припадѣцы. Вѣлненіето не прѣстава и трѣпкѣтъ не прѣминаватъ; той захваща да бѣлва и да са уригва; пулса бѣе полека и едвамъ са усѣща. Студентъ потѣ избива тѣлото и болѣстьта изново почева да го задушѣва; на третѣя день болныя почива.

Лѣченіето на бѣснотата не става изведнѣжъ. Първото нѣщо, което трѣба да са стори въ този случай е да са изгори раната, тѣй щото да са унищожи зародиша на отровата. Ухапаното мѣсто трѣба да са мѣе често и по-

дыръ това да са изгаря съ едно нагорѣщено жѣлѣзо. Изгарянето на раната трѣба да бѣде съвършено, защото въ противенъ случай най-малкото небръжење може да доѣра печалны слѣдствия.

ИЗВОРЪТЪ НА БЪЛОНОГАТА.

— 0 —

Помежду Ибипча и Хермандин на пѣтътъ има единъ чешмѣ, която ся казва: *Акз балджрз чешмеси*, за неѣжъ живѣе въ народѣтъ слѣдующето прѣданіе:

Видишь ли долу въ полето
Дѣт' ся мѣржѣтъ, чернѣтъ
Дестина дръвѣ вѣрбовы? —
Тамъ было село Бисерча,
Въ стары години, отколѣ;
Тамъ са родила, живѣла
Мамина мила Гергана.

Гергана пиле шарено,
Гергана кротко агненце,
Кат' бисеръ между мѣниста
Тѣя была между момѣтъ;
Първо ѣ либе Никола
Вакло огыче прѣдъ стадо
Помежду селскы иргены!

Гергана еще Никола
Двамата лика прилика
Като два стърка аглика;
Двамата млади зелены
Единъ за другы родены,
Единъ у другы влибены,
Влибени вѣрно, примѣрно.

Либилъ Никола Герганъ,
Либилъ ѣж и ѣж задирилъ:
Заранъ и вечеръ по изворъ
По хорѣ всякъ недѣлѣжъ,
По тѣкы всякъ прилукъ,
И по сѣденкы всякъ ношъ.

Было то вече посрѣдъ ношъ
Съдѣникытъ ся разиждатъ,
Праща Никола дома и
Своиѣтъ милѣ Герганѣ,
Киткѣ и цвѣте поиска.
Герганѣ тихо говори:
Късно е, либе, за киткѣ;
Мѣсечинка си залѣзе,
А пѣтли не сѣ попѣди —
Врѣме е сега потайно,
Грозна, невѣрна полунощъ;
Звѣзды блѣщукать надъ нази
Вѣды прилитать край нази —
Змѣеве змѣйскы духове
И самодивы ношянкы
Ще видять ще ни завидять; —
Китка ся дава за обычъ
Кога ся зора зазори.
Въ зоры е кытка крѣвена.
Утрѣ ти кытка готова.
Дигни са рано да станешъ
Утрѣ на нивѣ да идешъ,
На изворѣтъ мя почакай,
Быволы до кѣд' напоишъ
Азъ съ бѣлы мѣнцы ще дойдѣ
За прѣснѣ водѣ студенѣ,
Ще ти дамъ кыткѣ кыченѣ
Отъ мое чело на твое
Съ тебе за мене да бѣде....

Чернѣ имъ честиѣ горкытъ,
Черна вѣда гы подслуша,
Подслуша та имъ завидѣ
На зло гы око мѣрнѣла
Сторила да гы погуби
Рано рѣнила Гергана,
Станѣла та ся омыла,
Прѣдъ иконы ся прѣкрѣсти
Тихо ся Богу помоли.
Роснѣ е кыткѣ набрала
И ѣѣ на чело забрала.

Дига кобилцѣ на рамо,
Та си на изворъ отива.
Не сваря тамо Никола
Нѣй сваря бѣлы чаджры.
Нощъ е везиръ пристигналъ
Съ войскѣ си тука застанѣлъ.

Гергана водѣ налива,
Бѣлы си крака измыва,
Везиръ прѣдъ чаджръ сѣдѣше
Гледалъ Гергана, чудилъ ся, —
Чудилъ ся хубость таквази
Дѣ ся е зела на село.
Гледалъ иѣ везиръ, сматрѣлъ иѣ,
И отъ сърце иѣ поревнѣлъ.
Допраща слугы выка иѣ.

Везиръ и думѣ подума:
Българко, млада дѣвойко,
Що ми си рано ранила
За прѣснѣ водѣ на изворъ?

— Рано съмъ, аго, ранила
За прѣснѣ водѣ студенѣ,
По-рано да си ошетами.....
Тейко ми стара старія
Бърза на нивѣ да идеми.

— Ходиши ли, млада дѣвойко,
Ходиши ли и ты на нивѣ,
Да гориши лице сиѣжано,
Да косиши рѣцѣ нѣжаны? —
Ты не си за туй родена,
Нѣй си родена, дарена
Бѣла ханѣма да бѣдешъ,
Все по чардаѣы да ходиши...
Я хайде бѣла Българко,
Хайде на Стамбулъ да идими,
Дѣто ще шеташъ на другы,
Другы на тебе да шетати.

— Добрѣ съмъ, аго, азъ тука
При старый бащѣ и майкѣ,
Менѣ не тежи ми шетнята.
Отъ както съмъ ся родила,

Все тѣй съмь расла, порасла,
Кога по нивѣ, по лозіе
На старѣ бащицѣ на помощь,
Кога пакѣ въ кѣщи да шетамъ
На милѣ майкѣ отмѣнѣ.

— Ще дойдешъ, бѣла Българко,
Ще дойдешъ съ мене на С-мбулъ
Ще дойдешъ друго не бѣва.

— Живѣ да си, аго, не дѣй мя!
Какъ ще оставиѣ бащѣ си,
Майкѣ си какъ ще заминѣ?

— Туй ли ся грижишь и мѣлвишь?
Не щѣшь ли и тѣхъ да зедемъ,
Да ги заведемъ съ нази си?

— Мили ми, аго, ливады;
Свидна ми мала градинка!

— Ливады искай отъ мене,
Все по ливады да ходишь,
Какъвѣто искашь градини
И цвѣта вѣтрѣ всякакъвѣ...

Жално въздѣхнѣ Гергана
Умилно думѣ подума:
Нѣма тамъ, аго, по вази,
Нѣма тамъ стѣны такъвѣзи
Зимѣ съсъ здравецѣ обрасли,
Лѣтѣ съсъ сивѣ лилякѣ;
Нѣма тамъ бѣло кокыче,
Ни тамъянушкѣ джхавѣ
Между кѣдравѣ шубрѣчкѣ;
Въ поля чернокѣ агликѣ
На всяко рано пладнище —
Златѣ мензохарецѣ въ равнище,
Ни аленѣ божурѣ въ странище.....
Въ моѣкѣтѣ малѣ градинкѣ
Доста е мени що имамъ
Всякакъвѣ ружѣ шарены,
Шарены жълто, алени,
Дребенѣ босилецѣ черночѣкѣ,
Синѣ кремѣкѣ, жълтѣ латинкѣ,
Бѣлѣ кремѣкѣ чисто сребренѣ,

Бисерно, росно леденче,
 Кръхкж върбицж клонатж
 Стволястж камж рѣхатж,
 Червенъ седѣнко вечеренъ,
 Синкавы роклы раници,
 Карамфилъ зименъ и лѣтенъ,
 Ширбой ми кычестъ ператенъ
 И моравъ стратулъ бархатенъ....
 Тѣзъ живы цвѣтъ нѣма гы
 Въ вашитѣ, аго, градины!
 Тамъ всичко расте на сляж
 И дѣто расте тамъ пѣне...
 Хубаво всичко на село,
 Охълно, аго, на волж!

— Хубава, млада Българко,
 Защо си толкозъ глупава!
 Склони ты само да дойдешъ
 На Стамбулъ да тя заведж:
 Да видишь дѣ е хубаво,
 Да познашь що е охълно!
 Азъ ще заржчамъ, щомъ идишь,
 Да ти изградятъ градины
 Каквыто искашь, дѣто щешъ.
 И ще направжж за тебе;
 Въ градины новы сараи
 Съсъ дванадесетъ каѣи
 Съ триста прозорцы джамли.
 Съ мандеры ще гы обградж,
 Съ ястжцы ще гы обреджж,
 Съ дюшецы ще гы постелжж
 Да съдишь на тѣхъ да гледашъ
 До дѣт' ти видятъ очитѣ...
 — Стамбулъ е, аго, за мене
 Тука дѣто съмь родена,
 А най-хубавы сараи
 Тамъ онзи мойтъ башинъ домъ.
 Що ми сж много капи
 Когато могж отъ едни
 Да ходжж и дохаждамъ?
 Що ми сж триста прозорцы

Когато могъ всякога
Да гледамъ деня слънцето
И вечеръ ясенъ мѣсечка,
Съ мильоны звѣзды около!
Каквы по свѣтлы сараи
Отъ тѣхъ небесны сводове?
Каквы по-добры миндери
Отъ тѣхъ зеленъ моравъ!

— Младо, безумно момиче!

Ты еще нищо незнаешъ,
Мене повѣрвай, послушай
Да си намѣришь късметьтъ:
Бъла ханъма да станешъ,
Злато, копринъ да носишь,
Въ свѣтлы харемы да сѣдишь,
Жыты жытицы да нижешъ
Размѣсомъ съ дребенъ маргарецъ.

— Хубаво, аго, живъ ми былъ,
Но азъ съмъ проста селяцка,
Не ми ся драгы харемы,
Нито свилены прѣмѣны;
Не искамъ жыты жытицы,
Не искамъ дребенъ маргарецъ.
Стига ми това що имамъ:
Тѣхъ огърлицъ мѣниста
И този плетенъ косичникъ...
Най подиръ, аго, знаешъ ли?
Ако не знаешъ да знаешъ:
Азъ съмъ ся кледа, закледа
И клетвата ми върна е.
Първото ми либе Никола
Първо вънчило той ще е....

— Колко си проста, безумна!

Та що е твойтъ любовникъ
Прѣдъ мене и прѣдъ властѣтъ ми?

— Прѣдъ тебе, аго, нищо е;
Но за менъ, знаешъ ли, всичко е;
Волижъ азъ него та него....

Волишь ты него та него,
Отвърни везиръ сърдито,

Но своѣхъ волѣхъ ты нѣмашь,
 Мойта е воля надъ тебе;
 Господарь азъ съмь надъ тебе,
 Азъ ще ти бѣдѣ ступанинъ...

Гергана думѣ подума:
 На животъ ми си Господарь
 Но на волѣхъ не ми си;
 Безъ волѣхъ ступанъ ставашъ ты
 На мрътво сърце студено...

Смая ся везиръ съ Герганъ,
 Вѣрность въ любовь ѝ почете;
 Пуснъ момѣхъ свободнъ
 И надари ѣхъ богато;
 Послѣ за помень порѣча:
 Изворътъ чешма да стане.

* *

Дюлгери чешмѣхъ градили,
 Въ село ся дума расчуло,
 Че сѣхъ Герганъ вградили.
 Истинѣхъ было, тѣхъ станѣхъ.
 Залинѣхъ мома Гергана,
 Като листъ рано ознобенъ,
 Залошѣхъ, еще закрьѣхъ
 Кат' ранѣхъ босилякъ въ засухѣхъ.
 Крьѣхъ Гергана на крака
 Нѣщо ми до три мѣсеца,
 Легнѣхъ Гергана на дрехы....
 Ходи Никола дохожда,
 Води ѝ врачкы, знахари,
 Съ разны ѣхъ былкы цѣрихъ,
 Отъ нищо не ѝ прѣйде.
 Годинѣхъ врѣме не сключи
 Богу душицѣхъ прѣдаде....
 Сето ѣхъ село пожали
 И всичкы сѣхъ ся събрали,
 Всякой свѣщницѣхъ запали....
 Моми ѝ вѣнцы исплели
 Момци ѝ гробникѣхъ сковали....
 Отъ кѣщы кат' ѣхъ дигнѣхъ,
 Редѣхъ ѣхъ по редомѣхъ носили

До тъменъ гробъ ѿ занесли,
Занесли тамъ оставили

Никола върнѣ либовникъ,
Рано ранява у вторникъ
Та си на гробътъ отива,
Съ бѣлъ таманъ гробътъ прикадилъ,
Съ руйно го винце поприлѣлъ,
И вошеницѣ запалилъ.....
Върнѣлъ ся отъ гробъ Никола,
Но не ся върнѣлъ дома си,
И до день днешенъ нѣма го.....
Счува ся само дълбоко
Цафарата му тъмната
Тѣжно да свири и тѣтне,
Кога ся вѣсти Гергана,
Тамъ на чешмѣтъ сѣднѣла
На мѣсечикѣ да преде.

ОПИСАНІЕ

На Древнѣ или Старѣ Македоніѣ.

БАЛКАНСКИЙ ПОЛУОСТРОВЪ.

Отъ тритѣ най-голѣмы полуострова на Южнѣ Европѣ, онзи който лежи къмъ истокъ и повече къмъ югъ, като започенва отъ 45° и свършва почти на 36°, е Старопланинскій или Балканскій полуостровъ 1). Той има образъ на тригълникъ, на който основата ся намира на сѣверъ, а върхътъ му на югъ. Балканскій полуостровъ който е по-голѣмъ отъ апенинскій (италианскій), що е

1) Гърцитѣ наричатъ днесъ този полуостровъ Гръцкій или Еллинскій когато по-добрѣ можеше да ся нарече Словенскій, но като обыкновенно полуостровитѣ носятъ имената на прѣобладающитѣ въ тѣхъ планины право е да ся казва Старопланинскій а по-лесно и по-общепотрѣбително Балканскій.

на срѣща му, а по-малѣкъ отъ пвирійскыйтъ или пиринейскыйтъ; естествено е раздѣленъ на три неравны страны или мѣстности, които постепенно ся стѣсняватъ отъ сѣверъ къмъ югъ. Първата страна е оная що е на сѣверъ отъ Старѣ планинѣ, отъ Спачъ и отъ Шаръ и ся е наричала въ старо врѣме Горня и Долня Мизія, а сега Сърбія и Българія. Вгората страна е онази що е на югъ и ся нарича собственно Гръція или Елада. А третя е онази страна що ся намѣрва между двѣтъ първытъ и ся казва Македонія.

ПРОСТРАНСТВО И ПРѣДѢЛЫ НА МАКЕДОНИЈЪ.

МАКЕДОНИЈЪ, който въ разны врѣмена разны народы сѣ заселили, изъ начало е была доста малка, до когато най-старитѣ ѣ жители Македонци прѣвзмогнали и завладѣли много мѣста отъ Илирійѣ, Ипирѣ, Тессаліѣ, Гръціѣ и Тракиѣ, които влѣзли въ съставъ на Македонскыѣ държавѣ, която за малко врѣме владѣла много мѣста и въ Африкѣ и въ Азіѣ.

Името Македонія ся срѣща най-напрѣдъ въ Геродота, който нѣколко пѣти казува просто Македонія а веднѣжъ Македонида т. е. Македонска земя. Прѣди него Омиръ ѣ нарича *Имаѳія*, а отъ Византійцитѣ Константинъ Багрянородный ѣ нарича *Макетія*. 2)

2) Споредъ баснословныѣ Гръcky сказанія, Македонія ся нарѣкла ужъ отъ Македона сынъ на Оспида, който много пѣти придружавалъ баща си въ военныѣ му походы и най-послѣ останѣлъ въ тѣѣ странѣ, която и получила названіе отъ неговото име.

А споредъ насъ названіето на тѣзи думѣ трѣба да ся търси въ кореньтъ *макос* и *микос* което става отъ първото значеніе на глагола *мѣкиѣ* (измѣкнуватъ и измѣчатъ), отъ което *измѣченъ* значи *бойлія* по турскы, т. е. сѣ высокъ растѣ и *долгъ* което значи и грѣцкото *макрѣс* и *макрѣс* отъ *макос*, и тѣѣ Макетія, и Македонія ще каже страна или мѣсто което населязатъ чловѣцы сѣ высокъ растѣ, *измѣчны*, *долгъ*, което ся подтвердява еще и отъ това дѣто ся споменува че между жителитѣ на Македоніѣ имало едни които ся наричали *Долонъ* (долонгы) т. е. Долгы — дългы, споредъ както ся срѣща въ Омира и у други стари грѣcky писатели *доми-*

Ако земенъ на право думѣтъ на Геродота ще разберемъ че матката, тъй да кажемъ, на Македоніѣ първоначално съставляли мѣстата които лежатъ между рѣкытъ що ся казвали въ старо врѣме Аліакмонъ и Лудія 3) а сега ся казватъ Быстрица (Индже кара-су) и Колодѣй (Кара-азмакъ), но ако издиримъ по-внимателно ще забълъжимъ че въ нейъ влѣзвала еще и всичката равнина на истокъ край морето. А по късно, въ крайтъ на Персійскытъ войны, въ врѣмето на Александра нареченныйтъ Гърколюбъ, Македонія ся распрострѣла на югъ до Олимпъ и Камвунійскытъ планины, (вижъ за тѣхъ по-долу), които ѣхъ дѣлѣли отъ Ипиръ и Тессаліѣ, а къмъ истокъ до рѣкъ Струмъ, която была тогазы прѣдѣлъ на Македоніѣ къмъ Тракыѣ; на сѣверъ пакъ, ако и да не были добръ опредѣлены прѣдѣлитъ, Македонія ся простирада до Пѣонійскыйтъ градъ Доберъ (Довирос) 4) и къмъ западъ до Пелагоніѣ, дѣто ѣхъ дѣлѣло отъ Илیریѣ нѣкое мѣсто на-

хос за долины. Колкото за думѣтъ *долихос*, *макос* и *микос* грѣцкы ли сѣ или Българскы доста е да ся обърне внимание на тѣхноло распространіе въ языкътъ Грѣцкый и Българскый еще и въ другытъ Словенскы нарѣчія. Споредъ насъ и тѣзи думы както и толкозы другы потвърждаватъ тождеството на Грѣцкый языкъ и Словенскый и онова което мнозина отъ историцитъ не зематъ въ внимание, че сѣществованіе на Грѣцкый народъ въ Балканскый полуостровъ е немислимо безъ присѣтствіе на Словенскый.

3) За тѣзи рѣкы ный ще говоримъ по-долу като дойдемъ за рѣкытъ на Македоніѣ, но тука не можемъ да не посочимъ названіе-то *Лудія* на онѣзи които отричатъ присѣтствіе на Словенскы народности по тѣзи страны въ най-древниѣ врѣмена. Геродотъ 7,127 именно казува: « *между Лудіо те потаму ке Аліакмонос и урису-сі имъ тинъ Воттіаіда ке Македонида ис тавто рееврон то идор симмісионтес.* » А туй Лудія названіе като не е Грѣцко ни Шкыпетарско а е чисто Българско, дава най-първото свидѣтелство за Словенско происхождение на старытъ Македонцы.

4) *Довирос* доберъ и добъръ былъ градъ въ Пѣонія близу до който е днесъ *Дорилъ* въ Карадачко. За него споменува Тукыдиадъ (2, 98, 99 и 100) еще и Геродотъ и другы.

Че и това име о Словенско не може да има никакво сумнѣніе, да и самото названіе на планинитъ на който лежалъ той намъ ся

ричано Пилонъ, на единъ отъ клоновѣтъ на Шаръ планинѣ :

И тая была собствено Македонія прѣди Филиппа. А подиръ Филиппа и во врѣмето на наслѣдницѣтъ му царю, както и въ врѣмето на Римленѣтъ, раздѣлена на четири дѣла тѣя имала за прѣдѣлы на сѣверъ, подиръ завоеваніето на Пѣоніѣ 5), Шаръ планинѣ, Спацъ или сѣверный Орбѣлъ, Скомѣ или Скомбрій, подъ коѣто ся разбиратъ днешныйтѣ Гурбетска планина, Витоша и Рыла, и еднѣ часть отъ Старѣ планинѣ (Емос, Балкан). Кѣмъ истокъ, подиръ завоеваніето на мѣстата между Струмѣ и Нестѣ или Местѣ, Македонія е имала за прѣдѣлъ послѣдныѣтъ рѣкѣ, която ся казва днесъ Кара-су, устіето на коѣто было граница между Македоніѣ и Тракіѣ, послѣ Родопѣ или Доспатъ до онѣзи точкѣ дѣто ся съединява съ Скомѣ и Старѣ планинѣ. Кѣмъ югъ, подиръ привземаніето на наричанныѣтъ Халкыдійскый полуостровъ, имала за прѣдѣлъ Пиндѣ планинѣ, Камвунскыѣ планины и Олымбъ и десныйтѣ брѣгъ на рѣкѣтъ Пѣніѣ или Пиніѣ (Саламврія) отъ тѣсныйтѣ ѣ проходъ прѣзъ Темпытъ до устіето ѣ. Най-послѣ кѣмъ западъ отъ най-напрѣдъ, въ врѣмето на Филиппа II — Охридското езеро, а послѣ во врѣмето на Филиппа III и на Римленѣтъ — Адриатическото море отъ Драча (Дурацо) до Пепылишиѣ (Пепуліхн) и Желѣднѣ (Желуднѣ) рѣкѣ, която ся казва и Дринъ, а споредъ другы еще по-далечъ отъ Лѣжъ (Лиссос) до Орикѣ. А во врѣмето на Александра великаго широкото македонско царство ся е простирало вече извънъ предѣлытъ на Европѣ, до най-далечныѣтъ страны на Азіѣ и Африкѣ.

вижда и то Словенско. Тукувадъ най-напрѣдъ а послѣ и другы ѣ наричатъ *Керкыли* което е явно Черкыли т. е. Черна, споредъ както е испослѣ наречена *Мела* по грѣцкы, и сега *Кара-дагъ* по турскы, но за това ще говоримъ по-долу.

5) Пѣонія сѣверна обземала днешныйтѣ мѣста на Кумановското, Велеското, Нѣготинското и часть отъ Щипското окрѣжія. Пѣонія источна обземала цѣло Щипското окрѣжіе. Пѣонія срѣдня или централна обземала Струмиичкото днесъ и Радовишко окрѣжіе. А всичка Пѣонія обземала пространството между Вардаръ и Струма отъ Куманово до Доріанъ днесъ.

ОБЩЪ ИЗГЛЕДЪ НА СЪВЕРНЫѢ ПЛАНИНЫ.

Върховныйтъ отъ древныйтъ географы Страбонъ казва че паралелныйтъ нѣкакъ на Дунавъ Илирійскы и Пѣонскы и Тракійскы планины съставятъ еднаж линіѣ, която ся протака отъ Адриатското морета до Черно море. Туй Страбоново мнѣніе нѣкои отъ новытъ географы приѣмать като право и вѣрно и забѣлжвуть разныѣ имена на този планинскый край, като захващать отъ сѣверозападнѣхъ му часть и турятъ най-напрѣдъ споменуванѣхъ отъ древныйтъ планинѣ *Вертиска*, ближнѣхъ до неѣхъ Шаръ планинѣ, срѣднѣхъ Орбѣлъ и Скомѣ или Скомбрѣ, на коѣхъ то клонъ е Родопъ, която ся простира къмъ югъ или по-добрь юго-источно и до нѣидѣ дѣли Македоніѣхъ отъ Тракійѣ, а най-послѣ источный Ъмъ или Балканъ (Стара планина), коѣхъ то ся простира на длъжъ по Тракійѣ, успорѣдно съ Дунавъ, и свѣршва снижвѣна по малко до Черно море. Но има и таквыѣ отъ новытъ географы които не вѣрвать туй мнѣніе и искать да го кажътъ баснословно.

Споредъ насъ този планинскый редъ, за който свидѣтельствува Страбонъ, сѣществува, ако и да е испрѣсченъ днесъ отъ разны естественны причины, и ный нѣма да забѣлжимъ на Страбоновото мнѣніе, освѣнь това че той не споменува Скомѣ, и погрѣшено казва за Родопъ че ся намѣрва само въ този планинскый редъ, зашто днесъ е издирено че тѣя ся протака и на югъ и на юго-истокъ. Но за да ся разбере по-добрь това Страбоново свидѣтельство нужно е да ся опишътъ особно всяка една изъ прѣдпоменѣхъ планины отъ този редъ.

1. Вертиска (Бабадагъ).

Отъ древныйтъ писатели не само Страбонъ но и Поливій и Ливій свидѣтельствувать че една голѣма планинска линіѣ ся протака и на западъ и даже до Адриатското море комай по правѣхъ линіѣхъ, която дѣли Римскѣ Илиріѣхъ отъ Горнѣхъ Мизіѣхъ; а това подтвърдявать и новы нѣкои обходители, които сѣ изгледали тѣзи планинскѣ линіѣхъ отъ най-высокыѣ върхове. А че пѣрвата часть отъ този редъ ся казвала въ старо врѣме Вертиска или Вертиско разу-

мѣва ся най-добрь отъ това що пише Страбонъ 1), безъ да има никаква тяжесть мнѣніето на Анія, който иска да каже че това мѣсто у Страбона е подложно. Основавани на Тафелія, който не забѣлжва нищо сумнително за туй Страбоново мнѣніе, ный трѣба да дадемъ на планинѣтъ, за който говоримъ истинското ѳ мѣсто що държи, протакана по правѣ линіѣ отъ ключѣтъ на Шаръ планинѣ къмъ сѣверъ отъ Тетово и Призрѣнъ дори до къмъ сѣверъ на Драчъ при Шкодъръ, прибрѣжіе на Адриатското море 2) дѣйствиелното ѳ име Вергиско за различіе отъ другъ еднѣ сѣщото име носящъ планинѣ, който лежи къмъ истокъ на Македоніѣ въ Старъ Бизалтіѣ, (днесъ Ченгелъ дагъ) за който споменува Геродотъ и Птолемей, но не ѳ знае Страбонъ, както наопаки и за първѣтъ Страбонъ споменува, а Геродотъ не ѳ знае и Птоломей споменува за неѳ и ѳ описва точно но не ѳ казва името. 3) Отъ новыѣ писатели само Грышбахъ ся вижда да е разумѣлъ добрь Страбона и Птолемея и дава на тѣзи планинѣ истинното ѳ мѣсто и дѣйствиелното ѳ старо име спазено отъ Страбона. 4)

СКАРДЪ Т. Е. ШАРЪ.

Рѣкохмы че тая часть отъ голѣмый планинскый редъ що ся простираше къмъ западъ ся наричалъ и нарича ся Вертиско и турскы Баба-дагъ, а онази часть що ся дър-

1) *Страб.* 7,329. *аносп.* 10 и 7, 13. *Полив. еклог.* 76. *Ливій книг.* 43, 20 и *Птолем.* 2, 16. 1.

2) *Страв.* 7,329. *аносп.* 10, *Никифор.* *Гризор.* 8, 14.

3) *Птолем.* 2, 6. «*ри де о Дрилон потамос апо тету Скарду орус ке апо ту етеру орус килену парл месин тин апо Мисіан*».

4) Отъ свидѣлствата на Геродота, Страбона, Поливія, Ливія и Птолемея явно става че въ старъ врѣме на Балканскый полуостровъ имало двѣ планины които носили името *Вертиско*. Сега пыта ся туй названіе да ли е грѣцко или албанско. За албанско не знаемъ, но че грѣцко не е това можемъ положително да кажемъ защото нѣма ни корень грѣцкы ни окончаніе, а че звучи на Българскы не може никой да отрече. Ако просто само земемъ името, неволно ше ся обѣтнимъ за Вертиска или Въртиска и Въртишка планина или просто Вертиша и Въртуша (споредъ обычайтъ на Грѣцыѣ да

жи о нейъ и ся простира на истокъ казва ся Скардъ и Скордъ по старо 5) а сега отъ Българитъ и Сърбитъ Шаръ и Шарска планина и турскы Шар-дагъ.

Най-высокійтъ връхъ на Шаръ планинѣ ся казва днесъ Люботенъ и Люботрънь, за който казвать да е до 8000 крака высокъ.

Шаръ ся простира и къмъ истокъ, и отсака довольно и разны клонове въ Иллирійѣ и Македоніѣ, расклонявани на много рѣкавы по разны посоки отъ които ся образувать Иллирійскытъ, Македонскытъ, Иширскытъ, Тесалійскытъ и Гръцкытъ планины съ много особенны названія.

Отъ туй голѣмо планинско стебло излѣзвать рѣкытъ,

пишатъ ска и ско вмѣсто ша, на прим. Скардъ и Скордъ за Шаръ, Витоско и Висточка за Витоша), послѣ него иде Вретиска и Вретишка; ный обаче пріемамы побече първото названіе съ най-простѣтъ формѣ Въртица, и Врътица, което иде нѣкакъ близу и до названіето на вторѣтъ планинѣ по турскы Ченгелъ-дагъ, и сматрямы това име като чисто Българско т. е. Словенско. Ако ли другъ нѣкой знае да го произведе отъ другъ корень и азыкъ нека ни каже.

5) Отъ старытъ споменувать за тѣзи планинѣ Полиб. 28, 8. Страв. 7, 329 апос. 10. Птолемей 2, 16. 1. 6. Арріан. Инд. 4, 16. Поливій ѣ нарѣча еще и Скордонъ или Скорда, а неговѣтъ прѣпосовачъ Лавій ѣ нарѣча, нѣкога Скордонъ а нѣкога Скордонъ (44, 31. 44, 21). Новытъ обаче критицы поправять тѣзи послѣднытъ и пишатъ все Скардонъ, само единакъ отъ новытъ Сиклеръ ако не, помаментъ отъ Лавія иска да каже че были двѣ планины отъ които единакъ, кождо ный споредъ Стравона нарекохмы Вертиска, нарѣча Скорда или Шкорда, а другата що ся протака къмъ югъ нарѣча Скардъ, а еще прилага че о нейъ ся държи Ъмъ или Стара планина.

Колкото за името на тѣзи планинѣ кое е по право Шаръ или Скардъ или Скордъ и кое отъ кое е произлѣзло или кое е по старо не можемъ нищо положително да кажемъ, ще забѣлѣжимъ само че е по-лесно и осмъ на десетъ е по-възможно отъ Шаръ да стане у гръцкытъ Скаръ и Скардъ, на което има и доста примѣры неже отъ гръцкото Скардъ и Скордъ да стане Словенското Шаръ. Мѣчно е обаче да рѣшимъ че има или нѣма нѣкожъ разницѣ между Шаръ и скардъ и скадръ и скордъ и скордръ отъ което ся види да е и Шкорда. Не трѣба еще да забравямы че по тѣзи страны е живѣлъ еще и народъ Скордишцы наричанъ.

които отъ кѣдѣ западъ напояватъ Илирійскъ и Ипиръ и ся вливатъ въ Адриатското море а отъ кѣдѣ истокъ напояватъ Македоніѣ и Тессаліѣ и ся вливатъ въ Солунскій заливъ и въ Егейското море.

ОРБѢЛЪ ИЛИ СПАЦЪ.

Орбѣлъ споредъ новыѣ Европейскы писатели и *Орвилос* споредъ старыѣ съставя третіѣтъ часть на голѣмѣтъ планинскѣ линіѣ и отсѣка много клонове кѣмъ югъ въ Македоніѣ, които носятъ разны названія, а кѣмъ истокъ въ Тракиѣ е скаченъ съ Скомъ и образува сѣверныѣ планины на Македоніѣ и Мизіѣ 6). За това древнитѣ, пжтемъ споменуватъ само за тѣзи планинѣ, като разбиратъ подъ това име сѣвернѣтъ линіѣ 7) а други нѣкой си клонъ отъ принадлежащитѣ на Тракиѣ 8). А отъ новыѣ едни слѣдуютъ древныѣ а други твърдѣ разбѣркано показватъ мѣстото ѣ.

Отъ тѣзи сѣвернѣ линіѣ на Орбѣлъ ся откѣсватъ на югъ и на истокъ много и разны клонове малкы и голѣмы отъ които по-знамениты сѣ четири. Отъ тѣхъ тритѣ пѣрвитѣ като не были извѣстны на древнитѣ, нѣматъ и никаквы стары названія, а наричатъ ся днесъ отъ новыѣ съ разны имена: Пѣрвыѣтъ клонъ който ся простира чакъ до Вардаръ, казва ся Кара-дагъ; второй — Дованица или Глуботина, като носи пакъ и името Орбѣлъ, отъ коѣто ся откѣсва и ся простира на югъ дори до Стѣво; третій — Серта (?) който съставя источныѣ прѣдѣлы на Струмицкото корытище, а четвъртыйтъ и послѣдній клонъ на Орбѣлъ, който ся отсѣка югоисточно между Струмъ и Местъ (Кара-су) и ся казва и той Орбѣлъ тезоименно съ сѣвернѣтъ планинскѣ линіѣ, отъ коѣто ся дѣли, и този клонъ е онзи Орбѣлъ за който споменува Геродотъ и другыѣ древни що споменѣхмы, и отъ него прилежащата страна е наречена отъ Птолема —

6) D 'Anville geograph. ancienn. t. 1. p. 233—34.

7) Страб. 7, 329. апосѣ.

8) Герод. 5, 16. Диодор. 10. 20, 19. Аппіан. Анав. 1, 1. Птолем. 3, 9, 1. 2, 1. Plin. 4, 10, 17. Мела 2, 2, 2. Стеф. Виз. стр. 512.

Орбѣлія, а отъ Стравона Приорбѣлія (Малшево и Тыквешъ), а това нѣкои отъ новыѣ не сѣ разбрали и турятъ тѣзи странѣ далеко нѣкъдѣ въ Пѣоніѣ.

Отъ тѣзи пакъ клонове на Орбѣлъ които ся протакать на югъ и на истокъ ся откъсватъ много други ниски рѣсклоненія които образувать много корытища-полета, каквото сѣ онѣзи прѣзъ които минува онзи що пѣтува прѣзъ Македоніѣ за Сърбіѣ, каквото е Дарданското наричано корытище, коего е отлѣвъ и на сѣверъ отъ Скопіѣ и Вардаръ, Мустафовото днесъ наричано корытище, между Велесъ, Нѣготино (Тыквешко), Куманово и Шипъ, и корытището на Струмицѣ и Радовышъ, за които ще говоримъ по-долу.

Тази планина коѣто ный наричамъ Сѣверный Орбѣлъ (Малшевска планина), за разликѣ отъ Источный Орбѣлъ (Перинъ планина, за коѣто ще говоримъ въ описаніето на Источныѣ Македонскы планины) на мѣста е обрасла съ дръвие, а на мѣста е суха и каменита, и, споредъ измѣрваніето на новыѣ, висока е до 6,000 нозѣ. 9)

СКОМА И СКОМБРА.

Четвъртата часть отъ голѣмѣхъ планинскѣхъ линіѣхъ съставля Скома планина, коѣто лежи на прѣдѣлыѣ на Македоніѣ и Тракыѣ и ся държи на западъ съ Орбѣлъ, а на истокъ съ Ъмъ (Стара планина) 10). Таа планина коѣто е висока до 6900 нозѣ днесъ е извѣстна подъ частныѣ названія: Гурбетска планина, Вытоша и Рыла, но старитѣ види ся да не сѣ иѣ знаили за туй и малцина иѣ споменувать, а новыѣ разногласятъ и за мѣстото ѣ, както ся припиратъ и за името ѣ, и за производството му.

Както другыѣ планины отъ линіѣхъ тѣй и тѣзи що споменѣхмы отправятъ много клонове и къмъ сѣверъ от-

9) Има мнѣніе че названіето на Орбѣлъ по грѣцкы *Орвилъ* произхожда отъ Финикійско-Ассирійското названіе *Орос Вилу* т. е. гора на бога Вила или Бѣли. Но ный мыслимъ да произхожда по-право отъ *Ржбелъ* което по Македонско-Българскы ся изговара *жрбѣлъ*, а по грѣцкы *Орвилъ*. Въ Македоніѣ на много мѣста говорятъ *жрѣсъ* вмѣсто *рѣжъ*, *жрджа* вмѣсто *ржа*, *рѣжда* и другы.

10) *Θυκιδ.* 2, 96. *Plin.* 4, 10, 17.

вѣдъ прѣдѣлытъ на Македоніѣ и Тракыѣ и на югъ въ Македоніѣ и въ Тракыѣ. А отъ тѣхъ най-знаменитѣйшій клонъ е онзи който ся протека най-напрѣдъ къмъ югъ, а послѣ ся завраща на истокъ успоредно (паралелно) на Ъмъ, расклонява ся по Тракыѣ въ много расклоненія и ся казва Родопа или по ново Деспот-дагъ и Доспатъ за който ще говоримъ въ описаніето на источныѣ планины на Македоніѣ. Отъ тѣзи высокы планины забѣлѣжены у древнитѣ съ едно име Скома или Скомбра, които сж повечето снѣгопокрыты и гористы на мѣста, къмъ истокъ, извиратъ голѣмыѣ рѣкы на Тракыѣ или завоеванѣтъ испослѣ Македоніѣ, Струма, Места (Кара-су) и Ебра (Марца), както и Скій или Оскій (Искръ) на сѣверъ. 11)

Ѣмъ или Имъ.

Ѣмъ или Имъ т. е. Балканъ и Стара планина съставя петѣтъ и послѣднѣй часть отъ голѣмѣтъ планинскѣ линіѣ, започенва отъ ключътъ на Скомъ, (отъ който започенва най-голѣмыйтъ отъ протеканыѣ на югъ клонове на планинѣтъ и ся казва, както казахмы, Родопа) и свършиа до прибрѣжіята на Черно море между градовѣтъ Навлохо (?) и Месебръ 12) близу до Кровичитѣ 13) и образува сѣверныѣ планины на Тракыѣ, които ѣмъ дѣлятъ отъ Българіѣ (Долна Мизіѣ). Тая планина при поменѣтыѣтъ по-напрѣдъ ключъ има най-голѣмѣ высочинѣ отъ 8 до 9,000 позѣ, по колкото отива источно къмъ Черно море постепенно ся снижа и става комай незначителна. 14) Споредъ мнѣніето на древнитѣ Ѣмъ или Стара планина е най-голѣмата и най-высоката не само отъ всичкиѣ другы планины на този планинскій редъ, но и отъ планиныѣ на всякий Балканскій полуостровъ и поради туй древнитѣ погрѣшено вѣрвали че двѣтъ моря Черното и А-

11) Тукидидъ 2, 96. Ариетот. Метеор. 1, 13.

12) Страб. 7, 319. Анон. перипл. стр. 14. Арріан. перипл. 24. Плин. 4, 48.

13) Анон. перипл. стр. Ам. Марц. 21, 10, 3. Геродот. (4, 49). Ам. Марцел. 21, 10 и др.

14) Македонія едва ли достига до Старѣ планинѣ която принадлежи собственно на Тракыѣ и Мизіѣ но нѣй споменахмы тука за неѣй за

адриатското ся виждали отъ върхътъ на Старъ планинъ, а не както погрѣшено казва единъ отъ новыѣ писатели ужъ че отъ върха на Скомъ т. е. на Рылж и на Витошъ Филиппъ послѣднійтъ Македонскій царь (183 г. прѣди Христа) ся мѣчилъ да види реченныѣ двѣ моря. Защото споредъ Страбона и по-новыѣ обходители разстояніето отъ тѣзи планинъ до Адриатското море е голѣмо и има много нѣща що прѣчатъ и замержавать този гледъ. Туй сящото легковѣріе имали древныѣ и за планинѣтъ Бойкъ че ся виждали ужъ отъ неѣ Егейското и Іонійското море.

И Ъмъ както и другыѣ прѣдреченны планины отсочва много клонове и на сѣверъ и на истокъ и на югъ по всичкыѣ приморія на Тракыѣ, отъ които най-значителенъ е оныи що ся протака къмъ Родосто (Текрыдагъ) и Ганосъ и ся простира по всичкото онова приморіе. Отъ тѣзи планинъ истичать еще и много рѣкы, но всичкы комай ставать незначителны; защото оныи що текжтъ на сѣверъ стичать ся тутакъ си въ Дунавъ, а които текжтъ на югъ и западъ стичать ся въ Марицъ и нѣкои въ Черно море.

Кратко приповторены имената на тѣзи планинскы линии, като започнемъ отъ западъ сѣ: Вертиска (Въртуша, Баба-дагъ), Скардъ или Шаръ, Орбылъ (Рѣбелъ или Спацъ), Скома (Вытоша, Гурбетска планина и Рыла) и Ъмъ (Балканъ и Стара планина). Тази линия и отъ двѣѣ страны отпраща клонове и къмъ сѣверъ въ Мизіѣ (Бѣл-

да расправимъ за планинскыѣ линии отъ Адриатското до Черно море. Колкото за името Ъмъ или Имъ Гърцыѣ въ баснословіето си казвать че тая планина ся нарекла тѣй отъ Ъма Тракійскій царь сынъ на Борея (Бора) и мѣжъ на Родопа, които прѣобразилъ Юпитеръ на тѣзи двѣѣ планины Ъмъ и Родопа, защото искали да ся казвать чеда на Юпитера. Другы отъ днешныѣ произвеждатъ името Ъмъ отъ Финкійското Намас което значало възвишеніе, а другы го произвеждатъ отъ Санскритското himan, heman, отъ което ч Хималай и Химай въ Индіѣ, а това ся потвърдява нѣкакъ и отъ Българското Ъмъ и Имъ сродно съ Санскритското Ъмъ и Имъ както ся види въ думыѣ възѣмамъ ся и възимамъ ся т. е. възлѣзвамъ нагоръ, възвышявамъ ся и възвысочавамъ ся: ѣмамъ, хващамъ на горъ, и дигамъ или земамъ на себе си да носѣмъ.

гаріѣ), описаніето на които не принадлежи тука, и на югъ въ Иллиріѣ, Пѣоніѣ и Тракыѣ. Въ Иллиріѣ по-знаменити сѣ два, които излѣзватъ отъ Вертискѣ, и двѣтъ безименни у древнитѣ, които не познавали повечето сръдиземны и варварскы страны, новытъ гы наричатъ съ мѣстны имена: западный клонъ Пастрикѣ, който ся простира до десный брѣгъ на Бѣлый Дримѣ, а источныйтъ брѣгъ къмъ Шарѣ ся казва Ешь или Хешъ и ся простира такожде до лѣвыйтъ брѣгъ на истѣтъ рѣкѣ, на коѣто оставятъ толкозъ тѣсенъ пѣтъ, щото твърдѣ вѣроятно ся вижда че тѣзи два клона на Вѣртискѣ сѣ были ископи съединени, а раздѣлили сѣ ся испослѣ отъ нѣкой трусь, както е станѣло нѣкога си и въ долинтѣ на Темпытъ между Олимпъ и Ошѣ. А въ Македонскѣ Пѣоніѣ, освѣнь Шарѣ който испраща на западъ и на истокъ клоневе, за които другаде ще говоримъ, Орбѣлъ испраща прѣдпоменѣтытъ четири клоневе — Кара-дагъ, Дованица, Шерта и едноименныйтъ нему источникъ Орбѣлъ. А въ Тракыѣ отъ ключѣтъ на Скомѣ и Ъмѣ излѣзва Родопа, насочвана най-напрѣдъ отъ сѣверъ на югъ а послѣ завращана отъ западъ на истокъ. Отъ тѣзи планины извиратъ и много рѣкы, текущи едны на сѣверъ въ Мизіѣ другы на югъ въ Иллиріѣ, Македоніѣ и Тракыѣ, каквото отъ Вертискѣ Бѣлый Дримѣ, а отъ Шарѣ — Вардарѣ, отъ Орбѣлъ — Струмица и другы малкы рѣкы а отъ Скомѣ — Струма, Места и Марица.

При това тѣзи планины на мѣстѣ снижавани улесняватъ съобщеніето на онѣзи що минуватъ отъ Македоніѣ въ горны Мизіѣ, на едны мѣста распукияти отъ трусове и отъ другы естественны причины, тѣ оставятъ тѣсны проходы и най-послѣ на другы мѣста жителитѣ на тѣзи страны, като сѣ искали да съкратятъ растоѣніето, принудени сѣ были да намѣрятъ пѣтъ и прѣзъ самытъ высочины на планинтѣ, освѣнь зимѣ, но за тѣзи прѣходы, и за другытъ планины и рѣкы ный ще говоримъ испослѣ.

Ганка, Чехскый Книжевникъ.

—0—

Възражданіето на чехскыйтъ народъ, като народъ, е събытіе, наистинѣ, еще недоискарано, което еще ся вър-

ни, но то е вече събитіе което е добило право да има мѣсто въ лѣтописитѣ на Европѣ, и то е толкозь повече важно, защото поведе подирѣ си други таквызъ събитія въ разны други словенскы земи. Това е наистинаж възрожденіе на народъ, защото сж ся възродили въ него чувства на народнѣж самобѣдность (самобытность), възродили сж ся силы за самоспазваніе и развитіе на народносттаж си — пробужданіе на народъ отъ нравственъ сънъ къмъ нравственнѣж дѣятелность, отъ омъртвеніе къмъ животъ. За Чехытѣ туй наистинаж ся е извършило, ако и да не е еще чакъ до тамъ напълно; на Чехытѣ не гледатъ вече като на масаж отъ неизвѣстно происхождение, която населява сѣверо-западнѣж часть на австрійскатѣ имперіѣж, а като на особенъ народъ, на единъ отъ словенскытѣ народы.

Не е было тѣй прѣди половинъ вѣкъ, когато тѣ и самы не могли съзнателно да кажѣтъ, като какво нѣщо сж были тѣ. Наистинаж и тогазъ Чехытѣ были пакъ тѣзи сжщитѣ Чехы, не само по селата, но до нѣйдѣ и въ градоветѣ говоряли помежду си чешскы, учили ся на чешскѣж книгѣж и молили ся Богу по чешскы; но само на простака Чехъ познавали тука общественото приличіе да си остава Чехъ отъ оногози Чеха, който бы ся подигналъ по степенитѣ на образованносттаж дори и само на едно по-добро поминуваніе, туй общественно приличіе изисквало отъ тѣхъ да ся отрежѣтъ отъ родный си языкъ и да усвоятъ языкъ съвършенно чуждъ, нѣмскыйтъ, а на едно съ языкътъ, при възпитаніето и понятіята, и пѣжеводнытѣ правила на живота. Чехытѣ като ся образували, отричали ся отъ народа си, прѣродявали ся въ другородцы, дори и въ врагове на народа си, тѣй сжщо както ставало до скоро и у насъ Българитѣ и става еще и днесъ по нѣкои мѣста въ Македоніѣж. Наистинаж не може да ся каже, че туй прѣбраждане е было за всичкытѣ еднакво нравственно паданіе; но все пакъ на нравственносттаж на мнозина то дѣйствовало гибелно, като ги прѣработвало и прѣобращало на пройдохы (проходимцы), които всичко имали вече за нищо, и които были готовы да жертвуватъ всичко за дребны изгоды на себелюбіе и своекорыстіе, хора каквыто смы имали и можемъ и сега да посочимъ и

между насъ си. Наедно съ това народътъ си оставалъ безъ подпоркѣ въ образованіето, безъ училища, безъ школы за изучаніе, безъ книжницѣ — и оставалъ все повече назадъ; около него ся распространявали образованности, а той кѣсѣялъ въ невѣжество и въ сиромашію. Въ пѣтьтъ напредъ, ако и безсѣзнателно, народътъ очаква всякоги подпоркѣ отъ тѣзи изъ своитѣ люде, които по силитѣ на духътъ сѣ по-ѣки отъ другитѣ, и на които за това е и по-лесно да зематъ участіе въ успѣхитѣ на знаніята и на мыслитѣ и въ тѣхнитѣ приложенія на живота. Таквызи хора кажи че и нѣмало у Чехитѣ, защото комай всички, които ся изучали, развивали силитѣ си не за свойтъ народъ; тѣ или съвѣстѣ ся отричали отъ него или поне ся отдѣляли отъ него въ особенъ кръгъ, чуждъ на народа и по животъ и по языкъ. Отъ Чехитѣ излѣзвали много учены, писатели, художници, а при всичко това Чехитѣ си оставали безъ наукъ, безъ литературѣ, безъ художественно развитіе, и туй было станяло тѣй обыкновенно, тѣй естествено, щото на мнозина ся виждало, като че да е трѣбало аслѣ тѣй и да бѣде.

Свършеното паданіе на народноститѣ у Чехкыйтъ народъ, който былъ нѣкога си, въ XIV—XVII вѣкъ, славенъ съ высокитѣ си образованность, очаквало ся, като събитіе, рѣшено отъ съдбѣтъ. И то, безъ друго, извършило ся бы незабѣлжно за никого, ако да не бѣхъ ся явили хора, които да възумѣйтъ честно да съединятъ обвезанноститѣ на гражданы на Австрійскитѣ имперіи съ обвезанноститѣ на сынове на родното си отечество, и мирно, тихо да поведѣтъ народътъ си прѣзъ вѣрнийтъ пѣтъ къмъ нравственно оживеніе, къмъ таквозъ оживеніе, което и на самото Австрійско правителство да дава все повече силы за развитіе на благосѣстояніето на имперіитѣ, като умножава бройтъ на образованитѣ и честны дѣатели по всичкитѣ поприща. Ето въ какво положеніе сварили народътъ си тѣзи не многото, на които было сѣдено, като пробудятъ съзнание на народность въ самы себе си, да го пробудятъ и около себе си тѣй честито, щото истото общественно приличіе, което испърво ся смѣяло надъ народноститѣ, започеняло малко по малко да ся държи за не-
ѣ, за народнитѣ образованность, за народнитѣ честь.

Въ бройтъ на малцината, които за пръвъ пѣтъ зели участіе въ нравственното оживеніе на Чехкыйтъ народъ былъ Ганка или Хапка. Неговитъ трудове, всичкытъ му дѣйствія, всичкый му животъ отъ тѣзи странѣ ся прѣд-ставлятъ въ живѣ свѣтлинѣ. Всяко мръднуваніе на умътъ му и на чувството было насочено къмъ едиѣ и тѣзи жиз-неннѣ цѣль и ся изражавало съ дѣйствіе, което или тѣй или иначе ѣ достигало.

Мудно и тежко вървѣло умственното развитіе на Ган-ка въ младостѣтъ му, но той дошелъ въ Прагъ съ зачат-кы на туй направленіе, което останѣло съ него за прѣзъ всичкый му животъ и му дало високо значеніе на наро-денъ дѣятель. Да обича всичко що е чехско и все що е добро была го научила майка му еще отъ дѣте: не спомену-валъ той напусто за неѣ и на старость съ сѣщото чув-ство което дѣше въ неговѣтъ на младость съчиненѣ пѣснь, която е станѣла сега вече народна. Понеже нѣмало кни-гы Ганка былъ принуденъ да ся учи да чете и пише по едиѣ старѣ рѣкописъ, койѣто намѣрила майка му на па-зарьтъ и му ѣ купила, а по тѣзи старѣ рѣкописъ, не отъ XVII но отъ XVI-й вѣкъ, и да развива умътъ си за XIX-й вѣкъ що наставалъ: За добрѣ честь тази рѣкописъ не могла да го научи на нищо назадничаво, защото въ неѣ были записаны Чехскы народны пѣсни. Тази стара рѣкописъ му внушила уваженіе и любовь къмъ народностѣтъ и къмъ родинѣтъ стариѣ. Познанството му съ рус-кытъ и сръбскытъ солдаты, които проживѣли нѣколко врѣ-ме на родинѣтъ му и съ онѣзи промышленницы, които отъ другы Словенскы краища ся отбывали на родинѣтъ му, пробудило въ него съзнаніе на народностъ а въ сѣщото врѣме и съчувствіе къмъ всичко Словенско като къмъ е. диокръвно и сродно.

Малкыйтъ кругъ въ който испаднѣлъ Ганка въ Пра-гъ, закрѣпилъ въ него чувствата му и мислитъ му. Той ся оближидъ тамъ съ аббата Добровскаго, едиѣнъ отъ прѣдставителитъ на филолого-археологическѣтъ ученость на врѣмето си, основатель на общесловенскѣтъ филологіѣ като наукѣ, и колкото отъ своиѣ странѣ старалъ ся да му бѣде полезенъ. Като работялъ за него по негово назначеніе, толкозъ ся ползувалъ и самъ той отъ неговѣтъ учен-

ность, отъ неговото умѣніе да работи, отъ библиотекѣтъ и отъ ръкописитѣ му. Той ся не вгледвалъ на това дѣто Добровскийъ обичалъ наукѣтъ отвлеchenно, наукѣтъ самъ по себе си, а не като народнѣ силѣ, и за туй писалъ по Латинскы и по Нѣмскы, Добровскийъ рѣдко и приказвалъ по Чехскы, за възможностѣтъ на Чехскѣ литературѣ не рачалъ и да мысли, като за несбѣдочнѣ мечтѣ; но туй не бъркало на Ганка да бѣде послушенъ и почителенъ ученикъ на Добровскаго и да си остане при своитѣ понятія. Той умѣилъ, разумѣва ся, да ся ползува, съ щото трѣбало, и отъ професоритѣ на университета; но като слушалъ юридическитѣ курсове, принуденъ былъ да ся учи повече на това, което испослѣ ся видѣло че не му было потрѣбно, и изобщо пакъ отъ другы каѣедры да слуша не това което бы му ся искало да слуша — не доказателства на своитѣ убѣжденія, а мысли противуположны, не тѣзи които оживявали Пухмаера, братіята Нѣдлы, братіята Юнгмановцы, Свободѣ, Пуркынѣ и дрѣ.

До нѣидѣ подѣ вліяніето на другы, до нѣидѣ съсъ собственнитѣ си силы, и отъ най-напрѣдѣ, вѣроятно, като до мечтѣ, а не като до изводѣ отъ съзнателно размышленіе, дошелъ Ганка до тѣзи мысль за това, до колко жизнено важны сѣ паметницитѣ отъ прѣминѣльнѣ животѣ на народа, до колко е необходимо да ся привлѣча къмъ тѣхъ вниманіето и уваженіето на народа, за да възбужда въ него силѣ къмъ новъ животѣ. Съ тѣзи мысль той показвалъ на дѣйствителнѣтъ болѣсть у Чехитѣ въ него врѣме. Народъ който не признава минѣлото си, не признава и бѣдущето си, а Чехитѣ, които ся подчинявали на общественното приличіе на днитѣ които прѣживявали, сѣщо тѣй, като на изыскванія отъ ежедневны физическы потрѣбности, или и само на тѣзи сетнитѣ, комай были ся отдѣлили отъ минѣлото си, погледвали на него т. е. на минѣлото си само като на забавнѣ прикаскѣ, или съ черно око, безъ да търсятъ въ него нито утѣшеніе, нито поученія, даже и просто не рачали или не могли да знаѣтъ; за това Историческы книги, въ които ся говоряло за тѣхното минѣло, излѣзвали твърдѣ малко, а еще по-малко ся и четѣли; много по-занимателны и по-важны имъ ся виждали чуждытѣ работы — толкозь повече, щото нан-

стинѣ редѣтъ на събитіята въ крайтъ на XVIII-то столѣтіе и въ началото на XIX вѣкъ неможало да не произведе на съврѣмenniцѣтъ силно и неотклонимо впечатлѣніе. Дори и народнѣтъ пѣсни были прѣстанѣли да навѣвѣватъ на Чехытъ мысль за това що е било нѣкога у тѣхъ; въ тѣхъ вече не звучали прѣданія за народиштѣ имъ старинѣ; въ пѣснитѣ на военнѣтъ ся вѣспѣвали юнацы чужды, неизвѣстны на народа. Паметницитѣ на старинѣтъ или были завърлени, или, ако и да оставали на очи, не приличали на себе си вниманіето на никого. А до колкото мисляли за минѣлото, толкозъ ся занимавали и съ бѣдущето. Да посочи на Чехытъ всичко това, што имъ е останѣло на паметъ за минѣлото, да ги накара да уважаватъ тѣзи остатѣки, да възбуди чрѣзъ тѣхъ любовь къмъ минѣлото — това ся виждало на Ганкѣ необходимо срдство за да оживи Чехытъ къмъ новъ животъ. Тѣй може да си е мислилъ той изнай-напрѣдъ, само като си е мечталъ; но неговата мечта станѣла задача на всичкѣй му животъ, и не напраздно. — Съ тѣзи мысль слѣла ся въ умѣтъ му и друга: нему такожде ся видѣло необходимо да пробуди въ Чехытъ съзнание, че тѣмъ е нужно общеніе съ другытъ Словены, духовно сближеніе, виѣсто това откъснваніе отъ съплеменницѣтъ, и види ся че не тѣй напраздно отгалилъ той въ себе си и туй убѣжденіе.

(слѣдва).

ВАЖНО НАУМЯВАНІЕ.

Десетата книжка на Періодическото Списание «Читалище» ето вече излазя на свѣтъ, и остоятъ още двѣ книжки да ся свърши изданіето му за третѣтъ годинѣ.

Това обстоятелство подбужда Настоятелството да ся обърне къмъ Читателитѣ на това Списание и къмъ любителитѣ на книжнинѣтъ въобще, и да подложи на рѣшеніето имъ въпроса: да ся издава ли и за напрѣдъ «Читалище» или да прѣстане.

Българското Читалище въ Цариградъ прѣдпрія изданіето на това Списание, не да спечели пары, а да прѣдложи на нашитѣ книжевници единъ органъ за обнароду-

ваніе на трудоветѣ имъ, и свърѣменно да дава періодически на народа единъ полезенъ пивгъ като плодъ отъ отваряніе на Читалищата. За това даже бѣше zelo прѣдъочи да прѣтърпи въ нуждѣ и едно накрѣняваніе въ матеріалното си състояніе, нъ никога не е помислило, че, покрай издаваніето на това Списание, то може да достигне до тамъ, чтото да ся намѣри съ свързаны рѣцѣ и въ невъзможность да изпълнява посланіето си.

« Читалище » ся издава рѣдовно три години нарѣдъ при всичкитѣ важны прѣпятствія, които сж ся срѣщали; нъ издательтъ на това Списание, Цариградското Читалище, е вече кашижлъ отъ уморяваніе, и не му остана вече никаква сила да поддржи борбѣтъ. Всичкитѣ парици, които бѣше спестило въ петъ години, ся погълнахъ, и това като да бѣше малко, заведеніето отгорѣ ся намира и задлъжняло.

Обаче това заведеніе има забѣлжени въ книгитѣ си да зима толкова пары, чтото събираніето само на тѣзи пары е доволно да го насърдчи да слѣдува прѣдпріятіето си. Нъ какво да сторимъ съ тѣзи благословены хора, които сж сѣднали върху паритѣ, които Читалището е събирало паръ по паръ, за да послужи съ тѣхъ на народа? Какъ да имъ расправимъ, за да платятъ тѣзи святи пары, които дѣжатъ?

Българското Читалище въ Цариградъ не ще ся унизи да трѣси исплащаніето на тѣя дългове чрѣзъ сѣдилищата, както отъ нѣкои мѣста достигнахъ да ны поканятъ; нъ то не пріима и не ще пріеме върху себе и прѣставаніето на издаваемото отъ него Списание. Направихъ да ся изгубятъ спестенитѣ парици на Читалището, направихъ да задлъжняте това заведеніе; то ще прѣтърпи всичко това, нъ срама за спираціето на единичкото издаваемо въ дръжавѣтъ Періодическо Списание то съ смѣлость отхвърга върху лицата на онѣзи, които причиняватъ това спираціе.

Най-послѣ и за послѣдены пѣтъ мы ся обръщамы къмъ онѣзи, които самы могатъ спомогна за прѣдварваніе на злото.

Обръщамы ся къмъ еднородныты пастыри, съ които ся сподоби Българското стадо, и ги молимъ да не испущатъ изъ видъ, че ще е срамота и грѣхота да трѣгнемъ

назадъ именно тогава, когато придобыхмы условия за на-
прѣднуваніе.

Обръщамы ся къмъ Читалищата и Женскытъ Дру-
жества и имъ наумѣваемъ, че тѣзи заведенія нѣмать ре-
зонъ за сществованіе, когато немогътъ да поддръжатъ е-
дно Періодическо Списание.

Обръщамы ся най-послѣ къмъ всички онѣзи, които
имать народно честолюбіе, и гы молимъ да ны отгово-
рятъ: да издаваемы ли и за напръдъ или да спремъ изда-
ніето на « Читалище. »

Ц-градъ, 15 Авг. 1873. *Настоятелството*
На Българското Читалище.

ПОЕТЪ И СГАНЬ.

(по Пушкина)

Поетъ на гусля влѣхновеннѣхъ
Захласнѣто си свиреше
И пѣше. А окол' него
Надута сгань, непросвѣтена
Халосано го слушаше,
И равнодушно и студено
Намръщено му мѣмляше:

Непрѣкнѣлъ ся и невидѣлъ ся,
Хей! до кога ще ны глушишь? —
Наялъ ся а че и распѣлъ ся
Падѣмникътъ му нѣдний, вижъ!
Я чуй ты пустѣ пѣсень ясна,
Какъвъ ѣхъ запзвиваль я...
Но на какво ни служи тѣя?
На вѣщо ужъ да ли ны учи?
Иль само гуслятъ скрибучи
Кат' своенравенъ чародѣй?
Каква намъ полза той че пѣй? —
Кат' вѣтьръ пѣсень му свободна
Но като вѣтьръ и бесплодна!

ПОЕТЪ

— Мълчи халосанный народъ,
Слуга на нѣмыйтъ имотъ,
На чуждытъ робъ и наемникъ,
На чуждѣ войнъ подъяремникъ!
Нещѣ азъ твойтъ бѣбъртнй,
Не слушамъ думы безсловесны...

Не си ты ясный сынъ небесный,
 Ами си червей земленный
 Що гледи само днесъ за днесъ !
 За тебъ е полза «все — на всѣхъ.»
 На равно съ камъкъ воденчерскый
 Цѣнишь кумирѣтъ Белведерскый !
 Но този мръморъ Богъ е, вижъ. —
 Че като е ? — За тебе, мърне,
 По-много струва твойто гърне,
 Че въ него бобъ си ты варишь.

НЪКОИ ОТЪ СГАНЪТЪ.

Но, о Божественный посланикъ,
 Не кыпнувай, не ся сърди ;
 Небесенъ ако си избранникъ
 Ты благосклоненъ намъ бжди, ..
 Тѣй; малодушни смы, коварни,
 Безсрамни, зли, неблагодарни,
 Шепотници, поплювковци,
 Клеветници, раби-глупци.
 Кат' рой ся гнѣздить въ насъ пороцы
 Но пакъ ный твои братья смы,
 Вижъ, смѣлы давай ни уроцы
 И ный щемъ да тя слушама.

ПОЕТЪ.

Махнѣте ся отъ менъ махнѣте ;
 Кон, какви сте знамъ вы азъ ;
 Тамъ дѣт' сте тамъ уплѣзнѣте
 Не щѣ да имахъ нищо съ васъ. . . .
 Безжизненъ трупъ сте вые въ гроба,
 И кой ще да вы съживи ?
 Огъ всицкы сте прѣзрѣнни вы,
 За ваш'тѣжъ глупость и дивѣ злобѣ.
 Теглило, сопа, бичъ за васъ,
 Туй е избранната ви часть.
 Наставникъ ли ? водитель умный ?
 За васъ що страда той е лудъ ?
 Достойни вамъ сѣ тѣхъ безумни
 Що тичать да цѣлывать skutъ
 Да клатятъ шапки съ поклоны шумны
 За васъ е той — полезенъ трудъ. . . .
 Но тамъ той дѣт' ги гадеше
 За тѣхъ пакъ съ сълзы плачеше. . . .

На голѣмъ Богородицѣ 1873.

Въ затворѣтъ на Баби-Алиѣ.